II. IZDANJE

SELO I GRAD

ALMANAH

25164

SELO I GRAD

II. GODIŠTE

CIJENA JE II. GODIŠTU 20 DINARA.
NARUDŽBE PRIMA HRVATSKO KNJIŽEVNO DRUŠTVO SV. JERONIMA, ZAGREB, TRG KRALJA TOMISLAVA 20.

SELO I GRAD

ALMANAH 1930.

II. GODIŠTE

UREĐUJE PETAR GRGEC

NASLOVNI LIST OD V. KIRINA

NAKLADA HRVATSKOGA KNJIŽEVNOGA DRUŠTVA SV. JERONIMA.

JERONIMSKA KNJIGA
TRISTA SEDAMNAESTA

ZAKLADA TISKARE NARODNIH NOVINA U ZAGREBU

SADRŽAJ II. GODIŠTA

Strana

ŽIVOT SELA I GRADA

Kad su nakon svjetskog rata osvanule u Njemačkoj dvije debele knjige njemačkog pisca Oswalda Spenglera pod naslovom: »Propast Zapada«, učeni se svijet na čitavoj zemlji zaprepastio i preplašio. U tom velikom djelu, koje opseže preko 1200 stranica, njemački učenjak ne samo prorokuje, nego i ozbiljno dokazuje, da naša kultura, koja ima svoje središte u Evropi i u Sjevernoj Americi, i kojom se mi tako dičimo, stoji pred propašću. Kultura, koju Spengler naziva zapadnom za razliku od kulture azijskih dakle istočnih naroda, Arapa, Indijaca i Kineza, osuđena je, veli on, na smrt. Zašto? Jer boluje od neizlječive bolesti, koja je u njoj. Kultura je po Spengleru također kao nešto živo. Kultura se rađa, razvija, napreduje, nazaduje, i — umire. Čovjek se rađa, proživljava svoje djetinjstvo, zatim svoju mladost, postaje zreo čovjek, stari i ostari, te na posljetku umre. I sama priroda, koju gledamo, ima svoje veselo proljeće, sunčano ljeto, bogatu jesen i tužnu zimu. Tako je i s kulturom. Naša kultura prelazi iz svoje jeseni u zimu, nakon koje dolazi smrt. Zapadna kultura umrijet će — uvjerava Spengler — onako, kako su umrle babilonska, egipatska i grčko-rimska kultura.

Znakovi smrti jedne kulture bili bi po Spengleru v e l i k i g r a d o v i. Svaka kultura, prije nego umre, daje kao stablo prije zime svoj najveći plod: ogromne gradove sa milijunima stanovnika. U babilonskoj kulturi bio je takav grad Babilon, u egipatskoj Aleksandrija, u grčko-rimskoj Rim, u arapskoj Bizant (Carigrad). Naša zapadna kultura stvorila je velike gradove Beč, Berlin, Pariz, London i Newyork. Ti su gradovi ogromna sabirališta što većeg broja ljudi na što manjem prostoru. U njima se grade ogromni neboderi sa mnoštvom katova pod zemljom i nad zemljom. U takvim je gradovima sjedište svega života jednog naroda. To su glavni gradovi ne samo u političkom pogledu, nego i u gospodarskom, vjerskom, umjetničkom, znanstvenom i svakom drugom. Glavni grad upravlja mislima, osjećajima i interesima jednog naroda. U njemu se usredotočuje sve bogatstvo, sav novac, sva privreda. Glavni je grad mjerodavan za duševni život naroda. Takav veliki grad prikuplja u sebi sve najbolje sile jednog naroda. On

je kao golem polip, koji isisava sve oko sebe. Stanovnici sela i manjih gradova sele u glavni grad, da u njemu nađu bilo zaradu bilo zabavu. Glavni se grad tako razvio u našoj današnjoj kulturi, da ga možemo poistovjetovati s čitavim narodom. To je snaga, moć, srce i mozak jednog naroda. Kad umre takav grad, možemo slobodno kazati, veli Spengler, da je nestalo i kulture tog naroda.

Po čemu možemo zaključiti, da je takav ogroman grad na smrt bolestan? Pogledajte život velike većine gradskog stanovništva, upozoruje nas Spengler. Gradski čovjek stanuje u velikim zgradama, gdje nema ni svijetla ni zraka. Tu se on rađa i tu umire. Te su zgrade prave kasarne. Zrak je pun prašine i bolesnih klica. Gradski čovjek, bio on običan radnik ili veliki činovnik, radi po čitav dan u zatvorenim prostorijama, bilo u tvornici, bilo u uredu. Njegov je posao uvijek isti, bez promjene. Takav rad ne može donositi veselje, već samo malaksalost i iscrpljenje. Gradski čovjek brže oboli, manje je otporan protiv bolesti. Neprestani rad bez promjene i bez odmora otupljuje duh. Duševni proizvodi gradskog žiteljstva nose znakove ostarjelosti, jer onaj, koji ih stvara, nema duševnog veselja. Gradski čovjek teži za zabavom i razonodom, koja mu podražuje živce i koja ga kvari. Budući da nema kada misliti, narivava mu mišljenje štampa, koja je u rukama kapitalista, a ti daju pisati, ne, kako to traži istina i pravda, nego kako to koristi njihovim interesima. Radi težnje za uživanjem gradski su brakovi neplodni. Gradsko žiteljstvo gubi volju za život i borbu, želi samo mir i konačno postaje plijen naroda, koji su jači. Tako je propala i rimska i egipatska kultura. Takva sudbina čeka i našu kulturu. Spengler ne očekuje spas od sela, on ne vjeruje u preporod grada, jer tvrdi, da se kultura razvija samo u gradu, gdje se okuplja velik broj ljudi. Po njem je svaka kultura gradska biljka, dok su selo i seljački stalež izvan kulture. Seljak je vječan i nepromjenljiv, veli Spengler, kao što je i sama priroda, po kojoj se seljak ravna i uz koju je vezan.

Svakom čovjeku nadaje se samo od sebe pitanje: je li istina, što Spengler prorokuje? Zar je moguće, da će naša kultura, koja je tolikim trudom sagrađena i koja je tako daleko dospjela, propasti i umrijeti? Može li se zamisliti, da su iznašća zrakoplova, telegrafa i telefona bez žica, radija i kinematografa samo znakovi smrti? Možemo li naročito dopustiti, da kultura, koja je sagrađena na kršćanskim temeljima, mora propasti, kako su propale poganske kulture i da je katolička crkva nemoćna spram svega toga?

Tu je odgovor unaprijed jasan.

Ne može se doduše poreći, da Spengler ima u mnogočem pravo, kad opisuje mane i zle strane današnje kulture. Istina je, da gradsko stanovništvo pokazuje znakove prebrza iživljavanja i prerana izrađanja. Kad čovjek pogleda statistiku poroda i smrti naroda, koji su na najvišem stupnju vanjskoga razvitka, dakle onih, koji ponajviše žive u velikim gradovima, doznaje, da kod njih broj poroda sve više opada i da će na pr. Francuzi, ako ovako dalje bude išlo, za stanoviti broj godina izumrijeti. Slično se događa i s Nijemcima, Englezima i Talijanima. Najveći se broj zločina zbiva u gradovima. Veliki gradovi su legla zla i pokvarenosti. Gradski čovjek prebrzo živi, pa hoće da što više uživa.

Ali svi ti znakovi ne daju nam pravo stvarati zaključak, da će na temelju nepovoljnih pojava, koje donosi sa sobom gradski život, čitava naša kultura propasti. To je presmion zaključak, koji nije ispravan već stoga, jer se osniva samo na gledanju zlih strana, a mimoilaženju dobrih. Međutim svaki razvoj donosi sa sobom istodobno dobro i zlo, pa zato dobro treba njegovati i dalje razvijati, a zlo uklanjati i sprečavati. Bez gradova bi današnja kultura bila doista nemoguća. U njima se omogućuje usredotočenje svih ljudskih snaga. Samo u gradovima je moguće osnivati velike znanstvene i umjetničke zavode, muzeje, remekdjela umjetnosti, katedrale i t. d. Bez velikih gradova ne bi bila moguća ni današnja velika industrija, ni trgovina, ni novčarstvo. Ipak niti su gradovi na umoru niti se našoj kulturi približava crni petak.

Spengler bi htio da otkrije jedan zakon razvitka čovječanstva, po kojemu bi bilo omogućeno unaprijed znati, kako će se odigravati budućnost ljudskoga društva. On kuša na temelju proučavanja povijesti da proreče budućnost. Na temelju razvoja nekadašnjih naroda i kultura misli naći pravilo za budućnost. Ali Spengler je pri tome zapao u vrlo mnoge pogreške.

Ponajprije on izolira velike gradove od ostalog svijeta pa ih čini jedinim nosiocima kulture, dok je po njegovu mišljenju selo izvan kulture. A onda dajmo odgovorimo, šta je to kultura. Sam Spengler odgovara, da je to skup znanja i umijeća jednog povjesnog razdoblja. Kultura je sve ono, što ljudi toga razdoblja misle o Bogu, o životu na ovoj zemlji i na drugom svijetu, što misle o svojim bližnjima i što pod dojmom tih misli stvaraju u znanosti i umjetnosti i što im pomaže da se razvijaju svladavajući prirodu i oplemenjujući sebe. Dobro, kultura je dakle skup znanja, osjećanja i stvaranja u materijalnom, umnom i duhovnom pogledu. No odakle smije onda Spengler zaključivati, da selo nije nosilac toga kulturnoga razvoja? Ne stoji li selo na pr. u duhovnoj ili bolje reći moralnoj kulturi

više od grada? Ne stvara li ono moralne vrednote, koje omogućuju kulturi njezino vječno obnavljanje?

Seljak vrši svoju ulogu i u stvaranju umne kulture, iako on nema svih onih preduvjeta za kulturni rad kao gradski čovjek. Pogledajmo samo, što je seljak dao toj kulturi. Zadubimo se samo u mudrost poslovica njegovih, u ljepotu njegove pjesme, u finoću njegova ukusa za ukrase i boje. Narodna pjesma i narodna umjetnost, što ju je stvorio seljak, dala je poticaja kulturnim pokretima, koji su baš na onome, što je narod stvorio, stali dalje graditi. Veliki njemački pjesnik Goethe divio se našoj narodnoj pjesmi. U našem pjesništvu bilo je pokreta, koji su u narodnom slogu i narodnom duhu pokušali usavršavati narodnu umjetnost. Ako je kultura dah, koji provejava život naroda i koji goni na usavršavanje i oplemenjivanje života, a to bi bila kultura po samom Spengleru, onda ne možemo nikako reći, da je kultura samo u gradu, a da je selo izvan nje.

Prema tome, kad bi se i dogodilo, da grad propadne ili da gradsko stanovništvo izgubi onu stvaralačku snagu, kojom stvara kulturna dobra, ne bismo mogli reći, da je propala kultura. Izumrla bi doista gradska kultura, dok bi mnoga, i to najvažnija kulturna dobra, sačuvalo selo i seljaštvo, jer bi u njem ostali oni zdravi i prirodni ideali istine, ljepote i dobrote. Baš radi toga, što selo čuva ono, što jednom primi i ne pušta to tako lako, ostala bi mnoga duševna dobra sačuvana na selu, kako je to bio slučaj kod nas, kad su po Turcima bili uništeni svi gradovi i svi staleži, osim seljačkog, pa je selo sačuvalo i narodnu svijest i narodnu umjetnost i narodnu snagu.

Spenglerovo se predviđanje osniva još na jednoj krivoj pretpostavci. On drži, da će naša kultura propasti i zato, jer će izumrijeti nosilac te kulture, grad. On polazi sa stanovišta, da su ideje i sav duševni život ovisni o stanju svoga nosioca. Po njegovu mišljenju stari narod mora imati drukčije misli i osjećaje nego mladi narod. Svakoj dobi razvoja jednoga društva odgovara stanovit stepen kulture. Mladome gradu odgovara po njegovu mišljenju mladenački način izražavanja, a staračkome gradu, kakav je danas moderni veliki grad, opet drukčiji. Mi pak vidimo, da takva uska povezanost između dobi jednog naroda i njegove duševnosti nije tačna. Ima u njoj nešto istine. Na pr. stariji čovjek je oprezniji, iskusniji, polaganiji, dok je mlađi nagliji, žustriji, snažniji. Razlika je samo u njihovu raspoloženju, u njihovoj ćudi, dok skup njihovih misli i osjećaja obično ostaje isti, jer su istine vječne.

Najbolji je pak dokaz, da Spengler nema pravo, katolička Crkva. Ona je vječna i nepromjenljiva. Mi danas vjerujemo u

one iste istine, u koje su vjerovali stari Rimljani, mladi germanski narodi, u koje vjeruju obraćeni Kinezi i Crnci, premda mi pripadamo različitim stepenima kulture. Baš je to oznaka katoličke Crkve, da ona ima nepogrješivo učiteljstvo, koje bdije nad čistoćom katoličke nauke.

I osnivač je socijalizma Karlo Marks iskonstruirao svoj nazor o razvoju čovječanstva na tako zvanom historijskom materijalizmu, po kojem sav duševni život jednog naroda ovisi o stupnju njegove proizvodnje i o načinu, kako on pribavlja i dijeli potrebna dobra za život. Tako se po njemu na pr. samo u kapitalističkom društvenom uređenju razvija narodna misao i narodi teže za svojom vlastitom narodnom državom. Međutim mi znamo iz povijesti, da su se Francuzi osjetili narodom još prije, nego što su došli u kapitalistički način proizvodnje. Nauka je danas oborila tu Marksovu teoriju i dokazala, da duševni život nije nužno vezan na stanovite promjene gospodarskog razvitka. Još manje je tačno Spenglerovo naučavanje, da je kulturni razvoj neophodno zavisan o stupnju starosti čovječanstva.

Kako vidimo, ove dvije tvrdnje Spenglerove, da je kultura samo gradska i da je u uzročnoj vezi sa stupnjem razvoja velikog grada, nijesu tačne. On je zbog njih došao do zaključka, da je naša kultura osuđena na propast radi onih tamnih pojava u razvoju grada, pa zato nije ni pokušao, da kaže način, kako bi se uklanjale loše pojave gradskog života, a dobre unapređivale. A baš u liječenju tih pojava vidimo važnost odnošaja sela i grada.

Sam Spengler priznaje, da su selo i seljaštvo vječno mladi i zdravi kao priroda, po kojoj žive. Tu je ključ za liječenje grada.

Glavna se prednost seljačkog načina života sastoji u raznoličnosti seljačkih radova prema različitim diobama godine i prema nužnom odmaranju, koje je s tom diobom uvjetovano radi mirovanja poljskih radova. Radi toga je seljak u mogućnosti, da sve svoje tjelesne i duševne sile podjednako razvija, a istodobno ima i prirodom ustanovljeni potrebiti odmor za duševnu razonodu. Stoga seljački rad omogućuje skladan razvoj svih čovječjih snaga. Naprotiv u gradovima vlada sve veća dioba rada te se pojedina zanimanja posvećuju tek jednom poslu.

Dok je seljak za svoj posao ovisan od prirode i njezinih izmjena (proljeće, ljeto, jesen, zima), i uslijed toga prisiljen, da zimi miruje sa svojim poslom i da se zbog toga odmara, gradski čovjek bez obzira na vrijeme godine iskorišćuje svoju radnu snagu. Zato on nema po samoj naravi posla potrebitog

odmora, već mu malen odmor mora osigurati zakon o zaštiti radnika. To izazivlje trajno naprezanje sila, iscrpljenost duševnu i tjelesnu i time prerano starenje.

Budući da grad nema potrebita odmora, fali mu prirodna razonoda. Dok seljak za vrijeme zimskog odmaranja razvija na sijelima i prelima svoja pučka umijeća (narodno vezivo), stvara narodnu pjesmu, gradski čovjek sve to nadoknađuje gradskim zabavama (kinom, kazalištem). Ali te zabave i te umjetnosti nijesu iznikle iz njega samoga, nijesu odraz njegova stupnja duševne kulture, pa mu nijesu ni srodne. Zato on tu zabavu ne može ni probaviti, već nastoji naći razonodu u ugađanju najnižim strastima.

Zato je u gradu mnogo veća opasnost za ćudorednost, jer su gradovi po svojoj prirodi stjecište svih mogućih poroka, pa gradski čovjek lakše u njih upada.

Rad se seljaka zbiva u većini na polju, na čistom zraku, dok se rad gradskog čovjeka zbiva u zatvorenim prostorijama. Seljak stanuje obično sam sa svojom obitelji u jednoj kući, koja ima dvorište i slobodan prostor. Gradski čovjek u većini stanuje u velikim kućama sa mnogo stanovnika. Nema ni zraka ni prostora. Radi toga ne može biti ni zdrav kao seljak.

S time je u vezi i to, da gradska obitelj prije izumire nego seljačka. Svaki je građanin zapravo preseljen iz sela u grad, dakle iz jedne sredine u drugu, tako da on po računu statističara izumire poprečno u trećem pokoljenju. Seljačka je pak obitelj uistinu vječna, kako to Spengler kaže.

Već sama ta činjenica, što seljak ima svoj vlastiti posjed, svoju kuću i svoje gospodarstvo, daje mu neko samopouzdanje u sebe i neku nezavisnost. Naprotiv, gradski čovjek ovisan je o stotinama stranih utjecaja. Već uslijed podjele rada u gradu međusobna je ovisnost jednog staleža od drugog vrlo velika. Zato gradski čovjek ima osjećaj zavisnosti i pogibli, da iz Bog zna kojih razloga ne izgubi svoje namještenje. Radi toga je gradski čovjek sklon bunama i nemirima, dok je seljački stalež glavni oslonac reda i poretka.

Konačno vidimo značenje zemlje i seljačkog staleža najbolje za vrijeme rata, kad hrana postaje najvažniji proizvod. Ako jedna država nema dovoljno hrane, izvrgnuta je opasnosti izgladnjenja, kako je to za vrijeme rata prijetilo Engleskoj i Njemačkoj.

Iz rečenoga slijedi, da se u gradu moraju uklanjati one prilike, koje dovode do propadanja gradskog stanovništva. Štetne posljedice gradskog života pojavljuju se u vrlo velikim gradovima. Stoga treba nastojati, da se ne stvaraju takvi milijunski gradovi, već da se nastoji umjesto jednoga načiniti

više njih. Glavni je uzrok stvaranja i porasta velikih gradova velika industrija, koja zaposluje velike množine radnika. Za njih treba trgovina, treba obrta, škola i svega onoga, bez čega čovjek ne može živjeti. Da se to izbjegne, moralo bi se nastojati, da se tvornice osnivaju i na selima, koliko to prilike dopuštaju. Tada bi radnici uživali blagodati i grada i seoskog života. Time bi ujedno bilo pomoženo i selu, koje bi pretičak svoga stanovništva moglo uposliti u tvornici.

Također se gradovi moraju izgrađivati tako, da se gradskom stanovniku dade mogućnost, da živeći u gradu ipak ima prednosti seoskog života, a te su zrak, svijetlo i prostor. U novije doba opažamo pokrete u gradovima, da se izgrađuju male kuće za jednu ili dvije obitelji, sa dvorištem i vrtom, gdje se može kretati i gdje se može baviti i seljačkim poslom. U modernim gradovima se danas izgrađuju čitavi takvi gradski predjeli (u Zagrebu Peščenica).

Jedan od razloga, da se veliki gradovi naglo povećavaju i da se time uvećava bijeda gradskog stanovništva, jest i ta pojava, što se sa sela iseljuje stanovništvo, jer ne može živjeti na selu radi slabih gospodarskih prilika. Ono traži posla u gradu i povećava broj onih, koji su spremni, da se uz niže plaće prihvate posla. Da se to iseljivanje spriječi, treba seoskom žiteljstvu pružiti mogućnost zarade na selu, treba poboljšati gospodarsko i duševno stanje na selu. Grad će se najbolje čuvati od brzog razvijanja, ako omogući seljaku, da može živjeti. Gradsko žiteljstvo, napose inteligencija njegova, ima u tome posebnu zadaću. Inteligencija mora davati selu sredstva, da se selo kulturno i gospodarski digne osnivajući za selo društva, udruživanja, tečajeve, pučka predavanja i slično. U tom pogledu najviše će pomoći zadružni pokret, koji će seljaka gospodarski osloboditi i ojačati pomoću međusobnog udruživanja i potpomaganja.

Između sela i grada mora vladati sklad. Grad ne smije biti polip, koji će isisavati selo i seljački narod. Nije kultura samo gradska niti je kultura samo za grad. Grad će se najbolje čuvati u svom interesu od štetnih posljedica i od proricanja Spenglerovih, ako bude nastojao, da se očuva jako i zdravo selo. Zdravo selo pomlađivat će i obnavljati gradsko žiteljstvo i ulijevati mu zdrave sokove, ako grad bude vršio svoje dužnosti prema selu. Veliki se grad razvio tako štetno i pogibeljno, da mu Spengler proriče propast baš radi toga, jer je taj grad zanemario selo i pustio, da propadne seljački stalež. Samo zdravo selo može ozdraviti grad, a time ne samo gradsku nego po Spengleru i svu zapadnu kulturu.

Dr. Marijo Matulić.

MOLITVA

TEKST DRA. V. DEŽELIĆA

ANDANTE

BOŽIDAR ŠIROLA

Vrbo, sestro vrbice, sakrij svoje grančice. Sakrij sinka i mene, sakrij sinka i mene, da nas zlice ne vide, da mi sinka ne otmu, da ga mlada ne propnu. Savij grane, vrbice, sakrij sinka i mene, sakrij sinka i mene

MISTICO (LARGO)

ZBOR: 1. Vr- bi ce ti ze- le- na, da si bla- go- slo- ve- na, jer si Bo- žje skro- vi- šte, I- su- so- vo sklo- ni- šte

2. Gdje god se u- sa- di- la, svagdje se po- mla- di- la, u cr- kvu te no- si- li, sve- tom vo- dom kro- pi- li

MAJKA BOŽJA MARIJA

prešavši preko Jordana:

Vrbo, sestro vrbice,
Savij svoje grančice,
Sakrij Sinka i mene,
Da nas zlice ne vide,
Da mi Sinka ne otmu,
Da ga mlada ne propnu.
Savij grane, vrbice,
Sakrij Sinka i mene!

ZBOR PASTIRA,

kad je vrba spustila grane:

Vrbice, ti zelena,
Da si blagoslovena,
Jer si Božje skrovište,
Isusovo sklonište.
Gdjegod se usadila,
Svagdje se pomladila,
U crkvu te nosili,
Svetom vodom kropili!

(IZ »LEGENDE O DJETEŠCU ISUSU«.)

S VEČERNJIH STRUNA

X.

Noć šuti i osluškuje tajno:
Zelena maslinova grana, skršena od vjetra, mraku kazuje bol.
Zalutala ptica uzalud traži gnijezdo.
Nevjerna pučina mami budnog mornara, da u gluho doba zaplovi u nepoznat kraj.
More izbacuje bisernu školjku, da usreći dijete, što će ujutro rano doći na žalo tražiti šarene pužiće.
Vjeran pas digao glavu i ćuti nešto u daljini.
Vrba spustila grane i tuguje. Voda protječe i šapuće nešto, da je utješi. Ona ne nalazi utjehe, već plače za nečim, što je prošlo ... a vratit se ne će.
Tajac prolazi i kazuje, kako neko pod lišćem narandže govori svoje sne:
Mlada djevojka, mjesecu šapće svoje čežnje.
Noć šuti i osluškuje tajno.

XII.

Pučina morska drijema u tajnoj noći.
Bacio sam udicu, da uhvatim ribu iz sinje dubine.
Vozim, vozim i ne znam, što radim ... Ulovljenu ribu već dugo potežem, a ne znam, jer misli mi lete daleko u carstvo mašte.
I tako vozim dalje ... Ulovio sam ribu, a mene uspomene.

Dok jedna duša negdje daleko na mjesečini čezne i uzdiše.

XIII.

Plovi mjesec tih i osamljen, te dozivlje:
»O zvijezdo, lijepa susjedo moja, dođi bliže, da vodimo u tiho doba meke razgovore.
»Dođi, bit će nam lakše, jer teško je bdjeti i u ćutanju provesti noćno vrijeme.
»Približi se, da ti spletem haljinu od moga zlata«.
Zvijezda trepti od uzbuđenja i ne primiče se.
»Doplovi tiho i ne plaši se, ne će ti potamnjeti svjetlost u mome sjaju.
»Ne mari za gizdavo lice, jer ljudi na zemlji sada spavaju i ne gledaju na te.
»Dođi, susjedo sjajna, ljepša ćeš mi biti iz blizine.«
Zvijezda drhti od slatkog uzbuđenja, htjela bi prići, a ne usuđuje se.

»Dođi, ne oklijevaj, posut ću ti stazu mirisavim cvijećem, a do uha ću ti šaptati čeznutljive pjesme, što ih još nikome nisam kazivao.
»Priđi i odazovi se tajnom glasu svoga srca, pa nek ti zavide drugarice, što bi htjele biti na tvome mjestu.
»Dođi, oh dođi, da se skupa dignemo navrh šetališta nebeskog, odakle ćemo u zadovoljstvu promatrati prostranstvo našeg kraljevstva, da se onda veseli spustimo za daleka brda noseći tople i tajne osjećaje drugome svijetu.«
Zvijezda ostaje, drhti i ne primiče se.

XIV.

Šuti mračna i duboka noć.
Treperi nad gorom zvijezda.
Na dalekom ostrvu dogorijeva noćna svijeća.
Zemlja otpočiva u snu.

O, misli moje, kud mi bludite u ovo noćno doba?
Idete i gubite se kud koja u dubokoj noći.
Mame vas i zvijezde i daleke gore, da se utopite u njima.

O, želje moje, kuda idete i gdje se zaustavljate?
Vi ste mnoge bezimene, a mnoge lutate uzalud.
Jednima je oko pripravilo put,
druge je poslalo srce, a treće su miljenče razuma.
Odlazite gotovo sve uzalud, jer noćne su želje bezimene,
a ko je bez imena, kuće ne nalazi.
No vi ste dar primljeni.
O, noćne želje, kud mi bludite sada?

XV.

Netko se smije, a netko plače.
Tvoje su suze radosnice, a on plače, da suzom ublaži bol.
Jedan plačem potiče na samilost, a drugi pobuđuje smijeh i ruganje.
Netko plače u noći i briše suzu, a netko po danu, da ga svak vidi.
Ako ti plačeš, ne će mi biti možda teško, a suze moje majke peku me jako.

XVI.

Vi me pitate:
Zašto si uvijek veseo, te se nikada ne vidi, da ti je oko orošeno suzom?
Zar si ti najsretniji, da te nikada ne boli u duši?

Ja sam veseo i smijem se — i nikome ne ću da kažem svoj bol.
Jer, kad bih vam ga kazao, vi ga ne biste razumjeli,
i moje bi suze naišle na posmijeh.
Zato često pod smijehom krijem suze i veseljem pokrivam tugu.
Čemu, da drugi trpi od moje boli,
kad i onako ne može da podnosi svoju.
Zašto da drugi zna za moju nevolju,
kad mi je sažaljenje neugodno?
Ne volim, da me drugi gleda s visoka i pruža mi ruku.
Dignut ću se, radije, sam, iako s mukom, ali da on ne zna.
Jer lijepo je i junački jadovati bez suze
i da niko ne zna.
Zato sam veseo, te pod smijehom krijem suze,
a veseljem pokrivam bol.

Srećko Karaman.

B O R B A

Vidim drugi zakon u udima svojim, koji se protivi zakonu uma mojega.

Sv. Pavao.

Sumrak se spušta meki
Kroz zvonik katedrali,
U crkvi sv'ješće pali
Ozbiljni redovnik neki.

Zvoni. Počinje služba.
Tamjan pod nebo siže,
Dok hvale Bogu diže
Pobožna tiha družba.

U sebi borbu gledam:
U svijet me život zove
I slatke misli nove.

A tajni glas mi mali
Pobožne iskre pali...
Stojim. Svijetu se ne dam.

Srećko Karaman.

N I K O L A I Z B O Ž J A K O V I N E

Idila iz dalmatinskog zagorskog života.

Negdje u sredini proljeća stigao sam sa sveučilišta kući.

Znate li, što je naše južno proljeće? Poznate li dane pune sunčanog zlata, kada doline mirišu cvijećem, a nebo se iskri i sjaji, kao da je netko posuo obzorje gustim bisernim zrnjem?

Možda moje pitanje izaziva u vama druge misli i predodžbe, nego što ih imadem ja? Vi možda pomišljate na južnu raskoš, na uređene umjetne vrtove palama, naranača i limuna, što rastu uz obalu žubornog mora, a između njihova granja proviruju mramorni kipovi satira i nimfa? A ja govorim o proljeću u onim visokim kamenim brdima, štono se uzdižu nešto dalje od mora u dalmatinskom zagorskom kršu. Nema tu ni traga umjetnim nasadima. Svuda gola Božja priroda i gorsko bilje i cvijeće, kako ga je modro nebo i sjajno sunce na svijet dozvalo. Mirisava kadulja i divlji vrijesak nikli su tuda i pokrili pjeskovite brežuljke ispod visokih kamenih brda pa cvjetaju i slušaju svakidašnje čobansko pjevanje o vili planinkinji i o gorskom hajduku.

U takvoj gorskoj prirodi leži moje seoce Božjakovina, koje mi je nakon povratka iz velikoga grada sinulo pred očima u ljepoti mojih najsvjetlijih djetinjskih i mladenačkih uspomena i u raskoši najsmionijih osnova vedre duše.

Već prvog jutra u rođenoj kući probudilo me iz dvorišta blejanje janjadi, koja su dozivala svoje matere, što su ih čobani bili otjerali na pašu. Za nekoliko časaka bio sam i ja izašao iz kuće te sam prolazio puteljkom po malom pjeskovitom brežuljku povrh sela.

Sunce je visoko odskočilo.

Pred okom mi se stere malo poljice, opkoljeno sa svih strana brežuljcima i kamenim brdima. Ispod mene proviruju između maslinova granja sitne bijele kuće. Neko lijepo čuvstvo blagosti i mira budi mi u duši ta maslinova šuma svojim mističkim ozbiljnim izgledom i olovno-srebrnastom bojom lišća.

Mlado žito po polju lelija vjetrić. Njive se ugiblju i opet uzdižu kao velike zelene plahte od mekog svilenog platna. Okolo po prikrajcima zelene se vinogradi. Na jednom brijegu kraj polja diže se pudarnica: naručaj suhe, žute hrastovine poduprt sa četiri potpornja. S pudarnice nadzire pudar malo polje i okolne vinograde, da se ne bi životinja s brda otisnula u njivu ili trsje i učinila štetu. Pudar sjedi pod žutom hrastovinom i svira dvogrlu sviralicu. Stanem i slušam, hoću li razabrati kakvu melodiju. Uzalud se naprežem. Zvuci se roje

2

jednolično, sad jače, sad slabije, sad otegnuto, a sad opet brzo. Ipak i u takvom sviranju osjećam životnu radost.

Prolazim dalje.

Oko mene se uz puteljak rascvala kadulja i vrijesak. Njihovo ljubičasto cvijeće daje kamenomu i pjeskovitomu brežuljku neki čar, neku raskoš, koja je u čudnoj protivnosti s tim kamenitim krajem. Po cvijeću se žure pčele zujeći i kupeći med. Ispod vrijesa gmižu sitne bubice. Čitav jedan mali svijet izišao na svijetlo i raduje se proljeću. Ugodno svježe čuvstvo prožima dušu u procvaloj prirodi, što sijeva kao Božji osmijeh na žarkom suncu.

Dolazim na drugu stranu brežuljka. Tu je duboka uvala, puna česvine, planike i smrekovine. Kako je lijepa ta brdska osama u sjajnom proljetnom danu! Je li čudo, što je mašta naroda naselila ovamo vile, koje tu za sunčanog dana, sakrivene pod planikom pletu ruse kose i pjevaju pjesme, što junake zatravljuju.

Zaustavljam se pa motrim i slušam.

Na drugoj se strani uvale izdiglo visoko Suvo Brdo, s kojeg se vidi more. Tu se čobani često utrkuju natječući se, tko će prije stignuti navrh brda i ugledati kakav velik parobrod, koji plovi morem i ostavlja za sobom dug oblak dima.

Sada na podanku Suvog Brda sjedi na veliku kamenu dječak čobanin kod ovaca. Crvena njegova kapa sijeva jarkom bojom na blistavom suncu. Čuje se zvono ovna klopotara. Najednom i dječak počinje pjevuckati:

»O djevojko, malo moje janje,
Moje janje, moje milovanje...«

Moj put vodi dalje po drugim brežuljcima i uvalama.

Najposlije se, opojen dojmovima i uspomenama, vraćam drugim putem kući.

Preda mnom se sada uzdižu sa sjevera gorostasna kamena brda, bijela kô velike gomile kostiju. Gle visokog Veljeg vrha s njegovom Orlovom Stijenom. Kažu, da su u nju zakopali Grci veliko blago, kad su otišli iz ovih krajeva. Velike rpe cekina — kažu — i danas tu leže, a nitko ne zna da pročita grčke knjige i da izvadi blago.

Prolazim između maslina i ulazim u selo, kadli se preda mnom javlja poznata djevojka. Obučena je u seosku nošnju: bijela košulja, šarena pregača, crvena čurdija, a na glavi crvena kapa, oko koje se ovile dvostruke pletenice crne kose, spletene u troje i u četvero.

Djevojka ide na vodu i nosi u rukama dva kabla.

— Kako si, Anice? pitam je, kad se sretosmo.

— Dobro, hvala Bogu, odgovara ona i stavlja kable na zemlju te mi uz neusiljen smiješak pruža ruku.

Razgovaramo se o njezinoj majci (otac joj je davno umro) i o drugim seoskim znancima. Na rastanku mi ona kaže:

— Dobro, da se vraćate sa svoje šetnje. Eno Vas kod Vaše kuće netko čeka.

— Tko to, Anice? čudim se ja.

Djevojka je smetena na moj upit. Čini se, kao da se pokajala, što je to spomenula. Iza kratke stanke odgovara:

— Došao je k Vašima stari Mate Milić. Čuo je, da ste došli kući, a njemu je sinoć stiglo pismo iz Amerike, pa veli, kad ste doma, da će Vas zamoliti, da dođete k njemu i da mu ga pročitate.

— A tko piše iz Amerike? Valjda Nikola? Je li?

— Ne znam, bit će Nikola, da tko bi! govori djevojka i pocrvenjuje te se sva zbunjena udaljuje.

U istinu, čim dolazim kući, izilazi preda me stari Milić. Mogao je da donese sa sobom i pismo, pa bih mu ga odmah pročitao. Ali on hoće, da baš dođem k njemu, kao da ne želi, da u tuđoj kući slušaju i drugi pismo, što mu ga iz Amerike šalje sin Nikola. Obećajem mu, da ću svakako već danas poslije podne doći k njemu.

Zadovoljan odilazi starac kući, a ja sam se zavezao u slatke uspomene. Pred očima mi se ređaju sve zgode i nezgode mojega nekadašnjega druga iz djetinjstva, Nikole Milića. Sav mi se njegov život dočarava pred dušom, i ja ne znam ni sam, zašto mi ga je tako slatko gledati.

I.

Čim je ustao na vlastite noge, Nikola je poput ostale djece u Božjakovini postao čobanče.

U jutro prebacuje preko sebe torbu poramnicu, stavlja u nju komad kruha i u okrajak ubrusa zamotan grumen sira, pa cijeli dan čuva i uzbija ovce.

Gle, kako je žarko sunce rasplelo zlatnu pređu po bregovima i osojima. Miruje sanjivo planika i smrekovina. A Nikola trči sa stijene na stijenu. U pećini nalazi malo koritašce vode te ga obzidava kamenjem. Sprijeda ostavlja tek malen otvor, kroz koji se cakli voda. Iznad otvora namješta pločicu i misli: »Doći će, sigurno će doći žutokljun ili crnac kos ili cikelj. Žedni su, a vode ima rijetko gdje. Kada se zavuku unutra, ploča će pasti i zatvoriti otvor. Kako li će ocu biti drago, kad mu na večer izvadim iz torbe tri crna kosa!«

Pločica je zapeta, zamka je namještena. Nikola baca dalje od korita izrezane grančice somine, od kojih je izdjelao šklopce za pločicu, da se ptice ne plaše ugledavši nešto neobično kraj korita. Zatim opet nastavlja put sa stijene na stijenu.

Nakuplja pune ruke kamenja i tiho se šulja do gusta grma smrekovine i somine. Pod grmom čeprljaju kosovi tražeći smrekinja. Nikola iznenada sasipa tuču kamenja u grm. Nekoliko se kosova uz glasan cikut razlijeće na sve strane. Nikola razvraća grane, da vidi, kako mu je sreća poslužila. Poslužila mu je slabo. Svi su udarci promašili. Pod grmom se nalazi tek raščeprljan šušanj, s kojim se mjestimice pomiješalo koje ptičje pero.

Nikola kupi novo kamenje i šulja se do drugoga grma, da nastavi svoj lov. Najedamput čuje se odozdo ispod brijega glas stare pastirice Mande: »Nikola-a-a!«

Jeka se odaziva čak na drugom brdu. Nikola ostavlja kamenje i juri niza strminu, odakle je došao glas, i gdje se nalazi stara Manda s ostalim čobanicama i čobanima.

Kada ga stara Manda ugleda, počinje vikati na nj:

— Gdje si bio toliko vremena? Kud se skitaš? Kad se strovališ niz hridinu, hoću li ti ja materi odgovarati? Ovce su se eno otisnule tamo, sada će za brijeg. Hoću li ih ja stara ići vraćati?

Ostale čobanice sjede jedna do druge i pletu svaka svoje pletivo pogledajući kadikad sa smiješkom na Nikolu. A stara Manda nastavlja blažim glasom:

— Hajde, vrati ovce, hajde! S njima je i tvoj ovan zvonar. Evo ti soli, navabi ovna zvonara na ruke; doći će ti, naučio si ga na to.

Onda se okreće prema najmlađoj čobanici, Nikinoj vršnjakinji Anici, i veli:

— Hajde i ti, Anice, s njim, pa ih lijepo vratite k ostalim ovcama.

Djeca hitro trče prema omutu ovaca, što se otisnuo bio od ostalih, i vraćaju ih k ostalim ovcama, koje pasu rasijane po brdskom podanku i bijele se između grmova somine i smrekovine. Katkada se čuje blejanje. To koja ovca doziva svoje lanjsko janje, koje još uvijek poznaje kao svoje, i koje uvijek pase pokraj nje, a sada se u silnoj žudnji za travom udaljilo od nje. Na ovčino se blejanje oziva sitno, tanko grlo šilježeta, koje trči k materi i opet nastavlja da pase uza nju.

Nad cijelim krajem vlada mir. Ne čuje se šum vjetra ni ptičje pjevanje. Sve je obuhvatio spokoj i počinak. To je jedan od običnih južnjačkih dana, punih sunca i tišine, kad gušteri izilaze iz rupa i sunčaju se.

Odnekud poviše pristranka i ovaca dolijeće orao.

— Gle orla! veli Anica Nikoli.

Ispod modre plaveti plovi suri orao lagano i čini se, kao da ne maše krilima. Smeđe i suro perje lašti se na sjajnom suncu. Lagano čini zakrete i okruge i spušta se na glavicu, koja se diže poviše Anice i Nikole a zovu je Babin Kuk. Odanle gleda najprije mirno oko sebe, zatim se počinje kljunom češati sad na desnu sad na lijevu stranu vrata, pa opet ispod krila, pri čemu krilo napola raspušta.

Anica ga i Nikola gledaju s pristranka kod ovaca.

— Hajdemo k njemu! Hajdemo ga poplašiti! — veli Nikola.

— Možda mu je ondje gnijezdo, možda ćemo još naći ptiće — dodaje Anica.

— Hajdemo! — ponavlja Nikola.

— Hajdemo!

I djeca se trkom upućuju prema Babinom Kuku.

Nikola se domala hitro penje uza stijene i kamenje i hvata se rukama sad za pukotinu u stijeni, sad za izbočen kamen. A Anica hrli za njim dozivajući ga:

— Nikola bolan, čekaj, ja ne mogu tako brzo.

Jasno crvena kapa i modre čakšire odaju dječaka već izdaleka, dok se Anica u bijeloj košulji i u bijelom rupcu oko glave jedva raspoznaje uz bijeli kamen.

Orao vidi, da mu se dječak s crvenom kapom, sve više približuje, zato mirno razvija krila i odlijeće. Nikola čuje povrh sebe šuštanje krila i slijedi orlov let po plavoj pučini.

Iza naporna bezuspješna penjanja vraćaju se djeca k ostalim čobanima. Dočekuju ih dvije vragoljaste čobanice pjevanjem. Obadvije složile lijepo u jedan glas i pjevaju gledajući na Anicu i Nikolu:

»Eno vile Đurićeve Ane,
A sokola Milićeva Nika — —«

I dalje se niže čitava pjesma: Kako je bijela vila na grani sjedjela, a k njoj sivi soko doletio.

Anica sluša, kako čobanice njoj pjevaju, i umalo da u zemlju ne propada. Sva zažarena u licu, ko škrlet, gleda preda se i samo što ne plače.

— Hodi, jadna, k meni, hodi, veli stara Mande — neka se one rugaju!

Djevojče uzima svoje pletivo pak sjeda do Mande još uvijek gledajući preda se.

Nikolu su također postidile vragoljanke svojom pjesmom. Sjeo je na kamen, izvadio iz torbaka knjigu i sve nešto lista i prevrće.

Taj torbak od šarena platna vjeran je Nikolin drug. Kad bi ga u jutro zaboravio, mati bi dotrčala za njim i donijela mu ga. U gori znade on odložiti torbu poramnicu sa kruhom i sirom, ali torbak je uvijek na njegovu lijevom boku. Postao je već otrag tri godine sastavni dio njegova odijela. U torbaku su samo dvije knjige: »Kraljević Marko« i »Kačić«. Nikola nije ni u snu pomislio, da je Kačić onaj stari fratar, štono je naslikan na početku knjige. Gdje bi?! Ta i Kačić je jedan od onih junaka, o kojima te pjesme pjevaju. Zašto bi se inače »libro« zvalo Kačić?!

Obadvije knjige kupio mu je otac pred tri godine. — Neka uči! — veli — kad imadu drugi, zašto da nema i on!

Škole naravno u Božjakovini nema. Škole imaju samo gospoda u gradu. A Nikola je »naučio slova« od svojih starijih drugova, ali sa slaganjem slova u riječi išlo je već teže. Mnoga djeca u Božjakovini nijesu uopće više ništa naučila, nego samo slova, no Nikola je znao napamet mnogo narodnih pjesama, pa mu nije bilo teško naučiti pomalo i čitati ono, što je već na pamet znao.

II.

Došla je jesen, i noći se oduljile.

Večer je, i s večerom su gotovi. Nikolin otac sjedi naslonjen na zid i puši. Majka nešto krpi, a stara baka prede kudjelju. Pred njima gori oganj na ognjištu. Iznad ognja o verigama visi mali, crni kotao, u kojem je pohranjen ostatak večere, za ručak ujutro čobanima.

Najednom dolazi na vrata dundo Petar.

— Evo nam Petra, sad će nam zapjevati uz gusle — veli Nikolina majka, dižući se na noge i pokazujući Petru mjesto kraj Nikolina oca. Petar se brani, da ne može večeras pjevati, jer da je nazebao.

— Neka nam Nikola zapjeva jednu iz »libra« — veli Petar gledajući na dječaka.

— Hajde donesi Kačića! — naređuje otac, a dječak skače i donosi knjigu iz svog torbaka, što na tavanu visi o čavlu pri zidu.

— Nema mi tko držati svijeću! — tuži se Nikola.

— Ja ću — glasi se baka, odlaže kudjelju iza pasa i pali malu, crnu uljenu svetiljku.

Dječak sjeda do bake, a ona mu prinosi svijeću tik do knjige.

— Koju ću? pita Nikola.

— De onu o Vladimiru i Kosari — veli mu otac.

Nikola prevrće nekoliko listova pa počinje tankim, pola pjevajućim, pola recitirajućim glasom, da čita Kačićeve stihove: »Gorko cvili sužanj Vladimire — U tamnici kralja bugarskoga — Gorko cvili, danak proklinjaše — — —«

Oni svi upiljili oči u dječaka, pa izvjedljivo slušaju. Majka mu prestala krpati.

Kad zatim Nikola u kasnu noć liježe na tavanu pod bijeli gunj, da spava, redaju se pred njegovom dušom slike junaka, o kojima je čitao. Svaki krasan, divan s onom perjanicom poviše čela, sa ćordom o bedru. Nikola ih gleda i dočarava sve zgode, što o njima znade.

A kad ga san svlada, u snu se opet javljaju sami junaci iz pjesama.

Nikola sanja i sanja. U Suvom je Brdu, na paši, kod ovaca. Najednom se odozdo iz uvale čuje pjevanje gorom. Nikola trči dolje. To je Relja Bošnjanin sa svoja dva pobratima. Namjera ga namjerila baš kroz Suvo Brdo, pa jašeći gorom pjeva.

— Hajde s nama, momče! — veli Relja Nikoli.

— Eto me odmah — odgovara Nikola — samo da otrčim kući i kažem babu da odoh s vama.

Da, Nikola bi najradije s njima. To su ideali mlade mu duše. Pjesme su najljepše polje, kuda lijeću njegove želje i najbolja građa, od koje njegova žarka fantazija stvara svoje uzore. Najbolje odatle uči Nikola, što je lijepo, što li najljepše na svijetu, što je dika momku, a što sramota.

III.

Zimsko je doba.

Sa murava opalo lišće pa sada možeš dobro vidjeti male seoske kućice, koje su ljeti zaklonjene zelenim murvovim granjem. Gole, crne grane strše tužno kraj malih kuća. Uza svaku kuću prislonila se druga mnogo manja, gdje se vatra loži, sa koje redom gleda jedan crni čađavi prozor. Oko kuća torovi i košare u svim mogućim oblicima, pokrivene negdje pšeničnom slamom, negdje prućem od sijerka a najčešće pločom ili kupom.

Zimsko je doba, ali Božić je još daleko. Još ni masline nijesu sazrele, nego vise zelenkaste o granama, a tek se rijetke od njih počinju rumenjeti. Ima još vremena, dok sve porumene i pocrvene. A kad se počnu brati, onda će istom početi veseli život u Božjakovini. Mlinice će promljeti, i svaki će momak biti mlinar. A čobanica rijetko će kada do-

sjeti, da sjedi u brdu kod ovaca i pletivo plete. Ne može se tada. Kad hitni poslovi prispiju, treba raditi njih.

Ali još smo daleko od toga. Istom je prva zima nastupila. Vrijeme se nekud promijenilo, nije mu vjerovati. Nijesi nikad u jutro siguran, da pošalješ čobanina na pašu bez ogrnjača —

U jutro osvane dan, vedar ko usred ilištaka. Kad o podne evo ti oblaka sa južnim vjetrom. Najprije svi bijeli, kao bijeli gunjevi i na obrubima pozlaćeni sunčanim zrakama, a zatim sve gušći i gušći, dok se napokon sve ne zacrni i ne počne grmljavina i kiša. Otvore se mijehovi božiji, pljušti kiša kao iz kabla. Nije se tomu čuditi, zima je eto došla i žito se počelo sijati.

Dan je lijep. Na zapadnom kraju lebdi nekoliko oblaka, ali kako nema niotkud vjetra, oblaci se sve više tanje i razređuju, dok se nijesu svi raskidani nanizali nebom jedan uz drugi: kao bijele ovce, što pasu po plavom nebeskom polju. S južne strane sjaji sunce i baca zlatne trake po malom selu i polju ispred sela.

Maslinove grane po osojima sanjaju mirne i ozbiljne. S istočne i sjeverne strane gledaju visoka bijela brda.

Ukraj polja pred selom kopaju zemlju dva težaka. Vrijeme je sijanju žita, a ne može se tu ništa s volovima učiniti, izmorit ćeš sebe i volove i naposljetku slomiti ralo o kamen. Takove dolinice treba uskopati.

Mlađi težak hitro udara motikom, hitro je spušta i uzdiže, a stariji kopa lagano i odmjereno, kao da pri svakom zamahu motike nešto promišlja.

To je Nikola i otac mu Mato.

Nikola je davno prestao biti čobanin. Kad je navršio dvanaestu, otac je kazao: Može tkogod i mlađi od tebe na pašu, ti ćeš sa mnom raditi. Otada je Nikola svaki dan s ocem u baštini.

O čavlu pri zidu na tavanu još uvijek visi u torbi od šarenog platna »Kačić« i »Kraljević Marko«. S njima se Nikola viđa istom u nedjelju poslije podne, kad se misa svrši i kad čeljad ruča. Ali sada će brzo nastupiti duge zimske večeri, onda će opet poslije večere oživjeti gusle i pjesma, pak će i njegov Kačić češće izaći iz šarene torbe i doći u komin k vatri.

Nikola se već razrastao, već je potpun momak. Stari Mato veli, da može uskopati dvaput više nego on.

Otac i sin kopaju sada na malom docu. Pod međom kraj njih leži crvena torba i u njoj tikva s vodom. Preko polja i njiva čuju se udarci motike.

Starac najednom prestaje kopati i okreće se prema suncu. Stavlja ruku nad oči i gleda u sunce.

— Meni se čini, sinko, da je doba ručku, a matere ti još nema, da nam ručak donese.

— Nije hitnja, babo, još je rano — odgovara Nikola pa i on gleda na sunce.

Stari Mato pljucne na stranu pa opet počinje da odmjerenim zamahom spušta i uzdiže motiku.

Iza njih se crni uskopana zemlja. Preko njiva i malog polja čuju se opet samo udarci motike.

Nakon malo vremena dolazi na dolac žena noseći u ruci zdjelu pokrivenu crvenim velikim rupcem.

— Hvaljen Isus! — Jesam li zakasnila? — Vi me sigurno iščekujete?

— Meni je svejedno, došla ti dva sata prije ili kasnije, smiješi se otac Mato — ali Nikola je već nekoliko puta pogledao, hoćeš li se pomoliti preko polja —

— Ništa mu nije naudilo, slađe će sada ručati! — odgovara mati pa se i ona smiješi.

— Hajdemo, sinko dosta smo od jutros radili, ja sam već malo i umoran, veli stari, zabadajući motiku u zemlju i pristupajući pod među, gdje je žena stavila zdjelu s crvenim rupcem.

Za njim pristupa i Nikola. Za čas su otac i sin nagnuti uz malu zdjelu i počinju jesti.

Nad cijelim krajem vlada podnevna tišina. Na zapadnom kraju neba još su uvijek nanizani raskidani oblačići. Sunce s juga prosipa zlatne zrake po malom polju i po ocu i sinu, koji ručaju.

— Evo, donijela sam vam i svježe vode, govori žena te vadi iz torbe tikvu s vodom i postavlja je na mjesto one prve, u kojoj se voda već ponešto ugrijala.

— Mene čeka doma trista posala, ja moram ići, a ti Nikola, nemoj večeras zaboraviti donijeti kući zdjelu, dodaje mati te im naziva zbogom i odilazi preko malog polja.

Još nijesu ni gotovi s objedom, kad Mato ugleda, gdje poljem daleko od njih polazi u selo djevojka. Već mu je na jeziku, da upita za njezino ime, ali mu zapinje riječ u grlu, jer ju je prepoznao.

To je Đurićeva Anica.

Odavna se po selu počelo govorkati, kako se njegov sin Nikola zagledao u Anicu. A to govorkanje nije bilo izmišljeno. Kad bi Nikola susreo Anicu, nikad ne bi prošao pokraj nje, a da ne bi progovorio s njome barem nekoliko riječi. A kad bi se uhvatilo kolo, Nikola bi igrao samo uz Anicu, i nikad mu toga ne bi bilo dosta.

Najposlije je i otac Mato upitao Nikolu, je li istina, što se po selu govori. Nikola nije krio svoje ljubavi prema Anici,

a stari je Mato obukao bio na večer toke i otišao k djevojčinoj materi noseći jabuku i prsten. Vratio se kući zadovoljan. Javio je svojemu sinu Nikoli, da može Anicu držati svojom zaručnicom, jer je njezina majka odgovorila, da je zadovoljna, a djevojka je primila prsten i jabuku.

Svega se toga sjeća sada stari Mate Milić, dok gleda kako djevojka zamiče s polja u selo.

Doskora ustaju otac i sin od objeda i nastavljaju kopanje. Preko malog polja čuju se samo odmjereni udarci motike.

IV.

Svanulo je. Na istočnoj se strani Božjakovine rumeni nebo žarom novog sunca. U selu se čuju sa svih strana zvona ovaca i koza. Čobani izgone stada iz torova. Iza kuća tamo brzaju hitre koze trčeći, da se što prije dohvate brda. Čobanica za njima posješuje korak da joj se prve ne izgube s vida. Tu opet tromi vô ide laganim, odmjerenim korakom gledajući pomnjivo preda se sa svoja dva velika jasna oka. Nešto blago i samilosno ima u pogledu te snažne životinje. Lijepo čuvstvo izmirenja i blagodati budi on u duši, kad ga gledaš na njivi, gdje mirno snosi jaram i tegli ralo, a kad orač prestane orati, slijedi ga svojim prijaznim pogledom. I nešto snažno i turobno ozvanja ti u duši, kad slušaš, gdje riče ispruživši vrat, a sva se brda oko sela ozivaju jekom.

Od kuće odilazi i po koji seljak s motikom preko ramena. O ramenu nosi crvenu torbu i u njoj tikvu vode. Čuje se kukurikanje pijetla i glas čobančeta, koje još iz brda nešto glasno majku pita. Poviše sela pri brdima prši sivkasta jutarnja maglica.

Preko južnog brijega ide nekoliko djevojaka, svaka pod bremenom drva. To se drvarice vraćaju iz gore sa drvima. Svaka je u jutro, kad su prvi pijetli zapjevali, ustala iz kreveta i samljela u žrvnjima određenu zdjelu žita. Dozvala je zatim svoje susjede, pak skupa s njima izašla na ulicu, gdje su čekale drugarice iz sela i skupa onda krenule u brdo u drva. Sada se evo vraćaju u selo.

Djevojke idu preko brijega jedna za drugom. Kada dolaze do počivališta, naslanjaju svaka svoje breme na kamen, da malo otpočinu.

Dok djevojke počivaju, prolazi putem kraj njih stari Mato, Nikolin otac.

— Dobro jutro djevojke, jeste li se umorile? — pita Mato.

— Nijesmo, odgovaraju djevojke. — A kud si ti to uranio u svečanom odijelu, a danas nije nedjelja?

— Zaputio sam evo dolje k moru, imam nešto posla u varoši, veli Mato, naziva djevojkama zbogom i odilazi dalje.

Mato ide preko Suvog Brda malim puteljkom u varoš na moru. Oko njega se širi miris rosnate planike. Svježi jutarnji zadah gore udara mu u lice. A oko njega lijeću pernati stanovnici šume, koji su u jutarnje doba upravo do obijesti brbljavi. Sada pokraj njega proleti mala ptičica šarenih krila a žute glavice i pane na smreku pokraj puta, sad opet ptičica sivih krila a crvenkastog repa, koji je u lijetu raširila, a crni je kos žutokljun zapjevao svoju pjesmu i zavukao se nekud pod sominu. Mala ptica žutih nogu a crnog kljuna pada na kamen kraj puta pred Matom. Na vrsima krila i na vrhu glave imade perje išarano bijelom i crnom bojom, a pod vratom crvenu prugu. Ogleda se plašljivo oko sebe, zatim uzlijeće na obližnju grančicu česvine. Tanka se grana ugiba pod malom pticom, a ona se zanjiše na grani i poleti uz cvrkutanje.

Mato uzlazi navrh brda i čuje ptičje kriještanje povrh sebe. Kad mu se dalo pogledati, a to više njega soko ptičar nagnuo za nekom malom pticom, koja sva u strahu kriješti. Soko dostiže ptičicu i grabi je pandžama. Nekoliko perušina polijeće zrakom, a soko odlijeće nekuda u goru sa svojim plijenom.

Kad je Mato prešao vrhunac brda, puca pred njim pogled na more, koje se bjelasa i iskri.

Nakon malo vremena dolazi u varoš.

More udara lakim pljuskom obalu, kao da se šali. Oko Mate se dižu pravilne varoške kuće sa lijepo izdjelanim, staklenim prozorima. Po ulicama se vrze čeljad u crnim gradskim nošnjama. Svi nekud čudni, neobični. Kraj njega prolazi omršavjeli crevljar sa zelenom pregačom.

— Gle ga — pomišlja Mato — kao da nije tri godine ništa žitno okusio! — —

Mato ulazi u dućan gospodina, kod kojega je mislio uzeti na dug vreću brašna.

Sluga mu veli u dućanu, da on ne smije dati bez dozvole gospodara, i pokazuje Mati kavanu, gdje će gospodara naći. Mato otvara polako vrata kavane i ulazi unutra. Zadimljen, zagušljiv zrak udara mu neugodno u lice. Oko jednog stola sjedi nekoliko gospode i bučno razgovaraju:

— U vašoj stranci nema poštena čovjeka; zakleo bih se pred propelom, da nema poštena čovjeka. Evo sadašnjeg ste svog predsjednika slavili ko Boga a on je primio od vlade 10 hiljada. Evo, to stoji crno na bijelom — dohvaća uzrujano

jedan gospodin sa crnom bradom novine i pruža ih drugomu, koji sjedi njemu nasuprot.

— A vašima su — uzvraća taj — puna usta riječi o narodu i slobodi, a tamo se u potaji prodaju — —

— Kakav narod i sloboda! — uzrujava se na te riječi drugi gospodin sa kozjom bradicom. — Interes, sve je danas interes, svako gleda svoj tobolac! — —

— Zašto ga ne istjerate iz stranke, kad mislite pošteno? — govori dalje gospodin sa crnom bradom.

— Interes, sve je danas interes, ponavlja gospodin s kozjom bradicom bacajući mrzovoljast pogled nekud kroz stakleni prozor.

Za drugim jednim stolom razgovaraju se gospoda nešto mirnije. Među njima je i jedan pravnik, koji je istom došao kući sa sveučilišta.

— Koliko ćeš imati na mjesec kad svršiš? — pita ga neki debeljasti gospodin kraj njega.

Pravnik kazuje običnu pravničku plaću.

— Capero, che bella! — govori debeljasti gospodin — pak zatim ćete se oženiti jednom barem sa dvadeset hiljada.

— Ali molim vas! — brani se mladi gospodin jurista.

— E naturale, nijeste dijete, sa toliko godina škole treba da uzmete kakvu bogatu. Valja znati živjeti — — —

Dok onaj gospodin za bučnim stolom i opet ponavlja svoju omiljelu rečenicu: Interes, sve je interes, svako gleda svoj tobolac, pristupa sluga k Mati i upita, traži li koga ovdje.

Mato spominje gospodinovo ime. Za čas je pred njim gospodin u lijepom, crnom odijelu.

— Molim vas, želio bih uzeti vreću brašna, ponestalo mi kruha kod kuće — govori Mato.

— Jesi li donio novce?

— Na ljeto, kad vam ječam donesem, naplatit ćete vi sve u redu. —

— Ja nemam sada brašna, veli gospodin otresito.

— U nas je sada takovo doba godine, ne može se odnikud novčić uhvatiti, a vama vaše ne će kod mene poginuti, makar i babovinu prodao, moli stari Mato dalje.

— Ja nemam brašna — govori ponovno otresito gospodin.

— Ali meni je sluga u dućanu rekao — govori dalje prostodušno Mato — da vi imate brašna, samo — — —

— Napolje! viče gospodin, pokazuje mu prstom vrata i gubi se ispred Matina lica.

Mati se magli pred očima. Izilazi napolje i ne može da se snađe.

— Zar sam ja pseto? — govori poluglasno i sav se stresa. — Da me nije strah Boga, a sram ljudi, naučio bih ja njega, kako se s ljudima postupa!

Kad se na večer u Božjakovini smrklo, sjedi stari Mato u svom kominu naslonjen o zid, sav zamišljen i mrk. Nikola je upravo oprao ruke od zemlje i tare ih nekim crvenim rupcem.

— Ja sam, babo, — govori Nikola, — danas ustrapio u Crnim Docima pola dočića. Može se usaditi pet, šest loza. Bila je sva sila kamenja pod zemljom.

— Dobro, sinko — govori Mato i zamišljeno gleda dalje u vatru pred sobom.

Drugoga bi dana on Nikolu sve ispitivao: je li bilo veliko kamenje, je li ga vadio samo objetalicom ili je morao i polugu upotrebljavati, ima li u dočiću i živca kamena, kojeg treba lagumom razbiti? Ali danas od svega toga ništa.

Nikola opaža, da se ocu nešto dogodilo pa šuti i sjeda kraj vatre.

Sestra stavlja na drveni trup velik drven pladanj i razređuje po njemu kašike. A majka polaže na pladanj večeru u okruglom bakrenom sahanu.

— Ne stavljajte meni kašike — veli Mato — ne mogu danas.

Mala se obitelj okuplja oko bakrenog sahana sva u grobnom muku, ko da je težak bolesnik u kući.

Na pola večere majka se diže i izilazi nešto na tavan. Nikola odlaže kašiku i ide hitro za njom.

— Što je majko, danas babu?

Ženi se zalijevaju oči suzama. Otirući oči pregačom govori ona uzdišući:

— Otjerao ga danas dućandžija — — — nije mu htio dati brašna — — brašna nemamo — — ko pseto ga otjerao ispred sebe.

Nikolu prostreljuju kroz srce ove riječi — —

Njegova oca tjera netko ko pseto?

Majka se vraća bez riječi u komin, a Nikola ostaje sam u mraku. Ne može se snaći. Toliko gorkih čuvstava navaljuje na nj, jedno za drugim. U tom času Nikola ne zna, gdje se nalazi.

Pristupa na malen prozor i naslanja glavu na donji kameni prag.

Vani je lijepa tiha noć. U selu mir i tišina. Noćni se vjetrić igra crnom kosom oko Nikolina vrućeg čela. Na nebu sjaje sjajne zvijezde, trepćući i dršćući.

Jedna zvijezda osobito sjaji na vedrom nebu. Sjaji i najednom pada u plavu nebesku pučinu ostavljajući za sobom

zlatan trak, koji brzo iščezava. Baš u tom času prolazi Nikolinom glavom misao izbavljenja: U Ameriku!

Nikolinim se licem prosipa sreća i radost. Duša mu sva pliva od sreće, što ju je ta nova misao donijela. Da, u Ameriku, da sve svoje usreći, da sve pomogne i oslobodi.

Njegova duša, koju su lijepe čarobne pjesme odgojile u težnji za nečim velikim i junačkim, osjeća, da je našla put, kojim će oživotvoriti svoje sanje. I sva gori od žarkog oduševljenja. Tek jedna bol umanjuje njegovu sreću: on pomišlja, kako li će dugo morati Anica da čeka na nj.

Te je godine stari Mato založio dvije svoje najbolje njive, a Nikola otišao u Ameriku.

* * *

Izredao sam sve uspomene na Nikolu.

Poslijepodne došao sam prema obećanju k staromu Mati.

Sjedimo pred kućom. Starac podvio noge na kamenoj ploči i naslonio leđa na kućni zid. Ja sjedim prema njemu i čitam na glas Nikolino pismo. Više nas rasplela grane visoka krošnjata murva i zaklanja nas od sunca. Kroz grane i zeleno lišće proviruje i cakli se jasno, plavo nebo, sjajno i bistro kao čista morska pučina u ljetnom jutru.

Kada sam svršio čitanje, stanem pobliže da motrim starca. Dva prosijeda debela brka padaju po naboranim obrazima i daju širokom, ozbiljnom licu još jači izražaj ozbiljnosti i snage. Poviše silno razvijenih jabučnih kostiju, oko ponešto upalih očiju nabrala se koža. Gleda zamišljeno preda se, očito misli na riječi iz sinova pisma.

— Jeste li vidjeli, kako piše — a? Malo je takvih, dabome malo, koji će ocu onako lijepo iskititi pismo. Znam ja, takav je on bio i kod kuće. Otiđi u svetac kuda na dernek ili u varoš, evo ti ga na večer kući, pa iz džepa vadi jabuku i daje jednu meni, a drugu materi.

— Evo, veli, ovo sam vam donio, neka znate, da sam bio na derneku. — — —

— Može Bog svega dati, ali on će uvijek ostati takav. Pa ni u selu niko me nije prekorio: Nikola ti je rekao nekomu ružnu riječ; Nikola ti se s nekim posvadio; Nikola ti to, Nikola ti ovo — jok, nikada. —

— A teško mi ga bijaše pregorjeti, teško, bome. Bio sam se na njega naučio, pa mi je sada, ima evo godina dana, što je otišao, sve pusto i mrtvo u kući.

— Sâm sam, čitav dan sâm. Do podne radim kako tako, a od podne bi svakog sata počivao. Zapalim i sjednem

pod među, pa opet uhvatim motiku i opet sjednem i zapalim, ali mi nije ništa slatko kao prije, ni rad ni hrana. Stara mi donese ručak, a meni, vala, svejedno, došla ona sat prije ili kasnije. — A prije? Prihvati kopati s Nikolom; kopa on uz mene, Bože, ko živa vatra. Gledam ja na sunce, a sunce već dobro odskočilo nad brdom pa velim: Doba je, hajde sinko, počinut ćemo sad i založiti štogod, dosta smo od jutros, hvala Bogu. A on se ne da.

— Daj ti, veli, babo, sjedi i počni jesti, eto mene odmah, dok samo još ovo malo dovršim, biće nam lakše poslije ručka.

Sjednem ja pod među i gledam ga, srce mi raste gledajući ga — i sve mi je veselo —

Teško mi ga bijaše pregorjeti, teško, a šta ću? Navalio najednom da hoće u svijet. I danas se čudim, otkud mu ta misao dođe? Meni ga teško pustiti, a teško ne pustiti. Mati mu udarila u plač.

— Ne idi velju, kud ćeš? Ko zna, kako će ti tamo biti! Bog zna, šta te tamo čeka: smrt, život...?! —

— Kad sam mu tako jedne večeri govorio, a on se veoma snuždio, gleda preda se, pa će mi iznenada:

— Babo! Ti ubijaš meni sreću za cijeli život — a meni se ražali, na te riječi, Bože, ko nož me u srce ubole. Gdje bih ja njemu oduzeo sreću? Dao bih mu krvi ispod grla, da mogu, kamo li ne bi sreću?! Na posljetku velju: Hajde sinko. Kad hoćeš a ti hajde, obiđi se svijeta. Bog te svuda pratio!

— Danû, ako ti nije muke, nastavlja on, — pročitaj mi opet pismo, čini mi se da nijesam sve zapamtio.

Otvaram ponovno teškom rukom nezgrapno napisani list i počinjem da čitam:

Dragi moj i mili oče i majko!

Činim ti znati, da sam ja, fala Bogu, zdravo, a tako se nadam, da će i Vas svih doma naći ovaj moj listak knjige u dobrom zdravlju i veselju. Moj dragi i mili oče, (ovdje bacih pogled na starca: niz navorano lice kapale su biserne suze). Primio sam tvoju knjigu i razumio sam sve, što mi pišeš. Što mi pišeš, da gledam prije svega svoj obraz i poštenje, moj dragi i mili otac, za to se ti nemoj nimalo bojati, ja ne ću nikad udariti nečasnim putem. U ovom su mjestu ljudi drukčiji nego kod nas. Nema niko svoje zemlje, nego svak radi u drugoga i dobiva za to plaću. A ima ljudi od sviju strana svijeta, ima Arapa, Kineza i svakakvih. Pa svi ne mogu dobiti posla. A onda ljudi bez posla dadu novaca onomu, koji prima ljude na radnju i nadzire ih, dadu novaca, da njih uzme, a ne druge. I tako oni dobiju posla, a drugi ne. Ja nijesam imao novaca, kad sam došao u ovo mjesto, već je za mene dao Ilija

Ivanov, a ja ću njemu pošteno vratiti. Moj dragi i mili oče, ja radim pod zemljom. Krcam u kola kamenje, a onda teglim kola.

Ilija Ivanov radi kod iste radnje, ali on ne radi pod zemljom, nego vani samo goni kola s kamenjem. Njemu je radnja mnogo lakša, ali on zato treba da od svoje plaće daje onomu, što nas nadgleda, jer bi ga on inače potjerao od tog posla, a uzeo drugoga. Moj oče, ako tkogod od naših strana bude ići u ovo mjesto, pošaljite mi po njemu Kačića. U nedjelju nemam što raditi pa se ja i Ilija sastanemo i razgovaramo se o svemu, čega se sjećamo iz naših strana. Kad mi pošalješ Kačića, pjevaćemo pjesme. A sada pozdravljam tebe po nebrojeno puta, pozdravljam svoju milu majku i pozdravljam... (Ovdje su slijedila imena svih Nikolinih rođaka i kumova) i naposljetku pozdravljam puno Anicu i njezinu majku. Još vas jednom svih pozdravljam po nebrojeno puta...

— Jeste li viđali! Koji će drugi iz sela iskititi takovo pismo — govori starac, otirući oči velikim crvenim rupcem. — Nije on učio škole kao vi, ali on svejedno zna...

Sa starčeva lica odsijeva unutrašnja sreća i zadovoljstvo. On gleda u tom času sve dobro i srećno u sinovu listu. Nalazi se u raspoloženju čitaoca, koji čita u knjizi mnogo više, nego što je u njoj napisano.

— Da, pozdravit ću ja svakoga, koga je spomenuo, hoću ... i djevojci ću kazati. Nema tu nikakove zamjere: on pošteno djevojku isprosio, i ona se pošteno obećala i ostaje mu vjerna.

Tu starac počinje da potanko pripovijeda. Kako ga je Nikola jednom na samu pitao je li zadovoljan s djevojkom, pa kako je on otišao u Đurića, odnio djevojci prsten i jabuku, a djevojka obećala, da će primiti.

Dolazi i večer, i ja se opraštam od staroga Mate. Sunce već zalazi. Rumenilo se razlilo na zapadu, pokrilo zapadnu stranu neba i crvenilo se odrazuje po obrisima zapadnih bregova. Iz brda se čuju zvona ovaca, a iz sela iz torova čuje se tanko blejanje janjadi, koja su pod noć osjetila, da se približuje obično doba, kad će se opet sastati sa svojim majkama.

Pred mojim očima lebdi slika velikog američkog grada s bučnim ulicama, po kojima juri na tisuće kola — hladno i bezobzirno, ko cijeli život oko njih. Nikola je tu. Oko njega se uvijek krile čarobni junaci iz pjevanih pjesama i nevidljivivom rukom prosiplju tisuću nečujnih tajnih želja i bude tisuću junačkih pregnuća za nešto, što je lijepo veliko i sveto.

Lijepa pjesmo sa naših brda, gdje li sve zamiru odjeci tvoji...!

Dr. Stjepan Šimunović.

RATNE VIZIJE

1914.—1918.

1. SATANA

Po poljanama je plodnim stupao Krist
I dobro je sjeme
Na zemlju bacao,
A za njim je Satana
Koracao,
I sijo drač,
I sijo plač.

Od Tebe, Kriste, što je ostalo?
Od Tvoga Srca što je postalo?
Od tisuću Golgota
Što udes će da smota?
Zar uskrs novi ili vječnu smrt?
Da l' groblje ili rajski vrt?

Mi smo te prognali, Kriste,
I tvoje ljerove čiste.
Mi nalipov smo tražili cvijet,
Otrovali cijeli smo svijet
I palili tamjan smo vječitoj noći,
A sada se uzdiže, sada se koči
Lucifer
I sipa vatru pred naše dveri,
Pred naša ognjišta, naše dvore.
Svuda se tutnjave topova ore,
Svuda se čuje lelek i jauk,
A smrt ko grozni, golemi pauk
Obavija zemlju, obavija ljude,
Kojima bjesovi propast gude.

Mene, tekel, ufarsin!
Po obzorju piše krvava ruka.
Krvava je muka,
Pa zar nam spasa nema,
Zar svima smrt se sprema?
Na grobištu prošlosti diže se kamen,
A Satana smije se i ruga se: Amen!

O Kriste, o Bože, smiluj se na nas,
Još danas, još danas!
Uzalud svijet te sutra molit kani:
Eli, Eli, lama sabaktani!

2. ČEMU SVE TO?

Kad u suton rujni pružam ruke svoje
Prema tebi, nebo, divno, sveto, zlato,
I promatram, kako u daljinu leti
Gavranova crnih nepregledno jato,
U srcu se mojem nižu slike crne,
Srce se ledeni, a misao trne.
Na grobište gledam i na hekatombe,
Na granate krvne i na grozne bombe,
Na lešine trule i na braću ljude.
Misli moje crne u eone blude,
Blude među zvijezđa i među planete
I u mliječnu maglu kano iskre lete,
Traže: Čemu sve to? Čemu trnov vijenac,
Koji donije svijetu Adamov prvenac?

3. LJUDSKI ROD

Rekli vi, što mu drago svi,
Zemlja se jednako kreće,
I Ezav još danas prodaje dom
Za zdjelu, za zdjelu leće.

I ljudi baš danas otimlju čast
I gaze i pljuju propelo,
I jedina mnogim kleta je slast
Pred silnikom prigibat čelo.

I ljudi još danas ljepotica čar
Za kesu gone na sajam,
I svoje poštenje ko kakovu stvar
Daju tiranu u najam.

4. VLAK.

B a l a d a.

Soptala para, zviždao vlak,
Na zemlju polako spušto se mrak.
Crvenih luči puzo je sjaj,
A niski mjesec srebrenio kraj.

Tamo, gdje kameni dizo se most,
Na zid je sjeo čudnovat gost.
Vlakovođa vidje ga s daleka plah,
Shvati ga jeza, zgrabi ga strah.

Sjena je rasla sve više ko zid,
Rasla i rasla ko golema hrid.
Soptala para, zviždao vlak,
Na zemlju polako spušto se mrak.

Vlakovođa drhtnu stravom strt.
»O Bože, Bože moj, ta to je smrt!«
I potjero brže grčevito stroj
I čuo, gdje sablast viče: Ipak si moj!

Crvenih iskara treperio sjaj,
A sablasni mjesec ostavio kraj.
»Još časak, pa ću mimo sablast proć!
Oj brže, samo brže, i spas će doć!«

Na zemlju gušći spušto se mrak,
A luđe i brže jurnuo vlak,
Drhtnuli su pod njim svodovi mosta,
Al sablast viknu: Već je dosta!

Kroz mrak zapraskao strašan lom,
Tutnjava strašna i grozan grom,
Užasnim krikom streso se zrak:
Survo se slomljen u ponor vlak.

5. UTJEHA ŽALOSNIH.

1.

Gore sablasne u noći crnoj
Munjama bljeskaju,
Nad vodom se mrtvačke vatre
Turobno ljeskaju.

Zemlja se nemirna, potresna budi,
Jazovi zijevaju,
Tisuće grla propasti pjesmu
Prokletih pjevaju.

Sumpornim dimom se ovile hridi,
Dižu se valovi,
Osjeća duša, kako su blizu
Pakleni žalovi.

2.

U valovima smrtnih trzaja,
Što tresu bolnim ljudskim grudima,
Nimfeje bijele cvatu nevenke,
Ko raj da vide među ljudima.

U valovima bolnih vapaja
Plamečak grije sunca blagoga
I trepti kano suza majčina
Nad glavom bolnog čeda dragoga.

O, Tebi, koja u tu pustinju
Utješne zrake šalješ dovijeka,
Nek bude hvala, slava, čast,
O sveta Majko Boga-čovjeka!

3.

Plamečak blijedi, što u dalji tone
U mraku crnom kano krijesnica,
U duši mojoj sliku Tvoju stvara,
Jer Ti si nove sreće Vjesnica.

Ti uvijek srcu novi život daješ,
Ja palim vatru svetog plamena.
Treperi svjetlost. Mirno stupam dalje
I teški stavljam križ vrh ràmena.

Dr. Velimir Deželić, st.

O BOŽE!

O Bože, daj, da milost se Tvoja
Izlije u dušu moju,
Da sretan prođem kraj kala,
Da ne padnem u vrtlog zala.

Tamo, gdje nema mržnje,
Pakosti, zlobe, prokletstva,
Za tim ja težim mjestom,
Tom vazda vodi me cestom.

O Bože, usliši me bijedna,
Kad jednom zaklopim oči.
Primi me s ovog svijeta
U Tvoja nebesa sveta.

Fran M. Adoni.

SHVAĆANJE RATA

U ILIJADI I NAŠEM NARODNOM PJESNIŠTVU

I.

Neke nam priče pripovijedaju o ljudima i drugim živim stvorovima, koji su najedamput s cijelom prirodom okolo sebe zapali u dubok i dugotrajan san. Vrijeme je za njih prestalo da bude sverazorna neman, oni su u potpunoj vanjskoj ljepoti mirovali nepromijenjeni kao kipovi vječna umjetnika. A kad se najposlije pojavio smion osloboditelj, koji je kroz trnje i ruševine prodro do njih i probudio ih na nov život, užitak je bio dvostruk, jer se sreća sadašnjosti združila s pojačanim čarima sačuvane prošlosti.

Homer je natkrilio čarobnjačkom vještinom sve te usude i vilenjake iz priče, koji su svladavali vrijeme prenoseći svoje junake i junakinje u nepomičan san. On nije nad svojim ljudima, životinjama i stvarima rasprostro daha okamenjenosti i tišine, već je zaustavio nad njima kazaljke prolaznosti u času, kad im je dao najnapetiji zamah života i puninu djelotvorne snage. Oteo je na taj način propasti i zaboravu cijeli jedan svijet, koji doduše nije uzor dobrote ni objektivne ljepote, ali zato ostaje pred nama uvijek svjež, krepak, pokretan i rječit.

Nijedan dio zemaljske kugle nije privukao k sebi veći broj obretnika od Homerova svijeta. Ni egipatske piramide ni stari mehički hramovi ni ruševine Babilona i Ninive ni južni i sjeverni pol ne potaknuše ljude na tako brojna i žilava naprezanja i proučavanja. Po Homerovim gradovima, zemljama i morima, po glavicama njegova nebeskoga Olimpa i po vlažnim i sjenovitim dvorovima njegova mrtvačkoga carstva prolaze u svako doba ne samo milijuni običnih radoznalih izletnika, nego i velik broj učenih istraživalaca.

Na takvim putovanjima obogaćuje svaki gledalac dušu doživljajima udivljenja, strave, zgražanja, ponosa i kajanja. Nema čovjeka, komu se ne bi usjekle u pamet slike surih ilijskih kula, do zubi oboružanih junaka, krvlju natopljenih poljana i stravičnih morskih i kopnenih grdosija. Tko više znade, njemu će i Homerov svijet iskrsavati pred očima u plastičnijim (slikovitijim) i razumljivijim likovima. Ali tko hoće da se umeće iznad svoje snage i da znade previše, taj se može u Homerovu carstvu izgubiti u nepovrat poput Odisejevih drugova. Ili mu se može dogoditi barem kao Ahileju, kad mu se u noći javio duh pobratima Patrokla, ili kao Odiseju, kad je u podzemlju kušao da zagrli pokojnu majku: Pred pre-

velikim kriticizmom (kudilačkim cjepidlačenjem) mogu se i Homerovi plastični likovi rasplinuti kao sjene i bljedolike sanje. A osim toga imade i Homer svojih tajna, kod kojih moramo reći: Ne znamo! a po svoj prilici i: Ne ćemo znati!

Teško da će se ikada stišati prepirka, kada je i gdje je živio Homer. Ljudska će oštroumnost smišljati o tom pitanju neprestano nove hipoteze (naučne domišljaje), ali nijednoj od njih ne će poći za rukom da nam se prikaže kao jednadžba s jednim jedinim mogućim rješenjem. Ipak je jedna istina stalna, i o njoj ne će biti nikada ozbiljnije sumnje: pjesništvo, koje nam se sačuvalo pod Homerovim imenom, pokazuje unatoč mnogobrojnim nedostacima toliku snagu plastike (zornosti), te nam se čini, kao da su u njemu utjelovljena pravila savršene pjesničke slikovitosti.

Sud je o Homerovoj veličini tako stalan, te su malne svi narodi evropske kulture i civilizacije pokušali u svojem domu pronaći ili stvoriti nešto, što bi bilo, iako ne isto, a ono barem slično njegovu pjesništvu. Hrvati i Srbi nijesu u prvi mah smjeli pomišljati, da bi i oni mogli izaći pred svijet s nečim sličnim Homeru, ali su zato tuđinci već prije stotinu i više godina opazili, da naše narodne pjesme imadu vrlo mnogo osobina, koje se mogu ispoređivati s osobinama prvoga pjesnika svih Helena. Odonda svi veći istraživači Homera drže, da raspravljajući o svojem miljeniku moraju raspravljati i o našem narodnom pjesništvu. Zato je upravo sramota, što jedini mi prelazimo mukom preko takvoga ispoređivanja i u našoj naučnoj književnosti i još više u našim školama.*

II.

Znameniti njemački pisac Johann Gottfried Herder, koji je bio velik častilac Homera i naše narodne pjesme, kaže u predgovoru svojega djela »Glasovi naroda u pjesmama«:

»O stvari tajnih i najdražih radosti čovjek se ne prepire rado na trgu. Ali Homer se, čini mi se, nije objavio onomu, tko sebi predstavlja dragoga pješaka na brzim uskotrljanim kolima, a blagu struju njegova govora kao mlinsko klopotanje tako zvanoga junačkoga pjesništva. Njegov je korak blag, a dolazak njegova duha kao dolazak Odiseja u domovinu: samo onaj može postati njegov pouzdanik, tko niti patvori sebi to ponizno obličje niti se sa stidom okreće od njega«.

* Napomena: Ova je rasprava jedno poglavlje iz oveće studije o Homeru i našem narodnom pjesništvu. Citati su iz Homera doneseni prema Maretićevu prijevodu.

Čast Herderu, ali današnji poznavalac Homera ne može ipak prihvatiti ovoga suda bez ikakva popravka. Jest, mora se priznati, da Homer nije samo pjesnik rata i ratnih junaka. On nastoji da obuhvati cijeli život. Ali pretjerano je, kada se kaže, da je »njegov korak blag«. Homerov je korak, barem u Ilijadi, i te kako ratnički. Mi slabo vjerujemo u »demütige Gestalt«, u ponizno obličje miljenika svjetskog osvajača Aleksandra Velikoga. Radije se slažemo s rimskim pjesnikom Horacijem, koji je bio vrlo velik ljubitelj mira, ali je ipak priznavao, da su »znameniti Homer i Tirtej raspalili muževne duhove za Martove ratove«.[1]

Kao što su ostala ljudska zvanja prikazana na Ahilejevu štitu samo kao dekoracija, samo kao nakit ratnika, tako nam je i Homer u Ilijadi ostavio umjetninu, u kojoj je sav ljudski život bačen na ratnu vagu. Ne slavi Homer doduše rata radi samoga rata. Možemo se domišljati, da su i njemu išle od srca one riječi, kojima božica Hera grdi ratnoga boga Aresa kao »ludova, koji ne zna ni za kakvu pravdu«.[2] I Homer je po svoj prilici zajedno sa svojim bogom Zevsom govorio ljutito o Aresu:

> »Najmrži ti si mi bog, na Olimpu što ih imade.
> Svađe uvijek rado i borbe i bojeve gradiš!«[3]

Na više mjesta naziva Homer borbu »pogubom ljudskom«, a boj »suznim«. No krivo bismo učinili, kad bismo na osnovu toga načinili od njega nekakvog mirotvorca i agitatora protiv rata. Homeru je rat nužda, koja se ne da spriječiti, jer o njoj odlučuju više sile. »Anankaie gar epeigei« — jer nas u rat nagoni nužda. Po tugaljivim Odisejevim riječima Zevs je ahejskom narodu:

> »Od rane mladosti dao do u starost, bojeve teške
> Da nam valjade biti, da u njima pogine svaki.«[4]

Kakvo će držanje zauzeti Homer prema tomu? Hoće li poput kasnijega svojega učenika Euripida proklinjati nebo i zemlju i razmetati se grčevitim trzajima Laokoonta, kojemu zmijske nemani lome kosti i proždiru udove? Ni traga svemu tome. Homer prihvaća nuždu rata kao posve razumljivu stvar i nastoji da od nje načini vrlinu. Rat postaje na taj način u njegovoj životnoj filozofiji (mudrosti) glavni uvjet opstanka. Čovjek se kod njega nalazi još na početnim stepenicama ra-

[1] O pjesničkoj umjetnosti, 401—403.
[2] Ilijada, V, 761—762.
[3] Ilijada, V, 890—891.
[4] Ilijada, XIV, 86—87.

zvoja, kada je vrijedila surova riječ grčkoga mudraca Heraklita: »Rat je svemu otac i svemu kralj«.

Budući da je rat uvjet opstanka, on je ujedno i izvor slave. Borba je »junačka slava«,[5] kaže Ilijada. Doduše, glavni junak toga velikoga pjesmotvora, Ahilej, kazuje na jednom mjestu, da jednaku čast imade kukavelj i junak.[6] No to je rečeno u ogorčenju i časovitoj malodušnosti. I on priznaje malo kasnije, da »mu nema ni slave ni dike«[7], ako se ukloni ratu, a ako pođe u rat, »slava mu propasti ne će«[8]. Zato on kliče, kad je ubio glavnoga trojanskoga junaka Hektora, kao da je izvršio sve, što od njega traži život:

»Al' sad zapjevajmo peeon, ahejski momci!
K prostranim vrat'mo se lađam, ponesimo sa sobom ovog.
Veliku stekosmo slavu, kad ubismo Hektora divnog,
Kojega slavljahu Trojci po gradu kakono boga.«[9]

Po istom zakoniku misle i ostali junaci Ilijade, i to ne samo na ahejskoj, nego i na trojanskoj strani. Hektor ne zna, što će bolje zaželjeti svojemu sinu, nego da on kao pobjednik nosi iz boja oružje nakvašeno u neprijateljskoj krvi.[10] Hektorov savjetnik Pulidamant veli doduše, da je Bog izručio jednomu ratne poslove, drugomu kitaru, a trećemu razum, no to nije u protivnosti s imperativom (zahtjevom), da svi imadu utvrditi pravo na častan opstanak ratom. Kopljem u ruci moraju se boriti i vidari Mahaon i Podalirij kao i »prvi pogađač u ptice« Enom.

Tko bježi od rata, taj mora biti prezren kao grdoba Terzit.[11] Nije glavna Terzitova mana u tom, što on grdi vrhovnoga ahejskoga zapovjednika Agamemnona i što je ružan. On postaje ništarija u očima drugih istom onda, kada je do kraja raskrinkan kao širitelj proturatničke malodušnosti i kao kukavelj, koji se ne usuđuje vratiti Odiseju batine za batine. Tako je to u društvu napola divljačkih ratnika, kojima je pamet u teškoj pesnici. Tu mora stradati ne samo kljakavac, nego i snažan čovjek, ako se usuđuje protiviti uvriježenomu ratničkomu duhu kod svojih drugova. Trojanac Pulidamant nije ružan čovjek, ali umalo da ne doživljava još goru sudbinu od Terzita. Kada on gleda s nepovjerenjem u nerazborito vođenje bitke, razviče se nad njim Hektor:

[5] Ilijada, XIII, 270.
[6] Ilijada, IX, 318—319.
[7] Ilijada, IX, 415.
[8] Ilijada, IX, 413.
[9] Ilijada, XXII, 391—394.
[10] Ilijada, VI 480—481.
[11] Ilijada, II, 211—277.

»Ako se udaljiš sam iz ograšja, ako li drugog
Koga odvratiš svojim riječima od boja, odmah
Moje će koplje tebe probosti, izgubit ćeš život.«[12]

Zato je razumljivo, što Paris doživljava prezir i od same mekušne Helene, kada se uklanja iz boja, a i Hektor pomišlja s grozom na to, da bi mu trojanske žene mogle poreći junaštvo, kad ne bi među prvima srtao u boj.

III.

I naša narodna junačka epika vuče lozu iz istog još nerazvijenog shvaćanja čovječnosti. Zato i njezin zakonik rata, časti i junaštva obuhvaća iste paragrafe kao i zakonik Homerove Ilijade. Čitamo li nebrojene tipične riječi naše narodne pjesme o junaštvu i junacima, čini nam se mnogo puta, kao da to govore Homerovi junaci Odisej, Hektor, Ahilej ili koji njihov drug. Golem se plač čuje, more se suza prolije u našim narodnim pjesmama radi rata. Ali unatoč tomu konačni je zaključak naše priproste narodne mudrosti jednako neobičan kao i kod Homera. Rat je nužda, rat je uvjet opstanka i izvor slave. Zato se majke nad mrtvim tjelesima sinova tješe jednako kao i majka Jugovića:

Bogu hvala na njegovu daru,
Pa ih mlada ni rodila nisam,
Da mi leže na meku dušeku,
Već da brane zemlju od dušmana!«[13]

Vojskovođe žive jedino za rat i govore slične misli, što ih kazuje Petar Mrkonjić Ivanu Senjaninu:

»Pobratime Senjanin Ivane,
Nisam došo Senju kamenomu
I izveo do šezdeset druga,
Da po Senju ispijaju vino
I da ljube po Senju djevojke,
Već četovat po planini, pobro,
Da ih jedu orli i gavrani!«[14]

Kao što stari otac Pelej otprema Ahileja u vojsku govoreći mu, neka bude najbolji, tako i oci i majke naše narodne pjesme daju ovakve naputke sinovima:

»Hajde, sine,u sto dobrih časa!
Zdravo bio pa se veselio!
Svitao ti obraz na divanu!
Ne šali se, u mene jedini;
Da ti tamo bide do potrebe,
Glavu podaj, a obraza ne daj!
Bolje ti je tamo poginuti
Neg' crn obraz na Liku izniti,
Da se s tobom šale Udbinjani,
Koji, sinko, da vojuju ne će,
Veće vlače o takih junacih.«[15]

To govori doduše muslimanka, majka Bojčića Delalije, ali i u kršćanskih je matera kucalo jednako srce. Junaštvo

[12] Ilijada XII, 248—250.
[13] Martić-Jukić: Izgibio Jugovića, 127—130.
[14] Martić-Jukić: Ženidba Ive Senjanina, 391—397.
[15] Matica Hrvatska, III, 7, 332—342.

je matere i žene podignuto u našim narodnim pjesmama na viši stupanj nego u Homerovoj Ilijadi. Ipak nam se Hekaba i Andromaha čine prirodnije, kada savjetuju Hektoru, neka se u boju ne izlaže odviše velikim opasnostima, a naše majke zamiču tako reći u oblake natprirodnoga, a možda više puta i neprirodnoga junaštva, kada šalju sinove mirno u stalnu smrt.

Malo žešće udaranje u ratničke žice kod nas jest posve razumljivo, ako se pomisli, da je cijela naša zemlja bila sve do nedavna Krajina, u kojoj su se ljudi »krvavom rukom umivali«.[16] Za sve naše krajeve moglo se reći

»Ovaka je krvava Krajina:
S krvi ručak, a s krvi večera,
Svak krvave žvače zalogaje,
Nigdje bijela danka za odmorka.«[17]

Čovjek u ratu nije mogao ni smio da odviše duboko mudruje o sudbini ljudskoj. Trebalo se snaći u takvim prilikama. Samo najveća stega mogla je očuvati ljude od malodušja, koje bi bilo značilo isto, što i propast. Nije onda čudo, što jedna hrvatska muslimanska pjesma prikazuje, kako je buljukbaša Džanan htio da ubije odobašu Skeja, kad je on polazeći u rat prema Temišvaru zapjevao pred vojskom na odlasku iz Sarajeva i Bosne ovakvu pjesmu:

»Ostan' s Bogom, Bosno ponosita,
I lijepo šeher-Sarajevo,
I po njemu kule i avlije,
Po kulama naše mile majke,
Po avlijam' lijepe djevojke.
Mi odosmo na carevu vojsku,
Da pijemo vodu zaboravku,
Da nas stare zaborave majke
I djevojke naše jaranice.
Vi starice, naše mile majke,
Nadajte se suncu i mjesecu,
Ali nama nigda za vijeka!
Naše seke, naske ne žalite,
Ašikujte i momke mamite!
Naše ljube, naske ne čekajte,
Ne čekajte, već se udajite!
Mi ćemo se iženiti amo
Na Orlovu, na polju zelenu,
Crnom zemljom i zelenom travom!«[18]

Ti posve ljudski poklici, ti tako razumljivi proplamsaji čovječnosti nijesu bili podobni da uzdignu ratnički zanos. Zato buljukbaša Džanan prelazi preko toga lijepoga tugaljivoga oproštaja kao preko kakva kukavičluka, upravo onako kao Hektor preko Pulidamantova savjeta ili Odisej preko Agamemnonove malodušnosti,[19] pa sam pjeva nategnutu ratnu davoriju, u kojoj crnim bojama slika život u miru, a sve svoje nade polaže u rat podavajući se najposlije ovakvim maštanjima:

[16] Matica Hrvatska, I, 222.
[17] Hörmann I, 21.
[18] Hörmann, I, 2, 1247—1265.
[19] Ilijada, XIV, 82—102.

»Ako Bog da, djeco moja draga,
Te razbijem Vlahe na Orlovu,
Bit će nama ćara i šićara:
Ja ću sebi dosta nagrabiti,
U Travniku dvore načiniti,
Pa se onda, djeco, oženiti
Ispod Jajca od Hasana Meme.«[20]

Zacijelo se mora pripisati utjecaju islama ovo pretjerano obožavanje rata:

»Ovnovi se za kurbana hrane,
A junaci za ovakih dana.
Dženetu se otvorila vrata,
Izišle su dženetske hurije,
Iznijele krzli peštemalje,
A da krvcu kupe od šehita.«[21]

Među ratne motive (poticaje) miješala se obično težnja za pljačkanjem. Tu naši junaci nijesu odmaknuli mnogo od Homerovih junaka. Homerov se stari borac Nestor sav rastapa od uživanja, kad pripovijeda, kako je ratovao u mladosti i odgonio neprijateljsku stoku. A Ahilej i njegovi drugovi poduzimaju ispod Troje četničke izlete po azijskom kopnu ne samo s tom svrhom, da kazne saveznike Trojanaca, nego i zato, da mogu svoje šatore i lađe natrpati svakojakim blagom i sužnjevima. Kod nas pak ne govori samo buljukbaša Džanan, da »će sebi dosta nagrabiti«, nego to zbore i Janković Stojan, Ivan Senjanin i drugi kršćanski junaci. A kad nema rata ni pljačkanja, onda mnogi naš junak kune zajedno s Hamzom od Mirovca:

»Bog ubio cara i ćesara,
Gdje ne htješe zaturiti kavgu!
Danas nema rata ni serhata,
Da okušam sreću u dorata.«[22]

Ratni je način života tako prešao u krv mnogim našim junacima, te oni i u miru misle samo na to, kako će živjeti o »hljebu bez motike«. Svima prednjači u tom prvi naš vratolomac, branitelj i razbijač Kraljević Marko, koji pokušava da oranjem prehranjuje sebe i majku, ali mu to brzo dodijava, i on pljačka Turke, čim mu se pruža prilika, pa kad majci donosi oteto blago, veli joj: »To sam tebi danas izorao!«

IV.

Već je prvi helenski povjesnik Herodot bio u neprilici, bi li otmicu lijepe Helene držao dovoljnim razlogom za rat protiv Trojanaca. Danas bi zacijelo zaraćene stranke opravdavale navještenje rata krupnijim uzrocima. A i pjesnici bi motivirali (obrazlagali) tako velik događaj bolje od Homera. Kod Ahejaca je u početku cilj rata povratak Helene i tu naše simpatije mogu biti još na njihovoj strani. Ali kad oni najpo-

[20] Hörmann I, 2, 1309—1315.
[21] Hörmann I, 17, 689—694.
[22] Hörmann I, 32.

slije sve više ističu kao svoj cilj razorenje Troje, onda naše simpatije prelaze na stranu Trojanaca, koji moraju da vode rat za domovinu prema Hektorovim riječima:

»Jedna je najbolja ptica: za otadžbinu se borit!«[23]

No pretjerano bi bilo, kad bismo na pjesništvo, koje je poteklo iz početničkog razdoblja kulture, primjenjivali mjerilo današnje diplomacije. Borba za zemlju nametala se epskim pjesnicima uvijek u vezi s borbom za ženu. Uz grčku Ilijadu, indijski epos »Ramajanu« i njemački epos o Nibelunzima imademo kao dokaz za to i najveći dio hrvatskih i srpskih junačkih pjesama. Gotovo svaki naš junak, kada se ženi, mora da zabilježi taj dan prolijevanjem dušmanske krvi. Bitka je neizostavna točka svadbenoga programa kod svakoga pravoga junaka. Tko bi se oženio mirno i u tišini, toga narodna pjesma ne bi držala pravim vitezom i čovjekom časti.

Taj okrutni kodeks (pravilnik) časti znadu čak i žene i djevojke. Tu se javlja više puta upravo sadistički motiv, da žena upriličuje za sebe cijele bitke, samo da je muž zavoli. Djevojka znade opet odbijati svojega prosca, kad bi on želio da svoju odabranicu potajno otme, jer propisi ratničke mode traže, da u svadbi bude krvavih glava. Mara, kći Gavrana kapetana, koja je (naravno, u muslimanskoj pjesmi!) odlučila, da će svakako poći za Turčina, ne će da potajno pobjegne s Bojčićem Delalijom, premda joj se pruža prilika za to, nego se dogovara s njime, kako da bude otvoreno ugrabljena.[24] S druge strane i kršćanski pjevači prikazuju muslimanske djevojke, kako jedva čekaju da pođu za kršćanina. No i to mora da se zbude krvavom otmicom. Petar Mrkonjić može da odvede potajno u Senj za Ivana Senjanina sestru Ličkog Mustajbega i svoju posestrimu Abegzadu, ali on ne će da to učini, nego joj veli:

»Abegzado, srce iz njedara!
Ovo moja golema sramota
Odvest tebe, sestro, iz Turčije
Ol' brez rane ol' brez mrtve glave!
Meni će se maskarit krajina.«[25]

Trostruki je tip (lik, vrsta) žene, koja je opisana u našoj narodnoj pjesmi i Ilijadi kao pokretačica i učesnica ratnih događaja Prvi tip predstavlja utjelovljenje ljepote, za koju se otimaju svi junaci. Izgubiti glavu radi takve ljepote ne drži se među ratnim leventama nimalo ludim, a još manje nečasnim. Stojan se Janković uspinje na Petrovu goru pa ugleda daleko na Udbini Ajku Hrnjičinu.

[23] Ilijada, XII, 243.
[24] Matica Hrvatska, III, 7.
[25] Martić-Jukić, Ženidba Ive Senjanina 755—759.

»Kad je viđe silan Jankoviću,
Živo mu je srce poigralo,
A za pojas svijetlo oružje,
U njedrima sahat zakucao,
Na prsima toke zakucale,
Pa je toke rukam' ustavljao.
Stan'te, toke, ostale mu puste!
Ja ću Hajku sebi dobaviti,
Jal' ću za nju izgubiti glavu.«[26]

Među takve ljepotice ide ona djevojka, o kojoj se pjeva, da je »crnim okom kroz srčali pendžer« zapalila Travnik i u njem dva nova dućana i sudnicu; a pogotovu su predstavnice takve ljepote Fočanke, o kojima veli Hasan-paša u ruskom zarobljeništvu:

»Ja kakve su Fočanke djevojke,
Mamile bi sa neba oblake,
Kamol' ne bi sa zemlje junake!«[27]

Predstavnice toga prvoga zamamnoga tipa žene jesu ne samo djevojke, nego na pr. i ljuba stalaćkoga vojvode Prijezde, radi koje sultan podsjeda Stalać tri godine, ili Lehovkinja Mara, radi koje se pod gradom Prominom ratuje pune dvadeset i dvije godine,[28] ili opet žene nevjernice, kao na pr. žena Banovića Strahinje Anđelija i Momčilova žena Vidosava.

U Ilijadi predstavlja takav tip ljepote Helena, o kojoj govore čak i trojanski starci:

»Zamjere nazuvčarom Ahejcem ni Trojcima nije,
Što zbog takove žene već odavno nevolje trpe!
Licem je ona vrlo na besmrtne boginje nalik.«[29]

Zato Ahejci drže najvećom sramotom i samu pomisao, da se vrate kući bez Helene.

»Argejku Helenu zar će Trojancem i Prijamu oni
Ostavit, njom da se diče, a zbog nje mnogi Ahejci
Ostaše mrtvi pod Trojom daleko od očinske zemlje?«[30]

Drugi tip žene kod Homera predstavlja uzorna Hektorova žena Andromaha. To je zacijelo lice, bez koje bi Ilijada izgubila vrlo mnogo od svoje vrijednosti. Za čovječansko društvo i kulturu znače takve žene neisporedivo više od ikakve Helene, ali primitivni pjesnici, koji računaju više s nemirom nego s mirom, više s požarom nego s ogrjevnom vatrom, vole radije da se zaustavljaju kod zavodničke Helene nego kod kreposne Andromahe.

Andromahi odgovara većina žena naših narodnih junaka. Žene su to, koje su drugarice patničkih ratnika, učesnice u nji-

[26] Vuk III, 23.
[27] Vuk III, 89.
[28] Matica Hrvatska, III, 5.
[29] Ilijada III, 156—158.
[30] Ilijada II, 160—162.

hovim pothvatima, uvijek spremne na udovičku zapuštenost, obuzdavateljice pretjeranog ratnog divljanja i odgojiteljice »tića ždralovića«, na kojima ostaje domovina.

Treći tip predstavlja u Ilijadi Hekaba, a u našoj narodnoj pjesmi majka Jugovića, majka Margarita, majka Jevrosima, majka Janja, majka Umihana ili samo bezimena »stara majka«. Silna se tugaljivost i potresna svetost ovila oko glave tih junakinja, koje ponajviše čeznu samo za mirom i za srećnim životom svoje djece. Te su majke prve nositeljice uređena obiteljskog života, najsnažniji stupovi mirotvorne civilizacije i prvi osnivači pravne države i redovite građanske utakmice. Međutim njihove se težnje za boljom budućnošću mogu ostvariti tek na njihovim bolovima. Sadašnjost je prema njima nemilosrdna, i njihov je udes obično sličan udesu Hektorove majke Hekabe, o kojoj Homer pjeva, kako se vladala, kad je gledala mrcvarenje svoga mrtvoga sina.

»Tako se Hektoru sva uprljala glava u prahu;
A mati čupajuć kosu daleko bijeli prijevjes
Baci i ugledav sina glasovito zakuka vrlo.«[31]

V.

Ratna je pozornica radi grozovitosti i živosti događaja, koji se na njoj odigravaju, vrlo zanimljiva. Svatko promatra s najvećom napetošću igru, u kojoj se radi o životu i smrti. Ljestvica ljudskih naprezanja, voljnih pokreta, misaonih obrata, osjećaja i strasti nije nigdje drugdje tako opsežna kao u ratu. Tu se mogu očitovati najveće kreposti, ali ujedno i najružnije mane. Kad se puste uzde svim afektima i kad čovjek odbaci sa sebe sav kulturni uzgoj, onda se pred nama javlja često puta neman, koja u neobuzdanoj borbi za opstanak postaje životinja. Ako pjesnik kod toga plovi bujicom uzvitlanih strasti, onda se i on pretvara u divljaka i krvoloka. Na žalost, takvoga divljaštva imade mnogo i u Ilijadi i u našim narodnim pjesmama.

Gle, kako dostojanstveno nastupa u Ilijadi starina Nestor. Kada junaci reže jedan na drugoga kao tigri, eto njega, da stišava uzburkanu mržnju. Kada poblijedi i u najmudrijih ljudi spoznaja dobra i zla, eto njega, da sudi, što je časno, a što nečasno. No slušajte, kako taj predstavnik Homerove pobjede razuma nad strašću grmi zagrižljivo protiv Trojanaca i poziva ahejske vođe i momčad, neka obeščašćuju trojanske

[31] Ilijada XXII, 405—407.

žene.[32] Tu se i Nestorova razboritost pretvara u okrutničku prostotu, ružnu osvetničku zluradost i zaslijepljenost.

Još je strašniji vrhovni zapovjednik Ahejaca Agamemnon, koji viče o Trojancima:

»Nijedan ne uteko prijekoj smrti
Od njih ni rukama našim, — ni ono dijete, što mati
Nosi u utrobi još, ni ono ne ubjeglo, već svi
Propali u trojskom gradu bez pokopa, bez traga redom!«[33]

No nemojmo prenaglo udariti u slavodobitno klicanje, kao da smo tu pobijedili Helene. Imamo mi mnogo toga da metemo i pred svojim vratima. Ratni je »bog« opsjeo i mnogoga našega deliju, koji u svojem bjesnilu postaje najkrvoločniji goropadnik. Ti ljudi, koji viču tako, da sa stabala polijeće lišće, nijesu zadovoljni da odmjere sebi zadovoljštinu prema uvredi. Svaki se junak drži nepovredivim veličanstvom. Mjerilo za osvetu jest njihova neograničena srdžba. Stoga za najneznatniju krivnju mora protivnik obično da bude osakaćen, a više puta da bude i plijen smrti. Kraljević Marko odsijeca sestri Leke kapetana Rosandi, dakle nezaštićenoj ženi, desnu ruku i vadi joj oba oka samo zato, jer je uvredljivim riječima odbila njega, Miloša Obilića i Relju Krilatnika.[34] U društvu ratnih ukoljica postaje katkada i nijema životinja vrednija od čovječjega života. Kad vezir Murat prebija Markovu sokolu desno krilo, ubija Marko i vezira i njegovih dvanaest delija. Isti Marko Kraljević ne samo da je smaknuo svoju sestru Jelicu zato, što ga je ona okovala, već je zgrabio i njezina nejakoga sina Cvijana,

»Pa ga baci nebu pod oblake,
Na bojno ga koplje dočekao,
Na koplju mu srce iznosio.
»Od zla roda nek nije poroda!«
Jelici je oči izvadio,
Zadio ih sebi za kalpaka.«[35]

A mogao bi čovjek da puni cijele strane nabrajanjem takvih primjera, jer je naša junačka epika ne samo riznica krasnih djela, nego i stovarište neodmjerenih riječi, krvožednosti i pretjerana mučenja. Junaci se katkada ne zadovoljavaju da jednostavno ubiju svoje žrtve, već im zabijaju čavle pod nokte, oblijepljuju ih smolom, zapaljuju ih žive kao zublje ili ih daju raznositi na konjskim repovima.

Glavni junak Ilijade Ahilej postaje neman, kada mrcvari mrtva Hektora. Homer još nije opažao, da je to ljaga na nje-

[32] Ilijada II, 355.
[33] Ilijada VI, 57—60.
[34] Vuk II, 40.
[35] Martić-Jukić, Kraljević Marko i ban od Vipera, 261—266.

govu miljeniku. To su opazili istom Bizantinci, koji su u svojoj prepričanoj »Trojanskoj priči« promijenili taj prizor tako, da su dali trojanskomu junaku Hektoru mrcvariti truplo Ahilejeva prijatelja Patrokla. U tom je obliku prešla »Trojanska priča« i među južne Slavene.

Možda će se jednom i među nama javiti ljudi, koji će kušati da ublaže gdjekoju nečovječnost naše narodne pjesme. Onda ćemo još jače osjećati odvratnost prema uzolačkim djevojkama, koje mrcvare mrtvu glavu Ličkog Mustajbega.

»Kad divojke glavu ugledale,
Tad među se glavu ujagmiše,
One lipu pismu podignule,
Svaka nogom glavu udarila:
»Davor glavo Ličkog Mustajbega,
Mnogo si nam na kaharu bila!«[36]

Kad već u svakom dobru i zlu držimo jednak korak s Ilijadom, hoće li nas taj starinski pjesmotvor natkriliti u okrutnosti barem tamo, gdje se sa simpatijom prikazuje, kako Ahilej žrtvuje svojemu pokojnom pobratimu Patroklu dvanaest trojanskih mladića?[37] Na žalost mi ni tu ne uzmičemo s mejdana. Isti prizor s istim odobravanjem obrađuje se i u hrvatskoj i srpskoj junačkoj epici. Nikolica Janković ubija barjaktara Nukića, a to je, kaže pjesma,

»Milo bilo i gori i travi,
I babinim u grobu kostima.«[38]

Još jasnije, donekle hamletovsko obilježje dobiva taj motiv (predmet) u nekim drugim pjesmama. Bojičić Alija tuži se iz groba, da ne može naći mira, jer da ga ban od Vrljike izaziva na mejdan. Duša se Alijina ne može upokojiti sve dotle, dok Osman Bojičić ne ubija bana od Vrljike, i dok Alijin grob ne bude nakićen sa trideset odsječenih neprijateljskih glava.[39]

Jedino, čime se možemo pohvaliti kao velikom prednošću pred Homerom, jest uzvišenije shvaćanje božanstva. U našim se narodnim pjesmama doista ne daje božanski naziv onakvim nakazama, kakve su Homerovi mejdandžije Zevs, Ares, Atena i Hera. No zato su katkada kod nas ne samo smrtni ljudi, nego i sveci izobličeni kao podivljali ratnici, koji ne zaziru ni od nečovječnih sredstava, samo da dođu do kakvoga cilja. U pjesmi »Časni krsti« savjetuju apostoli sve. Petar i Pavao carigradskomu caru Kostadinu:

[36] Matica Hrvatska, IV, 35, 277—282.
[37] Ilijada XXIII. 180—182.
[38] Martić-Jurkić,
[39] Hörmann, II, 68. Donekle i Hörmann, II, 51.

»O veliki care Kostadine!
Naši s' krsti u zemlji Jevrejskoj
U prokleta cara Jevrejina;
Diži, care, svu vojsku rišćansku,
Idi s vojskom na zemlju Jevrejsku
Te poaraj svu zemlju Jevrejsku,
Poaraj je i ognjem popali
I uvati cara Jevrejina
Te ga muči mukam' svakojakim;
Al' je tvrda vera u Čivuta,
Na muka će care umrijeti,
Časni krsta ne će prokazati;
Makni, care, žestoke čauše
Do bogata dvora carevoga,
Od carice čedo ugrabite,
Ti naloži do dva ognja živa,
Metni čedo međ' dva ognja živa,
Neka pišti kano zmija ljuta,
A svaka je majka milostiva
I na svoje čedo žalostiva,
Carica će krste prokazati.«[40]

Kraj ovolikih ćudorednih i vjerskih zabluda, koje donosi sa sobom ratna borba za opstanak, nije ni čudo, što su i naši pjevači katkada priznavali ili barem osjećali, da u ratnoj slavi imade vrlo mnogo utvaranja i laži. Kraljević Marko, obasut najvećom junačkom slavom, govori prije smrti:

»Laživ svijete, moj lijepi cvijete!«[41]

A Homer, koji isto tako pjeva »slavu junaka« — kleos andron — isporeduje u Ilijadi ljudski rod s lišćem, koje po zemlji razbacuje vjetar,[42] dok vrhovni Homerov bog Zevs izriče na drugom mjestu, kad konji plaču za mrtvim Ahilejevim pobratimom Patroklom, ovu crnu i bezutješnu misao:

»Nema doista ništa žalosnije, nego je čovjek,
Od sveg, štogod diše na zemlji, štogod se miče.«[43]

Cilj ljudske kulture ne može biti rat. To je uviđao i pjesnik drugoga najvećega grčkoga pjesmotvora, pjesnik Odiseje, koji stavlja na jednom mjestu svojega glavnoga junaka u ulogu pustolovna ratnika i daje mu nakon prolaza kroz ratni pakao govoriti ove riječi:

»Takav sam bio u boju, a teženje ne bješe meni
Milo ni kućni rad, što čestitu odgaja djecu,
Nego mi vazda drage veslačice bijahu lađe,
I rat i koplja glatka i strjelice mile mi bjehu,
Same strahote bojne, što ljudma su drugima grozne,
Meni pak bijahu mile...«[44]

No i nakon propasti ratničkoga životnoga uzora mogu još dugo da u narodu vladaju ratne zablude vjerskog, ćudorednog i pravnog značaja. Tada je potrebit dubok preporod, koji otvara narodu put do prave uljuđenosti. Najveći su helenski učenjaci uviđali, da se njihovo ćudoređe i vjera ne smiju osnivati na zaostalom ćudoređu i vjeri Homera. Premda

[40] Vuk II, 18.
[41] Vuk II, 74.
[42] Ilijada VI, 145—149.
[43] Ilijada XVII, 446—447.
[44] Odiseja XIV, 222—227.

je Homer bio odgojio cijelu Heladu,[45] ipak je ne samo Ksenofan, nego i Platon morao ustati protiv njegove životne mudrosti. A i kod nas bi se moralo obračunati sa svima onima, koji bi možda htjeli, da naša narodna pjesma bude jedina odgojiteljica naroda, i da ratnički običaji, koji su puni ostataka divljaštva i praznovjerja, vrijede više nego Evanđelje, što ga čuva i tumači neprevarljiva Crkva.

Petar Grgec.

M O J D O M

Na golom obalnom žalu
svoj sam sazidala dvor,
talas ga pjenom kupa,
sjenom ga ovija bor.

Kapiju predvorja moga
čuvaju čempresa dva,
i kada noć se spusti,
i kada sunce sja.

A uvijek su moja
otvorena vrata;
ja svakog putnika primim
ko seku ili brata:

Pružam mu kruha i soli
i čisti prostirem stol,
toplim dodirom ruke
dižem mu s grudiju bol.

A kada s prozora spazim
sirotno čedo da luta,
siđem, da ga povedem
sa onog pustog puta.

U čitavom ga dvoru
radosni pozdravi prate,
kliče mu lasta sa strehe
i cvijeće, što u vrtu cvate.

*

Tamo na obalnom žalu
dvor sam sazidala ja.
Na kapiji putnike trudne
čekaju čempresa dva.

Lenka Perinić.

[45] Platon, Politeia X, 7.

P O S T A O Č O V J E K

I.

Pripeklo je žarko sunce te bi rado sažeglo sve, što se po polju zeleni. Posušila se trava do korijena, povenulo lišće na grmu i voćki, popucala zemlja do tvrdine. Ni kapi rose, ni oblačka na nebu. Suša! Još samo odolijevaju tamne masline i vinova loza, okićena grozdovima, i smokovo stablo, koje pritisnuto od sunčeva žara širi oko sebe oštar miris i draži sivu pticu, što joj se vere kroz granje kljucajući: »Jesu li počele žutjeti smokve?«

Jesu!

Osobito ona krasna smokva poljarica, što se jako razgranala pa se s jedne strane povila granjem do zemlje nakraj vinograda, a s druge se strane ne propuštajući sunčane trake nadnijela nad duboku potočinu, u kojoj je odavno presahnuo izvor, te je mamila lakome oči: »Dođite, uberite!«

I možda bi se bio tkogod i mašio, da nije bio na opazu radi Mâtete; no pomislio bi: »Ovo je njegova zemlja. Bit će i on tu negdje«, te bi pošao svojim putem.

Pa i bio je tu Mateta, tu u Veloj Meji, baš pod smokvom. Zavukao se pod granje kao jazavac, izvalio se nauznak, podvio ruke pod glavu i skupio koljena. Tako ležeći gledao je kroz lišće niz vinograd... Gle, kako treperi uzduh nad gomilom!... Eno se dalje kroz zelenilo bijeli crkveni zvonik..., križ mu se sjaji na suncu... Pa još dalje... sinje more gubi se u maglušastoj vedrini...

Nedaleko u potočini nešto šušnu. Mateta napne uši. Niz brijeg se skotrljao kamen. To se nečija koza propinje uz ogradu i brsti mladice.

— A jesi li se ti kad susreo s Matetom? — pitao je djetinji glas, a drugi je odgovarao:

— Jesam, kad sam išao s ocem! Pa da ga vidiš kakav je! Crn kao vrag pakleni! Crne kose, crni brci, crna brada, a blijed je, blijed kao mrtvac. Oči su mu velike kao u vola. Proždrijet će te njima. Prepao bi ga se i u podne.

— Uh, kakav je to!

— A na njegovu zemlju ne smije čovjek da pristupi... Odmah se Mateta tu stvori... pa ne viče, ne prijeti, ne tuče, već te samo gleda, gleda, a srsi te prolaze i kosa ti se ježi...

— Ne bih ga ja želio vidjeti!

— Pa nitko mu ne može ništa. Nitko! Ni sâm vrag! Krči Mateta jednom na Pločici, a to iz zaboja izvirili rogovi... eno onakovi, kakovi su u naše koze »bilke«, samo čađavi. Mateta će nato: »A, tu si ti!« pa zgrabi za rožine i potegne.

Ne dâ se. A on poteži, poteži s obje ruke. Drž', Mateta! Mahnu snagom, a iz zemlje se izvali... vrag!

— Vrag!

— Jest! Pa misliš ti, da ga se Mateta prepao! Nije, već ga tvrdo stisnuo i ne da mu ni makac. Ni vrag se tome nije nadao, pa se uzmučio, ne bi li mu se kako izmakao, al ne može. Nikako pa nikako! »Ili lonac zlata ili te ne puštam«, viče Mateta, a vrag od nevolje pokaza mu blago.

Dok su dječaci tako pričali, Mateta se pritaja te je pozorno slušao dječje pričanje.

Nije on baš bogat, ali dobro stoji. Krvavo je on to stekao te bi mu slabo bilo po iskopanom starinskom loncu, koji sigurno i nije bio vražji, jer ga je don Frane Bulić kupio sa svim, što je bilo u njemu, a bilo je nešto sitniša. Ako je pak u Matete u obilju i ulja i vina i kruha — to je plod njegovih žuljeva. Njegove su zemlje obrađene i na rodu: zar još ima samo jednu ledinu. Drži kola i konja, kravu i nekoliko ovaca. Kuća mu je nakraj sela: jutrom rano nestalo bi ga u polju, večerom kasno povratio bi se doma. K drugima se ne svraća, a nema ni zašto. Ima on svu svoju potrebu u kući, pa nije u zajmu ni s kim.

Nije mu uvijek bilo tako dobro, već je kao dijete pretrpio dosta glada, golotinje i bosotinje, bila ga je na paši bura i kiša, led i žega. Znao je i za šibe. I krao je, dok je bio mlađi, do česa bi dopro, u polju i po vrtlima. Tako je izrastao tvrd, sebičan, tuđ svojti i cijelom selu.

— Vidi gore, vidi! — opet čuje Mateta onaj isti dječji glas. — Počele su smokve. Da mi je doseći koju!

— Bože, sačuvaj! To su tuđe smokve, a u tuđe se ne smije dirati.

— Ne smije? Ni nad potokom?

— Ne, brate moj!

Mateta podigne glavu. Ne vjeruje svojim ušima. Da se ne smije? I to govori dijete! A, nije on bio takav!

Sad se sjeti Mateta one nemile zgode iz svoga djetinjstva. Bilo je nekako baš ovo godišnje doba. Grožđe je bilo počelo zreti. On je gladan pasao kravu uz nečiji vinograd. Proverao se unutra kao lasica pa stao da trga. Napunio bio kapu, natiskao njedra, nakidao, koliko je god mogao ponijeti. Da će natrag — kadno je banuo lugar, koji je izgulio prvu taklju (letvu), na koju se namjerio, pa ga nemilo isprebijao. Onda ga je svezao i doveo bio u selo pod stari brijest nasred brca. U ruke mu bio turio kapu grožđa, a iz punih njedara izvukao nekoliko čehulja, neka mu vise niz prsi. Djeca su se kupila oko

njega i cerila, a on je prignuo blijedu glavu, oči oborio u tle i šutio...

Mateta i sada protrne na tu uspomenu i krv mu poleti uz obraze.

Kod kuće imade Mateta sestru Anu, jedinicu, postariju djevojku, koja ga pazi i redi. Ona mora svaki dan da proguta koju gorku s njime. Teško je to: imati oko sebe svega blaga Božjega, a ne biti gospodaricom ni koliko vrijedi crno pod noktom, već živjeti kao zapušteno živinče. Nije ona rasipnica: radi i ona kao crv i kupi kao mrav, ali čemu da se čovjek pri obilju zlopati i davi? Zašto da se kloni živa stvora? Zašto da sirotinji ne otare koju suzu? Pa taj Matetin život! Uvijek se skita po polju, zimi, ljeti, danju, noću... Uvijek se plaši... Ne misli ni na Boga ni na dušu, nego samo na stjecanje i čuvanje... Mateto, Mateto!

I Mateta se pod smokvom, kad su djeca s kozom otišla niz potok, zavezao nekud daleko mislima. Znade, da je dosta stekao i da malo koji težak u selu posjeduje jače imanje od njegova. Kad je ono nekoć sanjao o veliku stanju, uzdahnuo bi: »Kako bi bilo lijepo, da obogatim! Kako bi s poštovanjem na me gledali! I zavidjeli bi mi!« Pa od svega toga ništa! Ne dočekao ni ljepote ni poštovanja. Niti je kome stalo do njega niti tko govori o njemu... već eno djeca u potoku spominju ga kao strašilo. Ne mari ga nitko ni u putu sresti. Ipak bi mu sada bilo drago, kad prođe mimo njega čeljade, da mu reče: »Dobro jutro, kume Mate! Daleko ćete?« No toga nema. Ni na vrata mu ne dolazi nitko, ni rođak ni prijatelj. Ni prosjak! Baš nitko!

Godila mu je prije ta osamljenost, ali danas bi mu srce željelo vidjeti koga na pragu svoga doma i čuti: »Dobra večer, kume Mate! Hoćete li nam pomoći zbiti plast?« Ali želja ostaje pusta želja.

Nisi čovjek, Mateto, pa tko ćeš da dođe k tebi?

Često je sam sebi govorio: »Mateto, budi kao i drugi ljudi!« pa bi se mislio i mislio, kako bi počeo, da postane drugačiji, a onda bi mu se zamrsile misli i izgubile nekud u nejasnu i mutnu daljinu.

II.

Mimo Velu Meju vodi put oivičen živicom drače, šipkovine, javora, kupine. Ljeti se po njoj ospu jagode i kupine, u jesen se povješaju šipci; no seljani ne bi ni šipke trgali ni kupina brali. Ta to je uz Matetino! Ne bi htio nitko ni šaku javorova lišća s njegova da očeše, da zbije skupa sa suhim smokvama.

— Danas — gleda Mateta kroz smokovo lišće — čini mu se, da netko s puta posiže za kupinama. Tko to može da bude? Bit će koje dijete, koje ne zna, čija je zemlja. Nakašlje se uvjeren, da će pobjeći, kad čuje kašljanje, no prevari se. Drugi bi put bio planuo i ljutito skočio, a danas se ne srdi. Samo mu se probudi u duši radoznalost. Polako se izvuče ispod smokve i iz vinograda izleti na put.

Tu mu se prikaže ova slika:

U hladu sjedi žena, kukavno, mršavo i od bijede pocrnjelo stvorenje, u iskrpljenim haljinama. Na ruci joj je pri prsima čedo. I ono je ispijeno, kost i koža. Pritislo je ručicu na majčine grudi i siše. Majka ga gleda. Je li joj ono suza spuzla niz oko i pala djetetu na lice?... Do nje je dječačić, bos, gologlav, u nečistoj košuljici, penje se uz ogradu i pruža se, ne bi li dohvatio koju kupinu, no ne može, jer mu bose nožice zadiru u drače.

Prosjaci iz gladne Zagore!

Mateta se smuti... kao što nije dosle nikada. Ta on nije nigda ni pitao za tuđu bijedu niti mario za nju. A sad ga nešto stegnu oko srca... Da nabere šaku kupina pa da im dade? Što će im to? Skoči natrag u vinograd, otrgne nekoliko zrelih grozdova s rane loze — jedine grozdove, koje je našao, — iz torbe izvadi komad kruha i sira, sve što je donio sobom u polje, ubere šaku smokava pa pruži ženi. Ona podigne vlažne oči prema njemu i uzdahne iz dubine duše, kao da joj se uzdah od srca odvaljuje i do nebesa prodire:

— E, Bog ti naplatio, prijatelju! Bog ti nastvorio! Sreća ti cvala, tebi i tvojima!

Tako blagoslivljajući dade žena grozd starijemu djetetu, koje slasno počne da zoblje izbuljivši krupne oči u crnoga čovjeka, a mati nježno odbije od prsa dojenče i stane mu zrno po zrno grožđa cijediti u usta. Na sebe je zaboravila.

Mateta se vrati u vinograd i obuze ga neko ugodno čuvstvo, neko neobično zadovoljstvo. Osjećao se nekako laganijim i vedrijim, polje naokolo učini mu se ljepšim i veselijim.

Da nije to put, Mateto, kojim se postaje čovjek?

III.

Bukorovac je jedina Matetina neobrađena zemlja. To je maslinik s nešto smokava. Seljani ledinu obično posve zapuste i ne priječe nikome da po njoj pase. Đubri se zemlja! No ne misli tako Mateta, već on pazi na svoj Bukorovac, kao da mu je podvornica (oranica). »Doći će vrijeme, raskrčit će se i taj oblog... pa ne ću da se tko navikne tuda zalaziti«.

Kad je danas popodne iz Velih Meja pošao do tamo, da obađe, opazi na lazi odronjen kamenčić. Namršti se. Pogleda naokolo: na smokvi je s jedne grane odgrizeno nekoliko pupova. »Goveče!« — ljutito promrmlja Mateta; — »netko je amo ugnao goveče. Sve će da mi potaru! No ne će više!«

Popipa se po džepovima, izvadi gubu i kresivo te uspiri malo vatre, a onda s jednoga kraja zapali ledinu.

Lagano je gorjela naokolo suha trava, stručje i šikarje, a on je pomnjivo pazio na vatru spreman da je gasi, ako kamo skrene, i pratio ju je do međaša. U malo je vremena cijeli oblog bio crn: crnila se zemlja, crnilo se kamenje, crnilo se šiblje sagorjela grmlja stršeći u vis...

Mateta baci pogled na tu crninu i zazebe ga.

Za večerom je Mateta šutio. Bio je nešto zamišljen.

— Ano, najednom će sestri kojoj su drugi već pripovijedali, što se dogodilo u Bukorovcu; — što se tebi čini, a?

— Što?

— Ma jesmo li mi... kao drugi ljudi?

— Nismo, brate!

— Pa kako to?

— E, pa kako to? Kako? Eto tako! Bogu se ne moliš, u crkvu ne ideš, na sirotinju ne gledaš, za rod ne znaš. Prijatelja nemaš. Kao da te je aždaja izrigala, a ne mati porodila! Onda pitaš: Jesmo li mi kao drugi ljudi? Nismo, brate!

Mateta je upro lakte o sto, prste zario u kuštravu, crnu, razbarušenu kosu i misli. Nije prije sestra s njim tako govorila, jer bi Mateta za najmanju planuo kao ris, ali od neko doba sve on mirno sluša... i hotimice navodi razgovor baš na to.

— Eto i popodne, — veli dalje sestra; — bio si u Bukorovcu. Ledina je, pa što ti je bilo krivo, da je nečije živo zabasalo na nju? Reci: Na čijem smo mi u djetinjstvu pasli? Uvijek po tuđemu... I nitko nam nije smetao... A ti? Popalio si svoju zemlju, učinio sebi štetu, samo da tuđe blago ne stupi na tvoje. I nije te bilo sram...

Mateta se sjeti svega, što se dogodilo, i zašuti. Na prsa mu se slegao težak teret.

IV.

U noći je lagani vjetrić stao da struji niz brdo prema moru. Selo malo pomalo zamrlo. Nasta mir i u Matetinoj kući. Ana je po večeri pospremila sude i pošla na počinak. Mateta je pogledao po dvorištu, zavirio u staju, pa legao i on. Ali san mu je nemiran, i neprestano se bori s teškim sanjama.

A što sanja?

«... nije on to u svojoj kući, na postelji, nego u Bukorovcu... na popaljenoj ledini... Stere se ona tužna i pusta, kao da je od Boga prokleta... A gle! iz nje niču mrke sjene ... Mile iz zemlje, iz grma, iz kamena, odasvuda... Mnoštvo ih je... nema im broja... Šišmiši, golemi crni šišmiši kao jarad... Ružni li su, gadni li su... Vragovi su to!... I hvataju se u kolo i skaču kao pijani, kao pomamni... smiju se, ijuču, tule... Plešu divlji ples na garištu... Pod nogama im iskre vrcaju... i vatra plamsa... To je ona njegova popodnevna vatra... koja se negdje zapretana pritajala, kao da se ugasila... a tinjala je, tinjala sve do noći... I oni su je raspirili...

»... Puzi vatra preko Matetine međe, zalijeće se na tuđe, pa liže, pa se provlači kao zmija... i hvata maha... Uzvila se uz grm... uspucketalo se lišće, usprskale se grane, planulo stablo... Planula maslina i zasvijetlila kao svijetnjak sv. Ivana... planula i druga... pa dalje i dalje... Bukorovac gori, sve oko njega gori, sve je u vatri, u plamenu, u dimu. Brdo se rumeni, rumeni kao krv, a nebo žari... Veliko zvono s crkvenoga zvonika breca na uzbunu... don... don... don...«

Prenu se Mateta iz sna obliven znojem, a to nije san... Breca doista veliko zvono... don... don.. don... i Bukorovac gori.

— Bukorovac gori! — zaprepašten će Mateta, skoči, obuče se u živi čas, pritegne opanke te se izgubi u mraku.

Po selu nastane vika i trka, lavež pasa i topotanje konjskih kopita.

Mateta prvi stiže na garište, koje se s njegove zemlje proširilo naokolo po susjednim maslinicima i vinogradima, odsiječe kosiricom nekoliko zelenih grana pa nemilice stane da lupa po rubu vatrena polja, koje se kao razliveno jezero širilo naprijed svijetlim niskim plamenima... Lupa Mateta, a pod svakim udarcem izvija se roj žarkih iskara. Mahnito srće naprijed i gazi oganj. Opaljena mu je kosa, osmuđeni brkovi i brada, izranjene ruke... Udri, udri, udri, Mateta!... Eto se i pomoć približava! Čuju se povici seljana, buka, graja... Sve, što je u selu muško i snažno, popelo se do Bukorovca, zaokružilo vatru odasvuda, osobito s morske strane, kamo je vjetar zanosi, te je zelenim granjem dave, guše, ne dadu joj naprijed.

Vatra je najposlije bila pogašena, a Mateta i dalje skače naokolo i maše granjem amo tamo oko gomila i prizida. Zamagljene su mu oči, on još vidi dim, žeravu, plamen. Nešto ga

muči, goni i ne da mu da prestane... Eno se i u jaružini još svijetle iskre... Srnu i tamo, no zapne mu nosac opanka o stari panj, i Mateta se bez svijesti sruši na tle. Opruži se ne dajući od sebe znaka života.

Seljani usjekoše dvije sohe, napraviše nosila i ponesoše ga onesviještena kući.

V.

Veliku je štetu počinila vatra: izgorjelo je Matetino i još na stotine stabala tuđih maslina, smokava, višanja, oskoruša i nešto loze. Mateta će svoje kako tako da pregori, a tuđe mora da plati. Tako su njegove štednje i njegovi trudi od nekoliko godina satrti jedne jedine noći od vatre, koju je njegova zlobna ruka zapalila, da ne bi tuđe živinče stručak trave prigrizlo s njegove zemlje... Zločest si, Mateto, i teško ti se tvoja zloća osvetila.

— A da nije bilo dobrih ljudi, koji su priskočili u pomoć, što bi bilo od nas? — govorila mu je sestra pletući bječvu uz krevet, u koji je Matetu svalio napor one večeri i duševna muka. — Ni pepela ne bi bilo ostalo na ognjištu!

Spočetka se činilo, da je Mateta šenuo od jada, ali mu se doskora javi bistrina. Bio je snužden, zamišljen, zatvoren. Začudi se sestra, kad joj reče:

— E, pa hvala Bogu! Znaš, sestro, mi možemo svu štetu odjednom platiti... i ostat će nam štogod. A imanje je netaknuto... pa bit će opet novaca... Novaca će biti, a nas... nas ne će biti.

Mateta se ovih dana sam sobom mnogo više razgovarao nego sa sestrom.

Jednom se, dok je on bio još mlad, bila nečija kuća u selu zapalila, a Mateta je — i to mu je sada došlo u pamet — brže pobjegao u polje i sakrio se, da ga ne bi oružnici pognali, da gasi. »Neka gori! Stalo mi je! Nije mi ćaćino!« Tako je onda sudio, a da su takova mišljenja bili i njegovi seljani, kad je gorio Bukorovac, Mateta bi bio spao na prosjački štap: tko zna, koliko bi bilo tuđe zemlje izgorjelo!

U bolesti su mu dolazili i susjedi.

— He, kume Mate, moglo je biti i gore!

Mateta se veselio ovim posjetima, kao ono zagorsko sirotinjsko dijete njegovu grozdu grožđa, i osjećao je, da ovim ljudima nije više tako stran, da im je nešto bliži. Njihova bratska pomoć privukla ga je k njima.

Novac je padao u cijeni pred njegovim očima sve niže i niže. Rpa papira ili kovine... leži u sanduku, mrtva, hladna, a duši ne daje ništa... Ništa, ako se s njim ne učini što dobra.

— Jesi li, kume, pokosio djetelinu? — pita Mateta.

— Jesam! I posušila mi se, pa sam je zbio u kupove, da je prenesem kući.

— Pa uzmi moja kola te prevezi! Zašto da se mučiš noseći na sebi?

— Hvala, kume Mate!

VI.

Na blagdan Velike Gospe po starom običaju poslije podne crkovinari iznesli iz bratske kuće kacu, namjestili je nasred brca pa napunili vina, da piju seljani do mile volje. Posjeli oni naokolo u skupinama po kamenju, među njima kolaju vrčevi. Veselo je sve i razgovorljivo... Dobro je kaštelansko vino! Nema tu žena: sramota bi im bila. Samo stara Marta nije mogla srcu da odoli nego zagrabi vrč i ode pjevajući:

Urodio tribidrag,
Našim ženam puno drag.
Jedna drugoj namigne,
Da vrč bolje nadigne...
»Moj vrčiću bokasti,
Kasno ćeš me dopasti!«

Među seljanima sjedio je i Mateta, prvi put u svome životu. Nije pio, jer nije volio vino, nego je sjedio tu i razgovarao se s ljudima. Prinio bi katkada vrč k ustima, da udovolji drugovima, i srknuo bi, otresao glavom i otro brk. Žestoko je! Nije to božja voda! To pali! Ne će on vina!

Djeca su se motala naokolo i posluživala, pa u čudu gledala Matetu:

— Ma je li to on?

Nijesu vjerovali svojim očima, jer su ga zamišljali većim, crnijim, strašnijim.

Doskora zaslave zvona na zvoniku. Krasna li glasa u njih! Po brcu prestaju razgovori, lica se i nehotice okreću prema crkvi, a uši pozorno slušaju onu puninu i sklad jakih zvukova... »E, nema ni podalje ovakovih!... Pa i ne slave nigdje kao u nas!« ponosno ističu seljani, pomalo se dižu i idu na večernju.

Kad je pribreklo na pristup, uđe i Mateta u crkvu obučen u novu novcatu vunenu crnu tuniku bratovštine sv. Antona sa bijelim pascem o pojasu, da se i on sa upaljenom svijećom u ruci pridruži ostalim bratimima u ophodu.

Uputila se procesija s križevima, barjacima, duplirima i kipom Majke Božje. Pod sunčanim svijetlom blista zlato i srebro... Suče se narod... djeca, momci, bratovštine; smeđe, crne, bijele tunike... Djevojčice raspletenih kosa siplju iz košarica cvijeće. »Zdravo, morska zvijezdo«, izvija se iz stotine srdaca i stapa sa slavljenjem zvona i tutnjavom dvaju starih topova, što s »Malih mori« između člana i člana potresaju selom.

Za svečanom povorkom vuče se na štakama sijed starac. Kljast je i uzet. Desna mu noga visi u zraku te pri svakoj kretnji klima amo tamo kao da je prazna nogavica prišivena o bedro. Popostaje. Znoj mu curi niz čelo, stenje od napora i grčevito se napreže, da se miče dalje. Ne može jadan, izdaju ga sile. Zaostao je daleko iza žena... A on bi rad izdržati do kraja, da izvrši zavjet. Htio bi da zahvali Nebeskoj Majci, što mu je u skrajnoj bijedi, kad već ne može ni koricu kruha da isprosi, nenadano poslala hranitelja i branitelja... Mateta ga je primio pod svoj krov i posadio uz svoje ognjište...

Čovjek je postao Mateta!

Nije zaludu izgorio Bukorovac!

Marin Rabadan.

L E G E N D A

Slušam: iz daljine tiho zvone zvona.
Kroz prodole gorske rana jesen slazi.
U sutonu sivu po strmenoj stazi
Bijednici se žure teška srca bona.

Tamo iza gora navrh brda bijela
U kapeli staroj Majka Božja čeka
Žalosne bolnike. S bliza i s daleka
K Njoj na zavjet hrle iz gradova, sela.

Od davnine davne sva im sreća bila:
Kad bolesti kužne harale po dolu —
Dobre majke, brižne, u svom gorkom bolu
Stavljahu svoj porod pod Gospina krila.

...I sad, kad zvon zamre, gledam, gdje po mraku
Jedan lik se penje po gorskoj vrléti.
Ide sve polako o svom štapu jaku.

— Kažu, da tad noću, kad san s neba sleti,
Stari župnik sela u subotu svaku
Pred Madonom dragom žižak pali sveti.

Fra Gašpar Bujas.

BOŽJI GROB

Više ne zvone!
Na tornju mome sva zamuknuše zvona.
A dolje, podno samostanskog hrama svu noć plamteć svijeće
Nad Gospodnjim grobom bijele suze rone...
Glavice svoje od tuge prignulo nadgrobno cvijeće.
S proplamsaja ognjenih ko zublje srca gore
Redovnika dvaju, što sami bdiju i straže
Do najprve zore
Ko Herubi s mačem u ruci.

Tišina. Muk. Kroz usnule vitraže
S dvora
Niz zavjesu puze
Po svodu
U sprovodnom hodu
I liju suze
Mrtvačkim plaštem zaogrnute sjene
Čempresa i bora.
Tinjaju šareni žišci
Iz pšeničnih vlati, u vazama što cvjetaju
Pred kamenom pločom Onoga, što sama
Sebe kao Vječnosti manu —
Dao nam u prilici pšeničnog kruha
Sinoć
Za hranu.
Ko plam Svetoga Duha
I sinajskog Boga
Plamsaju kandelabri dolje podno hrama
Moga.

Fra Gašpar Bujas.

U ČEKANJU

Žudno Te čekam u hramu radosti svete i mile,
Pun nemirne čežnje, vesela poja...
Dođi, ah, jutros u grudi mlade, nježne i Tvoje,
Ljubavi moja!

Umro sam davno ja svijetu i taštoj, ispraznoj slavi,
Što traže je niski i oholi ljudi:
Dođi, Božanski, u srce, što dugo već dane i noći
Za Tobom žudi!

Nemam ni majčice drage, oca ni brata ni seke,
U tuzi da mira i pokoja dadu...
Dođi, Utjeho jedina, s peharom balzama rajskog
Srcu mi mladu!

Duša dok moja u milju za Tobom trčeći čezne,
Tvog Srca me ovija zlaćana traka.
Dođi, Gospode, vodi me na brdo veselja Tvoga
Kroz trnje mraka.

Dugo Te čekam u hramu radosti tople i blage,
Pun nemirne čežnje srebrenih krila...
Dođi, ah jutros u grudi nježne, mlade i Tvoje,
Ljubavi mila!

Fra Gašpar Bujas.

PTICE

Virtuozi na gitari i klaviru
Besplatno svoju umjetnost nude,
Samo dodira niti vole niti trpe,
Za umjetnost žive i za ljude.

Ljube sve ono, što je daleko:
Udaljene šume izvan sivog grada,
Osamljene staze, napuštene drume
I živote, kada na njih sjena pada.

Zadovoljni su sudbinom svojom,
Izdigli se s osjećajem iznad uma,
Smirenje i radost pod krilima nose
Božji pjevači i stražari šuma.

U očima nose radost dana,
Žarke boje i minule zvuke,
Šapat šuma, ciku zrelih žita,
Jedne duše radosti i muke.

Ž. Tomo Džaja.

BIJELE STAZE

Srebrena rijeka poglede nosi
Kroz život i cvjetnu mladost našu
Na bijele i nevine staze,
Koje nam radosno u životu mašu.

Rukama nevinim i dražesno malim
Te dobre staze, što susreću ptice,
Dočekuju jutra i sutone ljube,
I kosu vranu i turobno lice.

O, bijele i nevine staze,
Što tečete, ko srebrene rijeke
Kroz mladost sunčanu i cvjetnu,
Vaše su duše lelujave i meke.

Vaše su duše mliječne staze,
Što vode u zlatno nebo gore
I zanose čisto i nevino srce
Ljepše i bolje od svake zore.

Ž. Tomo Džaja.

USKRS

Svileno jutro, s grimiznim plaštem
kroz njive prolazi,
žita i trave budi,
rosu s njih stresa
i okreće makove suncu
ko čežnje našu dušu
K Bogu.

Mistične staze
pjevaju svete pjesme
Kristu Kralju,
kud prolazi.

Maslinici šumni
dišu misli
i milinom gore
od blizine Kristove.

Šume prigiblju glave
s mirisom svježe smole,
daljine se smiješe s čeznućem
i pozdrave šalju
Kristu Kralju,
što prolazi u svileno jutro.

Ptice dovršile pjesme
i šute.
Leptiri opojeni cvijećem
U letu krivudaju,
Lahor negdje zamro
i čeka.
Cvrčci glazbom zasićeni
piju žar sunca.

Polja prosiplju cvjetove,
ptice osmijehe nude,
krošnje se njišu
u zanosu,
i gnijezda u čežnji
hoće da stanu,
da vide Krista Boga.

Zanos vedro čeznuće,
opojna pjesma
u prirodi due dršće.

Okeani vodâ,
korovi pticâ,
gomile ljudî,
povorke šumâ,
šutnje dolinâ,
čežnje brdâ,
zamišljenost cestâ
i vedra čeznuća
pozdravljaju Krista Kralja
u smirenosti srca
i dubini osjećaja.

Ž. Tomo Džaja.

LJETNO PODNE

Tiho sašlo je podne na polja rodna
Zvona zvone. Dolje moli pastir mladi.
Sve je tako tiho, mirno, svud je podne.
I šume šute i bujni vinogradi.

Žita zrela u polju pognuše glave,
I stabla u šumi i ptice na glogu,
I cvrčci u travi i djeca sred puta
Tiho podnevnu mole molitvu Bogu.

I. V. Mlinarić.

JEDINSTVENA HRVATSKA NARODNA KULTURA

Prije dvadeset godina, t. j. 25. ožujka 1909., održao je današnji jubilarac dr Đuro Arnold kao predsjednik »Matice Hrvatske« na glavnoj skupštini svoga društva govor, koji mi ponovno donosimo u »Selu i Gradu«. Premda se neke tvrdnje odnose samo na hrvatsku književnost prije dvadeset godina, ipak osnovne misli imadu vrijednost i za sadašnje i za svako drugo vrijeme. Naročito se to mora reći za tvrdnju, da se jedinstvena hrvatska kultura može stvoriti jedino na vjernosti svojemu narodnomu biću, na dubokom vjerskom životu i na jednostavnosti našega narodnoga pjesništva i uopće narodne umjetnosti. Neke nebitne promjene potječu od samoga jubilarca. Tko hoće čitati govor u prvotnom obliku, preporučujemo mu, da ga potraži u »Glasu Matice Hrvatske g. 1909.

Mi se divimo — reče jednom zgodom najznamenitiji njemački pjesnik Goethe — tragedijama starih Grka, a trebalo bi zapravo, da se više divimo vremenu i narodu, u kojem su bile moguće, negoli pojedinim piscima. Jer ako se njihova djela međusobno i nešto razlikuju, a jedan se pjesnik čini možda većim od drugoga, ipak imade to doba prosječno jedinstveno obilježje. A to je obilježje veličine, valjanosti, zdravlja, ljudskoga savršenstva, životne mudrosti, uzvišenoga mišljenja i kako se sva ta svojstva zovu. Kako sva ta svojstva nalazimo također u lirskim i epskim djelima, kod filozofa, govornika i povjesnika, a u jednakoj mjeri i u djelima tvornih umijeća — mora se nužno uzeti, da nijesu karakteristika (značajka) tek pojedinaca, nego da pripadaju cijelomu narodu i vremenu.

Taj sud Goetheov o grčkoj starini ne zadovoljava sasvim zato, što ustanovljuje samo činjenicu, koju je iskušao i onaj, koji se tek s jednom granom duševnoga života starih Grka upoznao. Nas bi više zanimalo znati: kako je došlo do onih svojstava, kojima grčka starina još danas nakon dvije hiljade godina udivljuje svijet. No tomu bi bio potreban prikaz o čitavom životu starih Grka, za kakav meni nedostaje vremena. Dopustite zato, da vas bar na neke osnovne crte starogrčkog života podsjetim, možda će i u njihovu povodu biti moguć ispravan odgovor na postavljeno pitanje.

U ono doba, koga se riječi Goetheove tiču, imao je grčki narod jednu vjeru i isti nazor o svijetu. Ako i raštrkan po svim onda poznatim kontinentima (dijelovima svijeta), bio je u vezi ne samo po svojim amfiktionijama (vjerskim savezima), nego i po slavnim proročištima i junačkim svečanim igrama. Ljubav među rođacima i vjernost među prijateljima stvorila je tipove, koji će do vijeka biti vrijedni nasljedovanja. Obitelj

i država radile su tako složno oko uzgoja snažna, lijepa i dobra naraštaja, da je kalokagathia (ljepota i dobrota) starih Grka ostala do danas uzorom odgojiteljskoga nastojanja. Govorništvo je k sebi mamilo svakoga, a znanost bijaše pristupna svima.

Ali što je još znatnije:

U ono je doba nabožnost bila radost, a služba Božja užitak — otkud je razumljivo, da se i drama razvila iz jedne vjerske svetkovine. Namijenjena čitavomu narodu, nije ona samo svoj izvorni svečani karakter pridržala kroz stoljeća, nego je i svoje gradivo crpla redovito iz narodnih priča i narodnoga života. Pjesnik je u povodu svojega svećeničkoga, da ne kažem svetačkoga, zvanja govorio narodu poput proročišta o najvišim i najsvetijim stvarima onako, kako ga je životno iskustvo naučilo i kako mu je oduševljenje s božanstva nalagalo; a narod ga opet slušao i gledao, kao da izgovara molitvu bez odvratna pretvaranja umjetničkoga razumijevanja i kritičkoga ravnodušja.

Stoji li ono, onda se na pitanje: kako je došlo do rečenih svojstava grčke starine, ne može odgovoriti drugo, nego da je do njih došlo tako, što je čitav život starih Grka bio u skladu s njihovim mišljenjem, a prikazivanje opet s njihovim htijenjem, ili drugim riječima: što su svi umjetnički oblici potpuno odgovarali očitovanjima narodnoga života.

No ja ne mislim raspravljati o kulturi starih Grka, koje uz svoje lice imade i svoje naličje. Meni je na umu naša narodna kultura. Ono malo, što ovdje spomenuh o grčkoj kulturi, učinjeno je samo zato, da dobijem stalno ishodište za svoje razmatranje i da vama olakšam poređivanje.

Pita se dakle: u čem bi se sastojala jedinstvena hrvatska narodna kultura? Prema onomu, što sam čas prije kazao o grčkoj, sastojala bi se očito u razvoju i uzgoju svih vrlina naroda i u prožimanju izvanjih životnih oblika osobinama narodnoga bića. Pa da ogledamo malo našu javnost — možda ona već danas odgovara tim zahtjevima.

Jedinstvenoga nazora o svijetu nemaju ni obrazovani, nekmo li bi ga imali priprosti ljudi; a jednako nemamo ni jedinstvene vjere. Lijepu smo narodnu nošnju davno odložili i poprimili ružniju stranu, a trebalo je da svoju usavršimo i prema staležima diferenciramo. Time nijesmo samo tijek narodnoga novca navratili u tuđinu, nego smo onemogućili i razvoj mnogih grana obrta i trgovine. Strance, koji su uljegli u zemlju, nijesmo umjeli dovoljno pohrvatiti, ali smo od njih primili gdješto na štetu narodne osebujnosti. Staleži su se

međusobno otuđili, a zvanja tu i tamo i omrazila. Politika nas je rascjepkala u stranke i strančice, koje ne traže dodirnih točaka, nego što više razgodaka. Štampa je puna osobnosti, a imade na pretek kozmopolitičkoga (svjetskoga i nenarodnoga) blata. Prirodna posljedica toga jest, da je društvenost spala na najniže svrži. Prava i iskrena narodna slava ne da se kod nas ni zamisliti, ako se takvom ne smatraju prigodne svečanosti istovrsnih i bezazlenih elemenata (sastavnih dijelova) na selu.

Uzgoj u našim školama, povodeći se za tuđinom, unapređuje samo razum, a u velike odnemaruje čuvstvo i volju, na kojima počiva značaj. U školama se ne propušta isticati: kako prosvjeta oslobađa — ali se propušta naglasiti: kako prosvjetu sačinjava i oplemenjenje srca. Jednako se nikada ne zaboravlja utuvljivati: da je znanje moć, — ali se zaboravlja dodati: nasuprot benama; jer pametni i onako znadu, kako uopće malo možemo znati, a pravu utjehu u životu i smrti da u zbilji crpemo iz sasvim drugoga izvora, naime iz vjere. Ovakav uzgoj, kolikogod bio neopravdan, morao je poradi navijanja razuma ipak nužno djelovati na razvoj znanosti — osobito, gdje se znanošću stalo držati obrađivanje i najneznatnijih mrvica njenih. Ali svatko jamačno uviđa, da je znanost uz suhu razumnost morala velikim dijelom poprimiti neidealno obilježje praktičnosti (koristi). Otud je pak razumljivo, da znanost izuzevši povijest nije na široke slojeve naroda bila od živa dojma.

A kako je s umjetnošću? Uzme li se, da je aleksandrijsku znanost pratila uvijek i eklektička (nesamostalna, oponašalačka) umjetnost, onda nije teško pogoditi, koliko je sa strogo narodnoga gledišta morala vrijediti. O hrvatskom se graditeljstvu ne može ni govoriti, jer su naše zgrade puki modeli (otisci) tuđih, sad starih sad novih stilova. Time ne mislim nikomu spočitnuti nedostatak iznalaznosti, jer držim da se ni drugdje ne izmišljaju stilovi, kojih elementi ne bi živjeli u narodu. Svaki će stil biti manje ili više samo umjetničko oplemenjenje i usavršenje onoga, što je po upotrebi davno s narodnim bićem sraslo. Ali otud svakako slijedi, da se živa narodna duša dovoljno ne poznaje i njena karakteristična (osebujna) očitovanja umjetnički ne iskorišćuju. Vajarstvo i slikarstvo uz rijetke se izuzetke također previše privijaju uz strane uzore; a koliko služe nuditetima (golotinji), tuđinke su, koje u našoj domovini zebu, ako se možda i ne smrzavaju. Isto se može reći i o glazbi, koja i ondje, gdje obrađuje domaće motive, pogoduje u instrumentalnom dijelu

toliko stranomu ukusu, da se glas narodne duše jedva zamjećuje.

A što da kažem o lijepoj knjizi, po kojoj se navlastito sudi jedinstvenost narodne kulture? Na tom čedu našega bola već dulje vremena ne opažamo narodnih boja, kao da ih je progutalo crnilo, u kojem se to čedo kupa. Pjesma teče u kilometarskim stihovima, kao da ne može naći ni misli ni sroka prije, negoli je takav put prevalila; a proza se s fotografskim aparatom provlači odvratnim mjestima, kao da su joj sasvim otupjela ćutila. Ona prva je uza sav budoarski miris beznadna, ova druga uza svu izvedljivost bešćutna; a objema smeta velikanstvo, da u mikrokozmu male otadžbine traže svoj makrokozam. Zakučasti problemi, uzajmljeni iz prirodnih i socijoloških nauka, brutalna anatomija moralnih lešina, bezdušna psihologija perverzne čeljadi i ciničko izrugivanje vjerskih svetinja učiniše od njih neku vrstu statistike za ljudsku zvjerad. Kopirajući (majmunišući) u kratko ropski tuđinu lijepa je knjiga izgubila svoj kompas. U velikom svijetu nije našla priznanja, jer je ipak zaostajala za svojim uzorima; a kod kuće nije na nj stekla ni pravo, jer je narod ne razumije.

To je eto slika današnje kulture. Ona nije potpuna već zato, što je previše zbijena; ali vjerujte, da u tančine prikazana ne bi bila povoljnija gledom na pitanje: može li se takva kultura držati jedinstvenom? Pri tom je međutim utješno dvoje. Jedno, što su spomenuta obilježja u zbilji posljedak umjetnoga procesa, koji se može i u drugu kolotečinu navratiti; a drugo, što u samom narodu žive još svi uvjeti potrebni za jedinstvenost kulture. Dopustite, da bar neke od njih istaknem.

Tko pozna duševne tvorevine našega naroda, taj znade, da su redovito u svezi bilo s prošlim bilo sadašnjim njegovim životom, a srasle poput biljki s krajem i podnebljem, u kome nikoše. Tiču li se kakvih lica, ne idu istina za potankom ni fizičkom nekmo li psihičkom analizom njihovom; ali krupnim i snažnim crtama podaju o njima ipak jasnu i živu sliku. Ovo prvo ne biva dakle zato, što narod ne bi za potankosti mario ili što za psihološku istinu ne bi imao smisla, nego zato, što on sve to umije jednostavnijim sredstvima polučiti. Filigransko izdjelavanje osobnosti sa svim inače hvale vrijednim kašljucanjem i pljuckanjem nema samo za posljedicu, da zapravo poradi stabala ne vidimo šume, nego stvara po iskustvu ponajviše pohotne neobične pojedince, — dok narod traži neprolazne ali pristupne, punokrvne, ako kadgod i strastvene tipove i junake. Narod u kratko voli prikazivanje al fresco

negoli prikazivanje en miniature — otkale onda potječe, da bi se, recimo, u drami stalno poslužio i omraženim danas monologom kao sredstvom.

S time je u vezi, da narod ne voli obrađivanje fragmenata (ulomaka) i razlaganje pojava istrgnutih iz životne cjeline, osobito ako su strašni; jer na neki način osjeća, da su takve stvari i pojave opreka duševnoga oslobođenja, za kojim prava umjetnost mora da ide. Narod traži svuda zaokruženu i skladnu cjelinu. Zato su ne samo l'art pour l'art, nego već i neinteresovana ljubav za lijepo o sebi za nj nemoguće. Narod niti shvaća, da pjesnik uz princip ljepote ne bi smio imati nikakve tendencije, niti hoće da shvati, da pjesničke tvorevine imadu svrhu samo u sebi.

S istoga razloga ne nailazimo u narodnom pjesništvu na raspredanje problema (pitanja), s kakvima se u umjetnom pjesništvu sastajemo na svakom koraku. Nije to otud, što narodni pjesnik ne bi na takve probleme dolazio ili ih bar naslućivao, nego otud, što su oni redovito u vezi s izvjesnom zlovoljom ili ogorčenjem vremena — dakle opet s nekim fragmentom istrgnutim iz životne cjeline. Narodni pjesnik uzima, da su bolest, nevolja, smrt i mnoga druga neugoda nužne sastojine zemskoga života, pa ne dopušta, da poremete sklad njegove duše. Tako sâm spokojan i srećan ide samo za tim da i druge učini srećnima. Uzme li se k tomu, da umjetno pjesništvo rješavanjem problema, uzajmljenih iz različitih znanosti, ne prekoračuje samo svoje područje, nego po iskustvu ni za vlas ne unapređuje znanosti — onda će valjda svatko razbirati, čime narodni pjesnik umjetnoga nadvisuje.

S tim visokim, rekao bih vaselenskim stajalištem narodnoga pjesnika u vezi je napokon još jedno osnovno obilježje narodnoga duševnoga blaga. Njim se naime, unatoč zabludama, koje je ono baštinilo iz tamnih vremena svojega postanka, kao crvena nit provlači duboko i toplo vjersko osjećanje. Priroda, taj kumir našega doba, nije narodu moć, koja prema krutoj nuždi udešava sudbinu pojava zemaljskih, nego samo područje, kojim prema uviđavnosti svojoj upravlja Bog. Ono prvo ga nuka, da u svojim tvorevinama vrši ozloglašenu danas pjesničku pravdu; ono drugo mu ne da, da padne u očaj i beznađe, s kakvim umjetne tvorevine ponajviše svršavaju. Zato, dok umjetno pjesništvo vrlo rado naglašuje samo ovozemstvo, narodni slojevi, koji baš u znoju lica svoga stječu svoj kruh, svijesni su sebi, da njihovo nebo nije na ovoj zemlji te uza svu ljubav prema rođenoj grudi čekaju konačni spas odozgo. Narodno pjesništvo u kratko nije geocentričko,

njemu nije zemlja posljednje boravište, ono je heliocentričko, jer se diže prema suncu i prema vječnosti.

Iz ove ako i plaho nabačene značajke duševnih tvorevina narodnih vidi se jamačno jasno, da naše narodno pjesništvo nije samo vanredno slično pjesništvu starih Grka, nego da nosi i sva obilježja potonjega, kojima se Goethe toliko divio: naime obilježje veličine, valjanosti, zdravlja, ljudskoga savršenstva, životne mudrosti i uzvišenoga mišljenja. A što otud slijedi? Otud prirodno slijedi, da se umjetno pjesništvo naše, koje rečenih obilježja nema, ogriješilo o narodnu dušu i taj grijeh može oprati samo time, da skrene opet u narodnu kolotečinu. Što bi time umjetno pjesništvo dobilo, ne treba da posebno dokazujem, jer je to najbolje dokazala Ogrizovićeva dramatizacija divne Hasanaginice. Proletjevši usred zime preko našega pozorišta pričinila se prvom lastom, koja navješta novo proljeće umjetnoga pjesništva.

No vi čujete jamačno već i prigovore ovakvomu shvaćanju lijepe knjige. Literatura — vele neki književnici — koja bi svoju snagu, sjaj i miris crpla iz narodnoga tla i života, ne bi bila moderna. Ne gledeći na to, da je mnogo toga, što se danas pod moderno pruža, baš toliko moderno, koliko i poznata biblijska zmija, naziv moderan bit će bez sumnje najnespretniji od svih, što ih je umjetnička kritika izmislila. Moderan naime dolazi od moda, a moda je nešto, što se vijekom mijenja — te s pravom umjetnosti nema zapravo nikakva posla. Zato i bez obzira na tako zvane laudatores temporis acti (hvalitelje prošla vremena) prima naziv moderan u različitim prilikama i različito značenje. Kod nošnje primjerice znači ponajviše nešto, što udara u oči ili što je neukusno; a u trgovini i obrtu znači često nešto jeftino, loše, prolazno. Primijenjen na djecu znači obično djecu prerano zrelu ili arogantnu (drzovitu); a primijenjen na odrasle označuje redovito ljude, koji ništa ne drže do ćudorednosti i vjere. Ako se pak pod modernim ta značenja ne misle, onda je upravo bezumno odricati ono prvo narodu, u koga navedenih svojstava baš najmanje ima. Narod je dakle uvijek moderan, a »moderno« nikada ili vrlo rijetko narodno.

Čini se, da su ovo opazili i pristaše modernosti, jer su naziv moderan stali zamjenjivati sa nazivom savremen. No savremeno je zapravo sve, što u vremenu biva — radi čega je i ona protuha, koja je po poznatoj dosjetci bačena iz krčme na ulicu, mogla poviknuti: Pa ako ništa nisam, ja sam ipak savremenik. I obnovljeno staro može zato biti savremeno, kako je dokazala renesansa. Goetheu i Schilleru nije nitko rekao da su nesavremeni, kad su se ono poput Corneillea i

Racinea naklonili klasicizmu. Tek u najnovije doba, gdje su u Njemačkoj preuzeli kritiku nacionalisti, spočitava se obadvojici, da su spriječili razvoj literature (književnosti) u jedino opravdanom smjeru narodnom. No to je dakako samo u prilog mojemu stajalištu.

A slično je napokon i s prigovorom, da literatura sa strogo narodnim obilježjem ne bi odgovarala duhu vremena. Vrijeme nema uopće nikakva duha, jer je ovaj po iskustvu i nauci skopčan samo s prostorom, to jest s narodom. Kako sada svaka literatura imade biti ogledalom narodne duše, narodnoga tla i života, prirodno je, da to vrijedi i za hrvatsku literaturu. Stoji li ovo, onda je naziv: prema duhu vremena ili pusta fraza (isprazna riječ) ili pak znači kopiranje tuđega duha. U ovom prvom slučaju nema dakako s literaturom uopće posla, u onom drugom može biti samo obilježjem nenarodne, dakle nehrvatske literature.

No protiv nacionalnog obrađivanja literature nijesu samo neki književnici, nego i svi tako zvani građani svijeta. Po mnijenju ovih trebalo bi uopće brisati sve razlike i osobine narodne, jer su tobože na spačku ostvarenju više ideje (misli), naime ideje čovječanstva.

Na to mi je ovo primijetiti. Činjenica je, da je duh pojedinca u stanju samo ondje doseći izvjesne visine i dubine, gdje mišljenje i čuvstvovanje udešava prema posebnoj veličini, a nikad ondje, gdje se te duševne djelatnosti tiču nečesa tako općenitoga i neodređenoga, kao što je ideja čovječanstva. Činjenica je dalje, da rečene visine i dubine svaki narod na svoj način shvaća i da prema njima cijeni svoje literarne i umjetničke tvorevine. A napokon je činjenica, da narodi svoje tvorevine redovito najviše vole, za tvorevine srodnika već se manje zagrijevaju, a prema tuđima da su često sasvim hladni.

Ali što iz svega ovoga slijedi? Iz svega se ovoga dade logički (pravilno) izvesti samo toliko, da se narodne razlike i osobine ne smiju nivelirati (ukidati), jer bi takvo niveliranje imalo nužno za posljedicu, da bi narodi duševno osiromašili i zahirili. Uzme li se k tomu, da su osobine naroda, to jest one imponderabilije (neprocjenljive nevidljive sastojine) domovinskoga čuvstva ne samo najljepše, nego i najdublje vrelo njihova stvaralačkoga nagona; a razlike među narodima opet da su uvjet trajnoga natjecanja i napretka njihova — onda je sasvim neshvatljivo: kako bi niveliranje osobina i razlika narodnih mogli biti u prilog realizovanju (ostvarenju) ideje čovječanstva. Iz rečenoga se pače sasvim jasno razabira nemogućnost, da netko prije voli čovječanstvo, nego li je

volio svoj narod. Zato ideju čovječanstva najviše i najbolje ostvaruje onaj, koji čovječanstvo ljubi ponajprije u svom vlastitom narodu.

Uzalud, gospodo, svi slični prigovori. Jedinstvena narodna kultura i umjetnost jesu najviše zemsko savršenstvo svakoga naroda; a do toga se savršenstva ne dolazi, ako se ne razviju i ne uzgoje sve narodne vrline i ako se sva očitovanja tako tvarnoga kao i duševnoga narodnoga života ne prožmu sasvim osobinama narodnoga bića.

Ne preostaje dakle, nego da na svim područjima izlučujemo tuđe, čuvamo i usavršujemo svoje i uzgajamo muževnu samostalnost u pravcu narodnoga osjećanja. Domovinski ponos, čuvstvo zajedinstva i narodno shvatanje života jedini su u stanju izgladiti opreke dosadanjega uzgoja. No kod toga se valja čuvati jedne bitne i vrlo opasne pogreške. Imade mudraca, koji vide našu raznolikost u vjerama, pa vele: Sve to valja ukinuti i stvoriti narodu nešto novo! No šta se time postizava? Tim i takvim radom ne samo da ne dolazimo bliže jedni drugima, nego se sve više udaljujemo. Mjesto jednoga vječnoga autoriteta (ugleda) javlja se bezbroj ljudskih slabih glava, koje utvaraju sebi, da mogu biti narodu savremeni proroci. A kad pogledamo, šta te ljude ujedinjuje, opazit ćemo, da za njihove vjerske propise vrijedi pravilo: Koliko ljudi, toliko ćudi! Njihov dakle put vodi ne samo do još veće nejedinstvenosti, nego rađa potpunom anarhijom (metežem) i uništavanjem najsnažnijih osnova narodne kulture. Nema dakle druge, nego, da se prepusti pozitivnoj i priznatoj vjeri njezina potpuna sloboda. Vjeran katolik, katolik, kojemu je vjera prožela svu unutrašnjost, naći će mnogo više pozitivnih dodirnih točaka, mnogo više uzajamnosti, recimo, s vjernim muslimanom, nego jedan bezbožac s drugim bezbošcem ili jedan preziratelj vjere s drugim prezirateljem. Boj protiv vjere dovodi do individualističke samovolje, i u najboljem slučaju do jedinstva u negacijama a život po vjeri oplemenuje sve grane kulture, pa i samu umjetnost. I ne samo da ih oplemenjuje, nego ih čini imutkom svakoga pojedinca i cijeloga naroda.

Na borbu za narodno biće treba u ostalom biti uvijek spreman. Ta je borba najsvetija dužnost svakoga naroda ne samo zato, što je nalaže sama priroda, nego i zato, što se za svaku pojedinu duševnu i moralnu silu mora stvoriti organizam (živo tijelo), po kojem će djelovati i utjecati na čitavo ljudstvo. A to baš jest jedinstvena hrvatska narodna kultura.

Ako je prema tomu svaki pojedinac upućen na to, da u narodu i po narodu djeluje na ljudstvo — pogotovu su na to

upućeni pjesnici i umjetnici — jer druge umjetnosti niti je bilo niti će ikad biti, nego li je umjetnost, koja svakim svojim dahom odaje narodnu dušu. Taj pak dah mora biti u vezi sa živim organizmom naroda tako, kao što je cvijet u vezi sa žiljem biljke. Da još više. Dok se nekomu drvu može ucijepiti i tuđa mladica — kod naroda to ne smije da bude, jer takvomu cijepu ustegne zdrava narodna duša prije ili kasnije ipak hranu, i on mora da ugine. Narodna duša, taj u redu zemaljskih uredaba jedini do Boga suveren, hoće time očito da umjetnicima kaže: Ako vas nije volja prilagoditi se meni, otepite prah sa svojih nogu, pa idite — ja sam vas odbacila.

Dr. Đuro Arnold.

L U G A R I M O M A

Star je lugar umro; mladi došo lijepi,
Koj se rijetko viđa na seoskom drumu.
Gdjetko od seljaka pred njim pače strepi —
Danju jer i noću da nadzire šumu.

Ali niti momam' po volji baš nije:
Kad ih gdjegod sreta, hod on uzme brži;
Nosi se na gradsku ko i onaj prije,
Tek se nekud većim gospodinom drži.

Kako pak po selu ide priča vraška,
Da se on u šumi sa vilama druži;
Njegva lijepost moma nikako ne draška,
A seljaka sklonih krug mu svagda uži.

Tako mu je samcu prolazilo vr'jeme
Uvijek jednolično, dosadno i sporo;
Isto drago zvanje smatro je za breme —
I uzdiso gorko: moja tužna goro!

* * *

Kad je s takvim čuvstvom jednog dana ušo
U svoj šumski okvir visoko u gori,
Susto je pod hrastom i tu dugo slušo
Kako li mu lišće čudesno šumori...

Jedan listak — gunđa — ne bi nikad mogo
Tako divna sklada o sebi da stvara;
Ali kada njih se lijepo složi mnogo,
Onda nužno mora srce da očara.

Uto se izbliza slavulj pjesmom javi,
Pjesmom tako slatkom, kakva tek se sniva,
Ah, on mora — zbori — njom da ljubu slavi —
Ako je i k sebi možda ne doziva.

I lugar se krene, da traži slavulja
I nađe ga, gdje se uvrh grma cvjetna
Na grančici tankoj milovidno ljulja,
A sitna ga slavka već oblijeće sretna.

Nije l' ovo — šapće — putokaz životu:
U dvoje se lakše snosi bijeda svaka —
Obiteljska ljubav jača i sirotu,
Trga je iz pandža zlovolje i mraka...

Iz tih misli trže snatriva lugara
Žamor gorskog vrela, što se baš oglasi,
A on usta željan toga Božjeg dara,
Pođe, suho grlo njime da nakvasi.

Al kad tamo pade — spazi pokraj vrela
Momu zlatnih prama i vilinskog lica:
Gdje no škropi kitu, što je uprav splela
Od nebesno-modrih šumskih potočnica.

»Dobro jutro!« — reče — »Ti podrani bome,
Kada takvu kitu cvijeća već opremi,
Mora da je drago biće srcu tvome,
Komu ćeš ga pružit kao darak nijemi«.

»Nikog nemam« — smrsi — »nego majku staru,
Koja danas eto svoj imendan slavi;
Ona će se tome radovati daru
Više, nego da ga od dragulja savih«.

»Ne bi l' meni« — on će — »iz njeg stručak dala,
Da me uvijek sjeća dana tog i časa:
Gdjeno mi se prvom sudba nasmijala,
Da ugledah biće vilinskoga krasa?«

I iz kite moma stručak mali trže,
Pa ga pruži njemu oborivši oči —
Da ne vidi, kako na grud si ga vrže,
I sakrije suze, što ih stidna toči.

»Hvala!« — on će na to —. »A sad de poteci
Noseć divnu kitu ko zavjetnu svijeću,
Pa kad stigneš domu, majci staroj reci,
Da joj i ja samac svaku želim sreću...«

I moma se spusti žurno nizbrdice
Kao srna plaha, koju lovac ganja,
Štitila je samo kitu si i lice,
Da joj s oštra gdjegod ne stradaju granja.

A lugar je za njom čeznutljivo gledo,
Kao da ga srce sa rastanka boli —
Onda prošapto je: Anđeosko čedo!
Da me barem malo kao majku voli!

* * *

Od tog doba istom on se vero stazom
Sveđ u slatkoj nadi, da je sresti mora —
Al' se vraćo bolan sa beznađa mrazom,
Kao da ju pusta progutala gora.

Nakon više dana tužan se uputi
Onim krajem šume, kud jagode zriju,
Ne bi l' ondje našo — plaho samo sluti —
Opet sunce toplo svojih čežnja sviju.

I našo ga eno... Moma uprav' htjede
S jagodama, što ih u krošnjicu skupi,
Da polako u dol k staroj majci grede —
Kada uto lugar pred nju naglo stupi.

»Da si zdravo«. klikne, »Dugo li te, dugo,
Dnevice baš tražah po toj kitnoj gori;
Već mi bilo, ko da svak mi grm se rugo,
Što me s tebe, dušo, trajna čežnja mori.

Zato ćeš me, je l'de« — reče ko u šali —
»Jagodam' podarit, sličnim srcu tvome,
Da uz potočnica tvojih stručak mali
Budu slatki melem bolnom srcu mome...

Al' ti potočnice kratka bjehu vijeka,
A jagode, dušo, još i kraćeg bit će —
Kakova li onda teška bol me čeka,
Da me moreć prati kroz to pusto žiće.

Ne bi l' radije mi svoje oči dala,
Da pred cijelim svijetom mlad se njima kitim,
Ne bi l' mi i srce uz to darovala,
Od pakosti svake da ga trajno štitim?«

»Sve to« — ona lane — »majčino je blago,
Treba nju da pitaš, što o tome sudi —
Pa što ona reče, bit će meni drago,
Ma što godjer o tom naklapali ljudi«.

»E, pa reci« — on će —: »gdje ti majka stoji,
Da l' u selu dolje ili gdje na strani;
Vaše selo mnogo već domova broji,
A meni su tekar samo rijetki znani«.

A ona će: »Dolje ima kuća sama,
Dva jablana pred njom stoje kao straža;
Malena je dašto — al' dosta je nama:
Od svih palačâ je našem srcu draža.

U njoj dobra moja majčica prebiva
Radeć sad u vrtu, a sada u polju,
O danima ljepšim često mi kaziva,
A vjeruje tvrdo u budućnost bolju...«

»Dobro«, — reče lugar — »ja ću stalno doći!«
I strastveno stisne momi bijelu ruku;
A gle sad će svako svojim putem poći
Noseći u srcu nadu, strah i muku...«

* * *

I došo je prve nedjeljice veće —
A malo se zatim i vjenčali mladi...
Lica su im lijepa plamsala od sreće,
Kakvu samo čista, žarka ljubav gradi.

Crkvica je bila puna selskog svijeta
Ponajviše ondje glavnog do oltara —
Jer za sviju svojih proživjelih ljeta
Ne vidje za stalno nitko ljepšeg para.

I kod gozbe bilo biranijeh svata
U svečanom ruhu, na grudima s cvijetkom —
Ni u jednog stalno nije bilo zlata
Ali u svih srce s čuvstvenijem svetkom.

A kada se stale i zdravice nizat
Mladom paru, majci, kumu, prijatelju...
Vidje se na gdjekom licu suza klizat
Kao stalan jamac za iskrenu želju.

Kada pak se vincem razigrala mašta,
Javi se i pjesma prema pučkoj skladbi;
Za promjenu opet pričalo se svašta,
Kako to već biva pri oduljoj svadbi.

Tako jedan poče bučno već da zbori
Opasnim o vilam' po lugare mlade —
Ali drugi umah na nj se korbom sori:
»Lugar nek nam kaže: vila da l' imade?«

A lugar će: »Teško pitanje je ovo,
Ali kad se tvrdi baš pod svaku cijenu —
I ja sâm bih skoro u vile vjerovo,
Da ne uzeh evo zadnju si za ženu...«

I sva družba na to u smijeh gromki prasne,
Mlada mužu ruke oko vrata složi —
I dok on joj ljubi lica, oči krasne,
Majčica se moli za blagoslov Boži.

Dr. Đuro Arnold.

S E O S K I   G A Z D A   N A   U M O R U

Stari gazda leži eno logom,
S teška bola grči se i jeca —
S dragim već se izmirio Bogom,
Pa je čiste duše kao djeca.

Oko njega stoji svojta cijela:
Brižna žena, sina tri i snahe;
Žena briše smrtni znoj mu s čela,
A svi zure u nj kroz suze plahe.

»Čemu suze, djeco?« gazda muca.
»Ja preturih osamdeset ljeta;
Smrt mi stalno već na vrata kuca
Po odluci Stvoritelja svijeta.

Ne tugujte za mnom. Pod tim krovom
Ostavljam vam svima podjednako;
Sve što stekoh — stekoh s blagoslovom,
Pa radite vazda i vi tako.

Ne zaboravite ovog dana,
Da se za me čita misa sveta;
Darivajte svakog sirotana,
Da ne stigne njina kob vas kleta.

Al, gle, kakav mrak se spuštat stao
Da ne vidim oko sebe sviju,
Dajte duplir, ah, da ne bi pao
Na dalekom putu kroz noć tiju«.

I utihnu gazda... pa ko sjena
Pružio se s bola samrtnoga;
A svojta mu blijeda kao stijena
U molitvi pokleče do loga.

Dr. Đuro Arnold.

P R I V I Đ E N J E

Pred kolibom trošnom sjedi gazda stari,
Ponoćni mu lahor kosom poigrava —
Srce njegvo mora s bola da krvari,
Kad o kasnom času eto još ne spava.

Jedinac mu dragi pao je na Soči,
A starica žena s tuge u grob leže...
Je li čudo, što mu suze svak čas oči,
I okrjepni što ga često snovi bježe?

Zato noćas opet pred kolibom sjedi
I raščinja čislo proživjelih jada...
Pri tom dalko nekud u noć jasnu gledi
Ko povratku sina da se jošte nada.

Sad se nešto trže... Ču li možda korak,
Što čeznutljivom se starcu tajno bliži?
Ah, ne! Licem mino već mu osmijeh gorak,
Jer on zna, da mrtvim izlaz brane križi.

Pa i čemu smjesta da vjeruje sluhu
Kad ga zdrave jošte ne izdaše oči — —
Al, gle, sada spazi vojničkom u ruhu
Kršna momka gdjeno k njemu ravno kroči.

On je — šapće — znam ga po hodu i stasu,
A i rupcem bijelim eto već mi maše...
Dugo li se njemu nadah kao spasu
Tužno na rasulu za imanje naše!

I diže se teško... Ususret mu klima,
Sad i ruke širi, da ga k srcu vine —
Ali zatetura... i posrne tlima
Uza štropot mukli noćne sred tišine.

Oko njega samo uzduh se talasa
I udrijemno kao zrela strn šušketa —
Bit će da mu crta sve obilje krasa,
Što ga krije vječno carstvo drugog sv'jeta.

Dr. Đuro Arnold.

N A P R A G U S M R T I

I z s j e v e r n e D a l m a c i j e.

Imade zloduh jedan, što se rađa
Dnevno iz grijeha — naše otrov krvi.
Pa rastače nas. Na hrid pusta lađa
bačena mi smo, koju more mrvi.

Jedna pa dvije... pa već deset redom
Godina — bije agonije ura
Nad nama... Jadni... Hranismo se bijedom
Čekajuć kad će crna minut bura.

Al ona sve je žešća. Nosi, vije
Znoj našeg rada na crn uklet kamen.
Maslinik pust je. Vinograd ne zrije.
Orač uzalud ore. Sunca plamen.

Sve spržio je. Beznađe se vuče
U našu dušu — grlo naše nijemo.
Malja, što zadnjim udarcem nas tuče.
Ne osjećamo. Braćo, mremo, mremo.

Valtazar Vijolić.

U S U M R A K Ž I V O T A

I.

Lagano se pomiče kroz vrbike rijeka Sava i natapa plodnu slavonsku ravnicu, koja je u sjaju toploga proljetnoga sunca probujala žitom, travom, cvijećem i prvim lišćem na drveću. Malo podalje od savske obale rasulo se imućno slavonsko selo Slobodnica. Iz prostranih procvalih šljivika i voćnjaka proviruju stara i nova sljemena kuća drvenjara i zidanica.

Danas su gotovo svi gazde sa svojom družinom na polju u marljivu poslu. Jedino gazda Stjepan Filošević mora da leži u svojoj lijepoj kući, koju je podigao prije nekoliko godina novcem, što ga je donio iz Amerike. Teško je gazdi Filoševiću, što ne može izaći napolje i natjecati se u kopanju i sađenju s drugim seljanima. Sunce i njega poziva: Dođi i oslobodi svoje njive od drača i korova! A on leži u postelji i s bolom pomišlja na to, da mu nema više duga opstanka na zemlji. Zar doista mora da umre? Ta istom je u najsnažnijoj muževnoj dobi, jer mu je tek četrdeset godina.

U sobu uniđe Stjepanova sestra Roza, koja je dotada bila zabavljena poslom po dvorištu i u staji, te upita prijazno brata, da li što želi. Brat upre u nju upale oči i u prvi mah ništa ne odgovori. Za čas mu ipak sijevne nova misao mozgom, i on se uspravi u postelji na mršave lakte te progovori:

— Danas je lijep dan. Gle, kako sunce prodire veselo u našu sobu. Pokušat ću da ustanem i da se tu za stolom kraj prozora ogrijem na njegovim zrakama.

Sestra pomogne bolesniku da ustane i da se toplo obuče, a on sjedne za stol okrenuvši leđa toplomu proljetnomu suncu. Sjedio je tako nekoliko časaka mirno, a onda naglo uzdigne glavu i reče:

— Sestro, donesi mi pero i tintu. Htio bih da nešto zapišem.

Sestra se htjede u prvi mah usprotiviti, jer joj je bilo začudno, što će bratu tinta i pero. Ali pomisli ipak, da je najbolje ispuniti bolesniku svaku želju, koja nije upravo potpuno besmislena. Potraži bočicu tinte, a nađe i staro pero. Sve to donese bratu na stol, a onda se sjeti, da treba naći negdje i papira, pa još prije, no što joj je brat naložio, ponudila mu je arak, koji je doduše bio već na jednom kraju požutio, ali se ipak dalo po njem pisati. Htjela je nakon toga ostati u sobi, ali joj brat reče gotovo otresito:

— Hvala! Ne trebam te više. Htio bih ostati sam. Kada odzvoni podne, onda se povrati k meni.

Ne odajući ni najmanje nestrpljivosti izađe sestra u dvorište, da opet nastavi svoj posao, ali se nikako nije htjela udaljiti daleko od kuće, jer se bojala, da bi je brat mogao pozvati k sebi i prije podneva.

Bolesnik je ostavši u sobi sam razmišljao i u sebi govorio: »Možda ću doista umrijeti? To doduše nije ugodno, ali kad se mora, mora se. No prije smrti želim da ostavim drugima svoju ispovijed. Neka ljudi znadu, kako je nastradao Stjepan Filošević. Neka znadu i neka se čuvaju moje nesreće«.

Drhtavim slovima napisao je na papiru: »Braćo!« a onda je prestao. Nije bio toliko u neprilici, što će napisati, jer je već više tjedana razmišljao o sadržaju svojega posljednjega pisma, koje je namijenio svima slavonskim seljacima. Znao je on to pismo gotovo od riječi do riječi, ali se sam začudio svojemu drhtavomu rukopisu. Bojao se, da će oni, koji dobiju to pismo u ruke, pomišljati, da ga je pisao sasvim nepismen čovjek, a on je prošao mnogo svijeta, gdje se usavršio u svakom znanju i vještini, pa i u pisanju, zato bi želio, da i njegov sadašnji rukopis odaje iskustvo, odlučnost i oštroumnost.

Mahnuo je nekoliko puta perom iznad papira i nastavio:

»Budite razboriti i na tuđoj nesreći učite se pameti. Vi, koji ste u selu, dobro ćete me poznavati, a i ostali neka čitaju ovo pismo«.

Pogledao je, da li su slova dosta pravilna. Činilo mu se, da može biti prilično zadovoljan, zato je bez duga oklijevanja nastavio da piše nešto brže:

»Živio sam za mladih dana dosta teško u miloj domovini, zato sam pošao u Ameriku, da zaradim tamo dolara i da se mogu mjeriti s prvim gazdama u Slobodnici. Proživio sam deset godina u Americi. To su bili najteži dani mojega života. Bio sam rob tvornice i sluga novca. A kada mi je sve to dodijalo, bacio sam se u one američke prašume i prerije, u kojima sam živio neko vrijeme kao lovac i pustolov. Zatim sam se smirio u mukotrpnom radu na gradnji željezničke pruge, koja mi je iscrpla svu sočnost tijela i snagu. Pod teretom teških tračnica slomio sam svoju otpornu i žilavu narav, a sve je to bilo radi novaca«.

Težak kašalj primorao je bolesnika, da prekine pismo. Činilo mu se, da će sva pluća izbaciti. A kad je osjetio olakšicu, nastavio je da piše još brže i grčevitije, kao da se boji, da ne će moći izreći do kraja sve ono, što mu je bilo na srcu. Redak se za retkom nizao na papiru, slova su postojala sve sitnija i nerazgovjetnija. Filošević je pisao:

»Kad sam u deset godina sakupio priličnu svotu dolara, gorio sam živom željom za svojim rođenim krajem, za dragom Slobodnicom i za društvom, u kojem bih mogao osnovati svoju hrvatsku obitelj. I vratio sam se prije pet godina na obale Save. O, tko bi opisao veselje, kad sam prvi puta iza dolaska opazio ponovno srebrnu površinu naše drage rijeke. Sve ugodne slike mojega djetinjskoga i mladenačkoga života projuriše mi dušom, i ja sam osjetio, što znači biti među svojima«.

Zaustavio se malo, oči mu se smrkoše još jače, a usta mu se čvršće stisnuše kao u nastupu novog duševnog bola. Činilo se, da nije znao, bi li odbacio pero ili bi nastavio pisanje. No brzo je svladao kratkotrajnu neodlučnost i počeo pisati još brže:

»Donio sam kući prilično mnogo dolara, kojima sam povećao gospodarstvo i sagradio novu kuću. Ali šta mi je sve to koristilo, kad sam bio otrovan na tijelu i na duši! Bacio sam se na bučan život, na ženidbu nijesam mislio, jer sam želio da ispijem sve slasti života. O, ja sam mislio, da sam uzvišen iznad svih svojih zemljaka, ali takav je život samo ubrzao moju smrt. Sâm sam sebi kriv, što umirem ovako rano, a možda je najgore to, što ne vjerujem više ništa«.

Bolesnik je htio da precrta posljednje riječi. Zar doista ništa ne vjeruje? Ne, to nije istina, to je laž. Negdje duboko na dnu duše tinja još uvijek iskrica stare vjere. Ta on je samo glumio dosada, da ne vjeruje. Glumio je već punih petnaest godina, ali vjera je ipak ostala u njemu. Ostala je oslabljena, nagrđena, ali je ipak nije potpuno ugušio.

»Ne, nema u meni vjere!« kriknuo je bijesno bolesnik u praznoj sobi, kao da se bori protiv napadaja kakve slaboće. »Ne ću da znadem za vjeru ni sada, kad nijesam na nju mislio, dok sam bio zdraviji i jači. Ne ću da tražim utjehe u vjeri! Utjeha je moja drugdje, ako uopće smijem govoriti o utjehi«.

I još drhtavijom drukom nastavio je da piše:

»Najugodnija mi je ipak misao, što umirem u ovoj zemlji, za koju su se više stoljeća borili hrabri sinovi Hrvatske. Svaki je moj dah, svaka je moja misao posvećena u ovim posljednjim časovima domovini Hrvatskoj. Neka domovina živi, a ja ću lako poći u grob«.

Mrke crte na Filoševićevu licu još se više smrkoše. Došla mu je misao, da opet laže. A zar on smije lagati u ovim posljednjim časovima? Komu on to govori? I za koga piše? Propovijeda svojim seljanima o ljubavi prema domovini, a šta je on učinio za domovinu? Nije ostavio ni čuvara svojeg obiteljskog ognjišta. Svojim raskalašenim životom pomagao je, da

se i druga obiteljska ognjišta raskopaju. Pa ni drugi njegovi suseljani nijesu mnogo bolji. Ne znači li sve njegovo pisanje mlaćenje prazne slame? Sav je taj govor u pismu nekako blijed, bez krvi, bez ugleda. Treba upotrijebiti jače riječi. Treba — kleti!

I bolesnik je nastavio dalje da piše: »Prokleta moja Amerika, koja me je upropastila. Zar nijesam imao svoju Ameriku kod kuće? Da sam se onoliko patio ovdje kao u Americi, mogao sam još dvaputa više zaslužiti, i uz to bih sačuvao svoje zdravlje. Prokleti i vi, moji zemljaci, koji isto tako malo ljubite svoju domovinu kao i ja! Svi mi pripovijedamo s grozom o tom koliko su Turci i drugi naši dušmani pogubili Hrvata. A čemu se zgražamo? Čemu licemjerimo? Zar mi nijesmo zajedno s našim ženama podavili krvnički više naših potomaka, nego što su ih podavili i sami Turci? Jest, čujte, što vam kaže na samrti vaš drug Stjepan Filošević. Mi smo prema sebi gori od Turaka, gori od ikojeg drugog neprijatelja! Mi sami uništavamo svoj porod i narod i gubimo pravo na svoju domovinu, kao što i moje pleme, pleme Stjepana Filoševića nema prava na moje zemljište, jer svojom krivnjom ne ostavljam iza sebe nikoga... Turci! Prokl...«

Htio je da prokune cijeli svoj narod, ali ga je opet napao silan kašalj. Mlaz krvi navalio mu je na usta.

»Sestro!« zavikao je očajno, i sestra je za čas uletjela u sobu.

»Sestro, zlo mi je! Pomozi mi, da pođem u postelju! Zlo, zlo... ja ne ću dugo živjeti!«

Sestra ga je pokušala tješiti, ali bolesnik je jadikovao i onda, kada je legao u postelju. Ništa ga nije moglo utješiti, jer je sa stravom otkrio malo prije, da je i posljednja njegova utjeha lažna, jer je i njegovo rodoljublje, kojim se znao toliko hvastati, bilo lažno i bezvrijedno.

II.

Već nekoliko dana odlučuje Filoševićeva sestra Roza, da će zamoliti brata, neka uredi svoje račune s Bogom. Često joj je bila na ustima riječ, da treba pozvati svećenika, ali se uvijek bojala, da će joj brat pasti u bjesnilo, kad to čuje. Zato je šutjela i smišljala neprestano nove načine, kako da ga što ljepše, što umiljatije i strpljivije upozori na njegovu dužnost. Odgađala je i čekala nadajući se, da će bratu biti bolje, pa će je onda mirnije saslušati. No bolesniku ne ide na bolje, nego sve na gore. Zato će danas svakako reći, što joj je na srcu. Samo da bolesnik dođe k svijesti. Jer eno, neprestano bunca

i nemirno se trza po postelji. I sad je upro ukočene oči u sredinu sobe i viče:

— Sestro! Kakav se to crnac nacerio pred mojom posteljom i muči me? Potjeraj ga, molim te! O, kako sam iznemogao! Taj strašni kašalj razdire mi prsa i ne da mi zraka.

— Nemoj se, brate, uznemirivati, mirila ga sestra Roza. — Nema nikakva crnca u sobi. To se tebi samo pričinja, jer si u vrućici.

— Šta brbljaš? — otrese se nestrpljivo bolesnik. — Kad ga ja vidim, a ti kažeš, da ga nema. Evo ga, upravo ide sad k meni, da me ubije. Ali ništa. Dočekat ću te!

Bolesnik u postelji ispruži iscrpljene, koštunjave i žuljave pesti i grčevito ih stisne, kao da drži u njima dva samokresa. Kod toga podigne naporno glavu uvis. Sestra Roza pritrči k postelji, da mu podigne jastuk. Srsi su je prolazili, kad je brat vikao:

— Dä! Ja Stjepan Filošević čuvam sada stražu nad tim mirnim i usnulim ljudima u svojem odjeljenju. A ti si scoundrel... ti si lupež, hoće ti se naše teške zarade... Ali znaj, danas čuva stražu Hrvat Stjepan Filošević. Ne bojimo se mi takvih razbojnika. Obračunali smo mi s Turcima i drugim dušmanima, pa nam je u krvi borba i junaštvo. Samo se makni naprijed... pucat ću... Ha! Tako! Hajde, lopove, natraške, odakle si i došao. Što? Zar si i ti ispružio na mene samokrese? A, čekaj, otjerat ću ja tebe, lopove!

— Brate, ta što ti to govoriš? Ja te ništa ne razumijem. Kakvi su te crnci napali, budi Bog s nama, a sve je mirno u sobi?

— Idi od mene i ti, jer me mučiš, — okosi se bolesnik na svoju sestru, a onda se opet uživi u nekakvo priviđenje i stane buncati:

— Gle, nije dosta, što na nas vrebaju crnci, nego im se pridružujete i vi, crveni vrazi! Što ste došli? Što ste pozabadali perje u kosu? Valjda ste skinuli toliko koža s glave, koliko imate pera u kosi? Što će vam lukovi, koplja, puške? Zar hoćete i meni da ogulite lubanju? Ne ćete, ne! Joe! Daj brže pušku! Znaš, onu moju Henry-sistema. Što oklijevaš? Eno, visi u našoj radničkoj kolibi. Tako, dobro! Daj amo! Ja ću njima pokazati, što je Hrvat Stjepan Filošević.

Bolesnik pruži naglo ljevicu, suhu kao štap, a desnu ukoči, kao da drži obarač. Polagano je vukao kažiprstom, kao da u istinu puca, i sipljivo govorio:

— Joe, gdje su drugovi? A, pucaju i oni. Tako, padajte sad, vi crveni vrazi. Došli ste, da pobijete nas, poštene radnike

na željeznici. Eto, dobili ste, što ste tražili... Jao!... Eto mi crveni probode strjelicom prsa i srce. Gotov sam! Majko moja! Joooj!...

Bolesnik provali u dug, hrapav kašalj i stade izbacivati krv. Sestra, koja mu je držala glavu, osjeti, da mu kroz kožu svuda probija sparan znoj. Za nekoliko časaka klone bolesnikova glava natrag dolje na jastuk.

Bolesnik se umirio i stao blaže da gleda po sobi. Utvarâ je nestalo, i on progovori bez ikakve trzavosti:

— Ne ću dugo. Za mene je život svršen...

Sestra je pomislila, da je sada došao njezin čas, kada imade da ga sklone na pomirenje s Bogom. Stala je prema njemu i gledajući mu ravno u oči govorila je blagim glasom:

— Još nije sva nada izgubljena. Ali meni se čini, da ti moraš olakšati najprije svoju duševnu muku. Uzalud se čovjek bori na dvije strane. Kada dođe duševni mir, bit će i tijelu lakše. Daj, da zovem župnika...

Nije mogla nastaviti dalje, jer joj je plač prodro sve do grla, a ona je htjela da se pokaže pred bratom hrabra i vedra. Nije mogla nastaviti ni stoga, jer joj se brat ponovno usplahirio i stao da viče:

— Ne vjerujem! Jesi li čula, ne vjerujem, i nemoj više da me mučiš!

— Ah, brate, ti sam sebe varaš, uzdahnula je sestra. — Ja mislim, da ti vjeruješ, samo si previše tvrdokoran, pa ne ćeš to da javno priznaš. Poslušaj glas svoje savjesti, a odbaci to lažno pretvaranje...

Bolesnik htjede da nešto prokune, ali ga svlada pogled na sestru, kojoj se niz lice protiv njezine volje skotrljaše dvije krupne suze. U njegovim se grudima nešto ganulo, i on progovori blaže, nego što je namjeravao u prvi mah:

— Ja znam bolje, što je u mojoj duši, nego ti.

Zašutio je nakon toga i on, a zašutjela je i sestra.

III.

Narednih dana bolesnik nije više padao u buncanje. Ali se očito vidjelo, da se njegova tjelesna snaga primiče kraju. Misli su mu ipak bile vrlo žive. Nije htio da prizna, što se odigrava u njegovoj unutrašnjosti, govorio je sa sestrom o sasvim desetim stvarima, ali u istinu je mislio neprestano na sestrine riječi: »Ja mislim, da ti vjeruješ, samo si previše tvrdokoran«. Iz početka nije htio priznati, da sestra imade pravo, ali malo pomalo počela je u njem sve više gorjeti zapretana iskra vjere. »Jest, ja doista nijesam bio nikada uvjeren bezvjerac«, govorio je sam sebi. »Pa čemu onda da se dalje pretvaram? Bit ću iskren, pa kad sam cijelomu selu i cijelom svojemu narodu htio ostaviti pismeno priznanje svojih lutanja, zašto da ne priznam to isto i svojemu župniku?«

I jednoga dana zamolio je svoju sestru, da mu ponovno dadne onaj list papira, na kojem je počeo pisati svoju ispovijed. Pročitao je svoje riječi, koje su mu se činile sada vrlo slabe prema onom, što je osjećao u duši. No došavši do onoga mjesta, gdje je počeo proklinjati, zgrozio se u sebi. »To je surovo«, rekao je potiho, »to je divljački. Čemu da proklinjem svijet? Čemu da proklinjem svoje zemljake? Osudit ću zlo, a blagoslovit ću one, koji se obrate Bogu sa zla puta«.

— Sestro, nastavio je glasno. — stavi mi preko kreveta klupicu, podupri mi leđa i glavu jastucima i daj mi opet tintu i pero, da završim svoj list.

Sestra mu učini sve po volji, a bolesnik precrta kletve i nadoda u svojem pismu:

»Blagoslovljeni neka budu svi oni, koji našu Slavoniju spasu od grijeha i propasti! Blagoslovljeni neka budu oni, koji prodrmaju savjest svih mojih zemljaka! Blagoslovljeni i sto puta blagoslovljeni oni, koji očuvaju našu nerođenu djecu, koji očuvaju tisuće naše nerođene djece od okrutna umorstva otupjelih matera i divljačkih otaca! Blagoslovljeni svi, koji pođu putem Gospodnjim! Taj blagoslov zaziva na svu hrvatsku domovinu čovjek grješnik, koji je najbolje iskusio, kako su strašni putovi bezbožnika i koji na polasku u drugi svijet ne može da laže sebi ni drugima. Stjepan Filošević«.

Bolesnik je zamolio sestru, neka skine s postelje pero, tintu i klupicu, na kojoj je pisao, zatim se ponovno zagleda u drhtave crte svojega rukopisa.

— Još jedno! rekao je nakon par časaka svojoj sestri. — Priznao sam svoju bijedu pred ljudima, a sad ću je priznati i pred Božjim zastupnikom. Sestro, zovni mi svećenika!

Plačući od radosti poljubila je sestra brata u izmoreno čelo i pojurila sva izvan sebe u župni dvor.

Nije prošlo ni pola sata, a župnik je stupio u Filoševićevu kuću. Pozdravio je bolesnika i započeo s njime razgovor:

— Vi ste teško bolesni, Stjepane! Već sam se više godina zanimao za vas. Htio sam Vas i sam posjetiti, ali eto, poslali ste sami po mene. To me veseli!

— Tä jesam, velečasni, bolestan. Bolestan još više na duši nego na tijelu. Pred nekoliko sam se dana prepirao sa sestrom niječući Boga, a sada Ga priznajem, jer mi se sva nutrina preokrenula. Valjda se moja dobra sestrica za me nepre-

stano molila! Hajdete, velečasni, skinite mi teret s duše, da mirno otputujem.

Svećenik se približi bolesniku, kojemu je glas oslabio, a sile posvema iznemogle.

Njegove su oči duboko zašle u lubanjske šupljine, lične su kosti bile posvema izbočene, usne uvele, a tanki vrat gotovo nemoćan, da drži darovitu i inteligentnu glavu. Iz izražaja cijelog njegova dugog i osušenog tijela razabralo se nešto do krajnosti kukavno i patničko. Njegova je duša ipak u posljedni čas održala najveću i najsudbonosniju borbu u cijelom njegovom prošlom životu.

Svećenik posmatrajući toga čovjeka, otkrivaše pomalo iz patničkog pogleda cijelu njegovu krvavu prošlost. Taj je bijednik skidao kamen po kamen mirno sa svoje savjesti, dok je nije posvema oslobodio dugotrajnog zatočenja. Kad je bilo svršeno, vinuo se patniku uzdah iz bolesnih grudi:

»Bože, kako si dobar razmetnomu sinu, kojemu si se smilovao u sumrak njegova života!«

M. Grgin.

U VOZU KROZ DALMATINSKU ZAGORU

Široka ravan kao mrtva voda
  Bez ptica, vala, brodova i jedra...
  Stravičnom šutnjom nebeskoga svoda
  Olovno kube raspinje mi njedra.

Voz juri — Letim. Hrastovi mi prvi
  Mašu golemim raširenim granjem.
  Oni su naši: hrvatske su krvi
  Ispili rijeku žilama i panjem.

I letim dalje — Polje! Polje! Polje!
  Pa bijeli gradić... Kućice se dime...
  Odahnuh blažen... Divno zelen-polje
  Hrvatskog zadnjeg kralja nosi ime.

Provedruje se. Sunce sa zrenika
  Nad ralom sja, što stišću gvozden-miške
  Težaka... Dolje sjetna dva zvonika
  Pokazuju mi drago selo — Kriške...

Valtazar Vijolić.

SLOBODNO ZIDARSTVO

I.

Nijedno udruženje svjetskoga značenja nije toliko razglašeno ni tako slabo poznato kao slobodno zidarstvo. Razlog je tome u prvom redu tajnovitost, kojom su se slobodnozidarska udruženja obavila.

Obično se kod nas drži slobodno zidarstvo udruženjem, kojemu je jedina svrha pobijanje katoličke crkve i širenje bezvjerja, te stoga narod (naročito u primorskim krajevima) naziva »framasunom« (slobodnim zidarom) svakoga, koji otvoreno istupa protiv Crkve i vjere.

Međutim jedina borba protiv Crkve i vjere nije ni isključivo, a ni općenito obilježje svih slobodno-zidarskih udruženja, koja u raznim zemljama i vremenima imaju i druge dosta različite ciljeve i načine rada.

Pravo značenje i ciljeve slobodnog zidarstva možemo upoznati samo pomnim ispitivanjem njihove djelatnosti i utjecaja, a ne iz njihovih pravila, koja su obično posve protivna njihovu zbiljskom nastojanju i djelovanju, pa je čitavo slobodno zidarstvo puno ovakovih protuslovlja između načela i zbilje.

Već samo ime, obredi i uređenje slobodnog zidarstva nemaju nikakve veze sa sadašnjim razvojem i uređenjem tih društava.

Slobodno-zidarskim ložama (udruženjima) zvala su se najprije udruženja zidarskih obrtnika u Engleskoj, u koja su vremenom počeli postepeno ulaziti i građani ostalih zanimanja, da bi mogli učestvovati u bujnom društvenom životu tih udruženja. Na koncu su u tim ložama posve prevladali ti gostovi te su se one pretvorile u društva sa posve nestručnim svrhama, ali su i dalje sve do danas zadržale sve običaje, nazive i obrede starih stručnih zidarskih loža.

Godine 1717. osnovana je velika londonska loža, preko koje su se lože raširile pomalo po svim stranama svijeta. Pravila te prve lože ostala su odonda temeljnom osnovom slobodno-zidarskih nazora, premda su u zbilji posve izblijedjela.

Naročito tokom »prosvijećenog« XVIII. vijeka, budući da državne vlasti nijesu u ono doba dopuštale stvaranje društava u svrhu širenja društvenosti među članovima, vrlo su se razvile posvuda lože kao tajna i nedozvoljena udruženja, u kojima su se naročito kupili politički nezadovoljnici i slobodari. Tako su u to doba lože postale rasadištima novih ideja i najžešćim protivnicama starog državnog i crkvenog poretka te su stoga

većinom bile promatrane sumnjivim okom sa strane državnih vlasti.

Probuđenjem narodnosti za vrijeme francuske revolucije i napoleonskih ratova postale su lože djelomično važnim pomagalom u borbi za oslobođenje potlačenih narodnosti i uklonjenje vladarske samovlade.

Međutim kad su sredinom prošlog stoljeća u zapadnim evropskim državama narodi dobili odlučnu riječ u vođenju državnih poslova, lože su ponovno izmijenile svoj značaj. Dok su one dotada bile u prvom redu stjecište slobodara iz građanskih školovanih krugova, počele su se otada puniti predstavnicima velike privrede, a naročito Židovima, koji do onda nijesu zbog vjerskih razloga imali pristupa u druga društva. Taj utjecaj velikih židovskih i liberalnih kapitalista vremenom je sve više jačao tako, da je on danas u slobodnom zidarstvu odlučan, te je loža postala predstavnicom interesa internacionalnog novčarstva.

Kako dandanas u svijetu ima novac silno značenje, tako je i upliv slobodnog zidarstva u novije doba prije rata bio silno ojačao, to više, što je pomoću kapitala slobodno zidarstvo bilo gotovo posve zavladalo velikim novinstvom, tim stvaraocem javnog mišljenja. Svoj utjecaj širilo je slobodno zidarstvo u prvom redu svojim miješanjem u političke prilike, jer je podupiralo razne liberalne i radikalne stranke, koje su prije rata većinom bile na vlasti. Nakon rata je međutim utjecaj slobodnog zidarstva općenito znatno spao zbog stalnog slabljenja liberalnih stranaka na račun socijalističkih i konzervativnih stranaka.

II.

Slobodno zidarstvo (njem. Freimaurerei, francuski francmaçonerie, iz čega je proizašao običniji naziv framasunstvo) imalo bi prema svojim pravilima za svrhu promišljeno i složno djelovanje svih članova za postepeno usavršavanje čovječanstva širenjem ideala međusobnog bratstva, trpeljivosti i pomaganja među ljudima bez razlike vjere, naroda, staleža, časti ili rase. Širenju i gajenju tih svrha služi slobodno-zidarski savez (bratstvo), koji doduše nema jedinstvene organizacije i jednog vodstva, ali ipak obuhvata sve lože i njihove samostalne saveze (velike lože) duhovnom vezom odanosti istim načelima i međusobne solidarnosti.

U tom duhovnom svjetskom bratstvu nalaze se posebne samostalne organizacije, koje se većinom pokrivaju sa granicama pojedinih država. Sve samostalne lože jedne države tvore

veliku ložu te zemlje, kojoj je na čelu veliki meštar, ali su inače međusobno sasvim ravnopravne i jedna od druge nezavisne. Ima kadšto u istoj zemlji po više ložinih saveza (velikih loža). Ipak bez obzira kojoj loži pripada, ima svaki slobodni zidar posvuda u svijetu pravo pristupa u druge lože te pravo na potporu svih ostalih slobodnih zidara, na čemu se zapravo osniva silni utjecaj lože u svijetu.

Lože se osnivaju samo prethodnim odobrenjem velike lože, u koju stupaju, kad se sastane dovoljan broj članova u istom mjestu. Na čelu lože nalazi se meštar (starješina) i više drugih časnika, dok su članovi obično podijeljeni na tri slobodno-zidarska stupnja: na naučnike, pomoćnike i majstore, premda ima loža i sa više (do 33) stupnjeva. U ložu se stupa samo uz preporuku jednog člana, koji jamči za početnika. Ulazom u ložu doznaje primljeni za tajne obrede i znakove lože te dobiva potvrdu, kojom se može iskazati kao slobodni zidar u stranim ložama.

Svečano primanje članova u ložu kao i svi ložini sastanci obavljaju se uz razne zapletene tajanstvene obrede i znakove, kojih je značenje samo upućenim slobodnim zidarima poznato. Većina tih obreda i znakova uzeti su iz zidarskog i klesarskog obrta te opominju na podrijetlo loža iz zidarskih bratovština. Prema pričanju slobodnih zidara ti bi obredi i znakovi imali biti glavni dio slobodno-zidarskog rada u loži, dok bi svaki slobodni zidar imao širiti ložina načela izvan lože svojim ličnim primjerom vršeći djela dobrotvornosti i čovječnosti. Međutim kakvoj vanjskoj dobrotvornoj djelatnosti nema gotovo ni traga, a nije nimalo vjerojatno, da bi se ozbiljni i odrasli ljudi sastajali u ložama isključivo u svrhu obavljanja raznih čudnih i neshvatljivih obreda, pa se stoga mora zaključiti, da se slobodni zidari udružuju u ložama u sasvim druge svrhe.

III.

Prave njihove ciljeve možemo točno upoznati, samo ako dobro razmotrimo djelatnost loža u raznim krajevima svijeta. Kod toga moramo oštro lučiti dvije velike skupine loža i to: englesko-amerikansku i kontinentalnu kopnenu romansko-njemačku skupinu.

Englesko-amerikanske lože ostale su prilično vjerne svojim ranijim načelima te su se danas pretvorile u obične klubove, gdje se ljudi sastaju, da se malo pozabave i izmijene svoje misli, dok se redovito ne bave politikom ni javnim poslovima dopuštajući svakome, da se drži svojih nazora. Premda se u tim ložama nalazi ljudi raznih vjeroispovijesti, ipak one stoje

na kršćansko-protestanskom osnovu te se čak često podupiru razne vjerske i humanitarne protestantske akcije. Radi toga svoga nepolitičkog značaja lože su dosta omiljele i raširene u Engleskoj i Americi te broje na milijune članova.

Naprotiv kontinentalne lože, a naročito one u romanskim (latinskim) zemljama imaju posve različit značaj. Dok su anglosaske lože, premda se u njima nalaze članovi raznih vjera, ipak osnovane na kršćansko-protestantskim temeljima te traže za pristup u ložu priznanje opstojnosti Boga, evropske su lože u velikoj većini slučajeva ne samo prema vjeri indiferentne, nego upravo neprijateljski raspoložene, jer u njima prevladava židovski i kapitalistički utjecaj. Jedino neke njemačke i švedske lože traže kao uvjet za ulaz u ložu ispovijedanje kršćanske vjere, dok sve ostale primaju i bezvjerce, pogane i Židove, koji danas u njima upravo vladaju. Zato je najistaknutije obilježje kontinentalnih loža neprijateljstvo prema pozitivnim kršćanskim vjeroispovijestima, a naročito prema katoličkoj Crkvi. Naprotiv lože ove vrste ne osjećaju nikakvog neprijateljstva prema židovskoj vjeri i ateističkoj propagandi, koja nalazi u njima najrevnije zaštitnike. Židovi pače imaju i svoj posebni svjetski židovski slobodno-zidarski savez pod imenom »B' nei B' rith«.

Osim toga sve se kontinentalne lože vrlo mnogo bave i politikom te vrše veliki utjecaj na javni život zagovarajući posvuda stranke i osobe, koje se protive kršćanskim načelima. Šta više ta borba protiv vjere i Crkve te potajno utjecanje na politički život zapravo su pravi i glavni ciljevi slobodnog zidarstva u kopnenoj Evropi. Uz to nastoje lože svojim raširenim vezama dovesti na sve važnije položaje u državi i društvu svoje članove te tako proširiri svoj utjecaj, što im uslijed velikog zapta i drugarstva njezinih članova većinom i uspijeva.

Ta politička djelatnost loža dovela ih je u raznim zemljama u žestoke političke sukobe sa konservativnim (umjerenjačkim) i kršćanskim strankama te su radi svojeg neumjesnog i potajnog uplitanja u javne poslove bile izložene strogim mjerama protivnika.

Naročito to vrijedi za romanske zemlje, gdje je pred sam svjetski rat njihov utjecaj bio upravo gotovo nesavladiv. Međutim nakon rata stranke su građanske ljevice, t. zv. radikali, koje su lože naročito podupirale, izgubile u Francuskoj vlast iz ruku te se i sada nalaze u opoziciji, pa je tako tamo upliv slobodnog zidarstva silno spao. U Italiji, Španiji i Portugalu slobodno je zidarstvo zajedno sa radikalno-liberalnim strankama opet ne samo posve oslabljeno, nego upravo rastjerano i posve zabranjeno. Isto tako je u Rusiji, Madžarskoj

i Turskoj, dok mu u Njemačkoj nije nikad uspjelo doći do kakva većeg upliva.

Lože imaju sada političkog utjecaja najviše u nekim balkanskim državama i Egiptu. Naprotiv su američke i engleske lože, koje se većinom nijesu nikada dale zavesti na političko područje, nego su ostale vjerne svojoj ranijoj dobrotvornoj i društvenoj zadaći, zadržale svoje ranije značenje.

Razumljivo je, da su zbog svoje djelatnosti lože došle u najžešći sukob sa katoličkom Crkvom, koju one zato na svaki način napadaju. Ali i zbog načelnih razloga ne može katolička Crkva odobriti pristajanje uz lože. Loža naime stoji na stanovištu, da se nema gledati na vjeru, nego je dosta, da ljudi ispovijedaju neka tobožnja svim ljudima zajednička temeljna ćudoredna načela, da je dakle dovoljno ćudoređe bez vjere, dok katolička Crkva uči, da nema ćudoređa bez vjere, jer se ćudoređe osniva na vjeri. Zato Crkva osuđuje prosvjetna društva, u kojima se ne traži od članova ispovijedanje kakove kršćanske vjere, a samo iz posebnih razloga trpi udruženja, u kojima su udruženi članovi raznih kršćanskih vjeroispovijesti, jer opravdano drži, da se društva bez vjere lako pretvaraju u društva protiv svake vjere, a društva sa miješanim članstvom postaju indiferentistička (koja se za vjeru uopće ne brinu).

Zato je slobodno zidarstvo bilo odmah na početku svog širenja po katoličkim zemljama početkom XVIII. vijeka zbog svojih krivih nauka svečano osuđeno od pape Klementa XII., te su članovi lože izopćeni iz katoličke Crkve. Te propise obnavljali su kasnije svi ostali pape te su ti propisi i danas ostali na snazi. Dapače je u crkvenom zakoniku određeno, da se slobodnom zidaru, koji umre bez znakova pokajanja, ne smije kao izopćenom dati ni crkveni pogreb ni grob u posvećenoj zemlji.

Čitava povijest slobodnog zidarstva pokazala je prije i kasnije, da su te stroge mjere Crkve protiv slobodnog zidarstva bile potrebite i umjesne, jer su lože brzo obratile sva svoja nastojanja na borbu protiv svake kršćanske vjere, a katoličke vjere i Crkve napose. S druge strane je katolička Crkva upozorila svijet na potanji i podmukli način rada slobodnog zidarstva, koje drži u potpunoj tajnosti svoju djelatnost i svoje članove, da bi moglo to lakše u potaji provoditi svoje namjere. Baš ta tajnovitost i skrovitost rada loža najbolje pokazuje, da njezini pravi ciljevi nipošto ne odgovaraju njezinim pravilima, jer se samo krivci sakrivaju pred očima javnosti. Slobodni zidari doduše tvrde, da lože nijesu tajna, nego samo t. zv. zatvorena društva, ali ih naj-

bolje u tom pogledu pobija činjenica, što oni sami kriju pred očima javnosti ne samo svoj rad u ložama, nego čak i svoju pripadnost loži.

V.

Razumljivo je, da se slobodno zidarstvo kao pokret, koji je razgranjen po cijelom svijetu, vrlo brzo raširilo i kod nas. Prvi su osnivači loža u Hrvatskoj bili razni krajiški oficiri, koji su tu novu nauku upoznali za svojih ratovanja po Njemačkoj. Tako su osnovane po Hrvatskoj koncem XVIII. stoljeća razne manje lože, u koje su poglavito ulazile izučene osobe, pristaše t. zv. »prosvijećenog apsolutizma« austrijskog cara i ugarsko-hrvatskoga kralja Josipa II.

Slobodni zidari tvrde, da je u tim prvim hrvatskim ložama bilo čak dosta svećenika, a među njima da se nalazio i slavni hrvatski prosvjetitelj zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovac, ali su te tvrdnje iz prsta isisane, i nema za njih nikakovih povjesnih dokaza.

Te prve lože brzo su se rasplinule, čim je u Hrvatskoj prestao njemački utjecaj, kojemu su one bile podlegle u takovoj mjeri, da se sav rad u njima vodio na njemačkom jeziku.

U buđenju narodne hrvatske svijesti i ilirskom preporodu nijesu lože uopće ni postojale, dok su istodobno u Madžarskoj vršile znatan utjecaj na madžarske liberalne krugove oko Lajoša Košuta, koji su g. 1848. kušali izbrisati sa zemlje hrvatsko ime. Tek kad su vlast u Hrvatskoj počeli dobivati Madžari, počelo se razvijati i u Hrvatskoj slobodno zidarstvo, jer je u to doba u Madžarskoj zavladala slobodno-zidarska liberalna stranka. Tako je g. 1872. namjesnik banske časti Madžaron Vukanović dao dozvolu za osnutak prve lože u Hrvatskoj sa sjedištem u Sisku, u koju su stupili razni židovski i njemškutarski trgovci i madžaronski činovnici tako, da je ta loža imala posve tuđinski značaj te je čak uredovala njemačkim jezikom.

Međutim su se u Zagrebu okupili razni madžaronski profesori i činovnici i budimpeštanski štipendiste te su g. 1892. osnovali prvu po jeziku hrvatsku ložu »Hrvatska Vila«, koja se naravno stavila pod okrilje Velike Lože Ugarske, da bi tako dobila veze sa utjecajnim madžarskim slobodnim zidarima, koji su u to doba pomoću vladajuće svoje t. zv. liberalne stranke ugnjetavali Hrvate u vlastitoj domovini.

Pod tuđinskim utjecajem ostala je zagrebačka loža sve do prevrata, dok se nije 9. srpnja 1919. sa srpskim ložama ujedinila u Veliku Ložu Jugoslavije sa sjedištem u Beogradu.

Pod zaštitom beogradske velike lože stoji danas u Jugoslaviji 18 loža sa oko 1.000 članova. U Zagrebu rade danas naročito simbolička loža »Libertas« i slobodno-zidarska loža »Maksimilijan Vrhovac«, koja si je lažno nadjenula ime velikog biskupa.

Kao i u drugim zemljama tako je i u zagrebačkim ložama židovski utjecaj vrlo velik, a Židovi imadu u Beogradu i Zagrebu još i vlastite lože židovskoga slobodnoga-zidarskoga saveza »B' nei B' rith«. Veliki meštar Velike lože Jugoslavije je beogradski pivar Đorđe Weifert (Vajfert), podrijetlom vojvođanski Švaba. Pošto su i hrvatske i srpske lože do svjetskog rata stajale pod madžarskim utjecajem, razumljivo je, da nijesu bile nimalo omiljele u narodu, a njihov desetgodišnji rad nakon prevrata jasno je pokazao, da se ni u čem ne razlikuju od svojih družica u stranim zemljama.

Ljubomir Đurić.

NA DOMAKU NOĆI

Umire krvavo sunce, pada ko junak bez moći,
Ko srce dana, kome bliži se skori kraj,
Trepte nemirne duše na domaku plave noći,
Čekaju čežnjiva srca mjeseca blijedi sjaj.

Tamne boje svijetla na nebu, na rijeci i cvijeću,
Tamne daljine, tama zaogrće bijeli dan,
Blistavim krilima zvijezda snovi na zemlju slijeću,
Boli u zaborav tonu a dnevna java je san.

Tišinom večernjeg zraka, zamire pjesma gnijezda,
Buka se dana polako stapa u noćni muk,
Umorna priroda čeka izlazak prvih zvijezda,
Ave Maria, Ave... pozdravlja metalni zvuk.

Svježina blaži i struji, ko vjetrić nemirne ćudi,
Svježina blaga struji kroz borova dugi red,
Noć se čarobnom moći sprema, da legende budi,
Ljubav strepi i čeka, da sine mjesec blijed.

Srce mi plamti žarom, kojim i zapad gori,
Ono ljubavlju strepi i čeka danu kraj,
Zvjezdana plava noći, rastvori krila, rastvori,
Ja volim mjesec blijedi i njegov čežnjiv sjaj.

August Gyarmaty

P O B J E D N I K

Pod nogama mojim pište
lepeze lišća trula,
a nad njima sablasne grane
pjevaju pjesmu rasula.

To jadno, jesenje lišće,
što sada u kaljuži gine,
nekad je pilo sunce
i ljubilo neba visine.

A ja sam pobijedio jesen,
jer u meni danas cvjeta
pupovlje proljeća ranog
i zanos vrućega ljeta.

Šećem po tami i kiši,
pod nogama granje se svija,
kroz tmurno bih sumračje klico:
Ej, jednom sam pobjednik i ja!

Ivo Horvat.

O L U J A

Drhte nemirno stabla pred olujom, štono se sprema,
ni zvijezda na nebu nema.
Prekrili su ih crni oblaci
od očiju mojih, i misli mi pritisli k zemlji.

Vjetar iz mračnih urlajuć šuma
bježi. Savija stabla. Kida i lomi.
A negdje daleko sred druma
stoji prozebla ponoć u kiši i broji
udarce zvona.

U kući trepeće žižak; i on kao da se boji.
Blijedo mu svijetlo pomiče zidom grobne sablasti.
Tišina... tek čuje se kucaj ure, i to je sve —

Po prozoru udaraju kapi, a stakla tiho jecaju,
bljeskanje puni nam oči modrušastom vatrom.
Grmi. To Bogo na svijet se kara. Brecaju
se djeca i ruke još nemoćne sklapaju.
Majka upaljuje blagoslovljenu svijeću
započev Očenaš...

Vladimir Vrána.

B A B L J E L J E T O

U pustom polju zadnji zričci zriču.
Podne je. Lahor nitima bijelim
omata polja. Turobnu šapuću priču
umrlo cvijeće i lišće na stapkama svelim.

S toploga dolijeću juga oblaci sivi
i tmasti. Gore su prazne i smeđe.
Tri mrazovca nikla su na pustoj njivi
uz svježu brazdu kraj uzane međe.

Stazom smo međnom prošli danas mi.
Tanka nas obvila nit i sreća babljega ljeta;
na grudima tvojim su venula mrazovca tri,
dok sunce iznad vlažnih maglastih koprena cvjeta.

Vladimir Vrána.

B O L E S T A N S A M . . .

Bolestan sam, majko, sakupila bol se
na dnu duše moje. Zarasle su rane,
ali sveđ još peku. —
Beskrajno daleko u nepovrat nekud
moje staze teku.

Al klonuti ne ću! Vratit ću se natrag.
Izljubiti Tvoje dobrostive oči,
Tvoje blijedo čelo.
Zaboravit bol ću jad i ogorčenje,
svoje biće cijelo.

Vladimir Vrána.

O J M O R E D U B'O K O . . . .

Vidite li na dnu naše krševite drăge onu sivu kuću pločama pokritu? Vidite li na njoj onaj slijepi prozor, što je zagrađen daskama? Nekada nije to sve bilo tako sumorno i tužno! Niz kamene se zidove na onoj kući nije ko danas po crnim prugama cijedila voda, niti je na pribitim daskama prozora pauk nesmetano preo svoje mreže. Kamenita ona kuća na dnu naše drăge nekad se sretnim posmijehom bjelasala

prema suncu; a na pribitom onom prozoru cvao je zeleni bosiljak i gledao niz daleko more sa dva plava djevojačka oka i njihao se na toplu pjesmu, što se za dugim pogledima preko njega sklizala u daljine.

Milkine su bile one plave oči, plave kao more. I ona je bila radost one kuće, što je od starosti već trošna i sijeda, i radost prozora onog, što drijema ko staro zaklopljeno oko, i radost čitave drăge. Pjesma je njena vrludala po kršu i plela se u krošnje obalnih borova i pratila bijela i daleka jedra i ritam morskih valova i tromi galebov let. Pjesma je njena, ko krv po žilama, strujala kroz borove, more i krševe i davala im životnu radost i posmijeh mladenstva. Sve se s njom smijalo, sve je s njom pjevalo, i sve je bilo puno svježe vedrine i zanosa, što se sterao onamo do dalekih daljina, u kojima se plavilo neba i mora cjelivaju u dugom, dugom cjelovu.

I stari je otac njezin uz nju bio svjež i vedar. Prekinuo bi krpanje mreža i žmirkajući zagledao se nekud neodređeno, posmijeh bi mu letio iz poluotvorenih usta, a duša nijemo pratila pjesmu koju je Milka pjevala s prozora zureći niz pučinu sa svoja dva plava oka.

On je sâm sa svojom jedinicom živio. Siroticu je odgojio od malenih nogu vodeći je sobom na more. A ona se silno veselila svakoj ulovljenoj ribici; ali je žalila njihovu sudbu, pa ih krišom s krova lađe spuštala u more i radovala se njihovu slobodnom putu. Skakutala je za ocem ko ptičica, kad bi on za bistrih jutara uz oštru obalu ostima tražio hobotnice. Veselila se svakomu raku i njihaju svake haluge morske. A onda bi se zagledala niz plave daljine sve onamo do morskoga ruba i sanjala o neznanom svijetu, što se iza one tanke crte krije. Odrasla je u pustoj drazi i lutala po njoj opaljena suncem prosipajući svoju radost ptici i kršu, boru i bosioku; njene su oči plovile za bijelim jedrima niz pučinu, a nasmijana usta njihala meku pjesmu:

»Oj more duboko,
sva moja radosti,
po tebi meni plovi
cvijet moje mladosti...«

A jednoga je dana na krmi crne lađe doplovio k njima njezin odabranik. I jednoga dana poveo je Milku sa bijelim velom pred nakićeni oltar. Sijedom su se ocu cijedile suze niz brkove i bradu, a srce mu je blo radosno i sretno. Gledao je kroz spuštene trepavice novu sreću, što će prolistati u njihovoj drăzi.

Ali je vrlo kratko bilo veselje njihove drăge. Nad njom je jesenji oblak razastrô svoju sjenu, a umorna se šutnja prolila niz sve brežuljke i ukočila pjesmu na Milkinoj usni... Njezin je muž izvukao sidro i podigao jedra, da potraži za njih bolju sreću u dalekoj tuđini.

»Ne idi, dragi, ne idi!« Mahala je za njim rupcem i gledala kroz suzu, kako joj odmiče onamo daleko prema dalekom rubu mora, prema neznanom dalekom kraju.

Silazila je ona svakoga dana do žala i plavim očima zurila niz daljine. Bijela su jedra dolazila i odlazila, a svako je jedro sa sobom ponijelo komadić njezine čežnje i sjetne misli. Onda se i opet iza bosioka ganula njezina pjesma, ali još tužnija i dulja...

Bosiljak je venuo na njenom prozoru, a ona ga opet sijala. I silazila je sa sinčićem na obalu, da gleda, kako prolaze bijela jedra i bijeli dani... Onda bi privila svoje čedo na grudi, zanjihala ga i cjelivala.

»Doći će tata, doći će, sine, ... doći će...!«

I došao je. Došao je jedne noći sav umoran i trudan, uspeo se kroz prozor i nadvio se nad krevet, da je cjelovom iz sna prene. A ona nije žalila za polomljenim bosiljem na prozoru, i opet je radost zasjala u njezinu oku i sa podnevnim suncem iskrila se iz svakog kamena, svakog stakalca na cesti, svakog vala i svakog morskog odsjeva.

»Sada ćemo, dragi, ostati s našim čedom i s ocem našim, da mu u stare dane unesemo radost«.

A očeva je radost bila u njihovoj sreći. I kad je nju doživio, tiho je usnuo za vječnost.

Ali je Milkin odabranik htio i opet u daleki svijet. A sobom je kanio odvesti i nju i malo čedo.

Tužna je bila Milka, i drăga je tužna bila. Plave su njene oči zadnji put kroz prozor skliznule niz pučinu, i zadnji put se otegnuto razvukla njezina pjesma. Pokidala je za grob svoga oca bosilje sa prozora, a njezin je odabranik na tom prozoru pribio dvije daske.

Lađa se njihova vukla sporo i turobno, a iz nje su dva bijela rupca mahala uspomenama i mladenačkoj sreći.

»Zbogom!« zašumjelo je borovo granje, a suze se dvije izronile niz lica. Zbogom...

Ostala je pusta drăga. Pusta i tužna. Zalijevaju je kiše, i vjetar kroz nju zavija, ili je zapeče sunce, da se čitava znoji. Ne odzvanja u njoj pjesma ni veselje... Tek, slušaj: cjek, cjek, cjek... ko da njezino bilo kuca. Došli su novi ljudi i sijeku njene borove. Gola se debla bjelasaju ko mrtvačke kosti, a udarci sjekire ječe niz nijeme proplanke i odbijaju se

od svih strana drăge... Cjek! Cjek! Cjek!... Odmjereno odjekuje jecaj, za čas prestane, pa se i opet glasi: cjek! cjek! cjek!

Žure se šutljivi ljudi i tegle na leđima bremena, a znoj im sa čela curi. Čitava se drăga znoji pod pritiskom nemile žege, a ko mučni znoj iz borovih debla cijede se kaplje žute i guste smole ... Cjek! Cjek! Cjek!...

Samo za mirne noći čuje se tiho grcanje valovlja u obalnim rupama i šum vjetra, što struji ko drhtaj kroz borovo lišće. A u tišini noćnoj kao da odjekuje u šumoru vala i vjetra ona tihana pjesma:

»Oj more duboko...«

Možda to pusta drăga šapće u toplom sjećanju za djecom, koja su joj sva radost bila... Ili to možda uzdiše u dalekom tuđinskom kraju onaj poznati glas; — ili možda to netko daleko u snatrenju noćnom tepa čedu svome o lijepom rodnom kraju i uči ga tihu čeznutljivu pjesmu:

»Oj more duboko...«

Luka Perinić.

PJESME SELA

I. MOJE SELO

Sve tiše šuti u jarku
Potok, kamen i jela;
Tiho se bijele u mraku
Kućice mojega sela.

Bijele se maleni puti
Do groblja, čempresa svela,
Tamo su usnuli ljudi
Moga malena sela.

II. GROŽĐE

Mirišu grozdovi zreli,
Na suncu, što ih žari,
Slušaju, kako u sjeni
Zuje zlatni bumbari.

Njišu se žita u snoplju.
Ptice se žure u selo,
Sve tiše pjesmicu poju,
Dok grožđe miriše zrelo.

III. LJETNA IDILA

Sumorno goveda riču
Pod žegom sunca vrela,
U klasju zrikavci zriču
I zuji marna pčela.

U selu pune su žita
Konobe, staje, hambari.
Poljem goveda sita
Riču, dok sunce ih žari.

Ante Parčina.

ČEKAJ ME, DRAGA

Grozdovi muku su mučili,
iz njih već smiješak ne viri,
smrvljeni tijeskom sad čekaju,
da im se bijes još smiri.

Onda će obilno točiti
obijest, veselje, žestinu,
širiti svuda će popijevke
i zaborav bola u vinu.

Sunčanu vatru pili su
grozdovi jedri i jari,
i zato je vino vatreno,
pa žilama tako žari.

U tvoje zdravlje ispit ću
čašu tih grozdovih suza,
neka se srce uskuca,
neka se razigra Muza,

pa ću ti pjevati pjesmicu,
slatku ko grožđe zrelo,
žarku ko vino opojno,
vedru ko djetinje čelo:

— Čekaj me, draga dokle nam
i druga jesen se vrati,
ej, onda slađane grozdove
mi ćemo zajedno brati...

Ivo Horvat.

M A R I O N E T E

Kad je sunce već utonulo iza brdskih visina otoka Hvara, i naše čelo počeo hladiti večernji povjetarac, što ga naši mornari zovu »vjetrom s kraja«, mi smo već počivali na kraju morskog igala na zapadnoj strani našeg primorskog rodnog zavičaja. Moj prijatelj, obični moj pratilac na večernjim šetnjama, nastavi uspomene iz svoga djetinjstva:

».... Da, bilo nam je kod kuće teško i tijesno. Moja radišna i dobra majka nije više imala zarade. Počela ona nevoljna zima, koja donosi suze i glad bosoj sirotinji. Bilo mi je oko osam godina.

— Tonko mali, valja da me poslušaš! — reče mi majka kad me u veče spravljala u krevet sa komadićem kruha.

— Hoću, evo me! — odvraćam gledajući ono veče nekako zamišljeno lice svoje majke.

Ona mi nastavi:

— Otac ti radi na Kuni u Čurića postolariji. Odavna nisam primila od njega pomoći. Kao da vas je, dijete moje, zaboravio! Sutra ćeš ići k njemu. Kad vidi tvoju poderanu košuljicu, kad vidi, da si eto bos, sigurno će se tvoj otac ganuti i smilovati, pa će po tebi poslati koji »f j e r i n«, da platimo stanarinu i da se založimo za koje vrijeme. Jesi li me razumio? Spravila sam ti novi p a l e t u n i ć (zobunac), što ti ga je sašila teta Sele. Sutra ćeš ga prvi put obući. Šjora Dome iz Nove Kuće mi je danas dala za moj trud malo nošene, ali još fine postoliće za tebe. Kako ćeš mi sutra zasjati kao sunce, Tonko mali!

— Aha! Idem sutra, idem! A hoćeš li mi dati i novu kapu? — skoknem ja od veselja i zavrtim se oko majčinog skuta...

— Nova kapa? Nema, sinko moj, nema. Uzećeš tu staru. Ukazaćeš je ocu, kad ga vidiš. On će te povesti u dućan staroga Fabra. Tu ima ljepših kapa nego u nas u Trpnju. Onda ćeš mi biti upravo gizdavi mladić, je li, Tonko?

Ja opet zaigram i potcikujem:

— Uh, uh, što će to biti lijepo! Pa onda mogu poći s ocem u padre Silivestra, što ga zovu M o r o, da me primi u manastir D e l o r i t u. Ja znam fino čitati i pisati, je li majko? A znam i služiti misu. To će njemu biti drago! Je li lijepa crkva Delorita, majko?

— Nemoj govoriti, Tonko! U toj crkvi kao da si u raju. Veliki stupovi, nad njima lukovi, što dijele crkvu u tri velike dvorane, na velikom oltaru kip crne Gospe kao u Loretu — zato se i zove D e l o r i t a, visoki svod, orgulje, što pjevaju kao anđeli, pa veliki zvonik do oblaka sa čudnovatim zvonima. Okolo crkve veliki fratarski manastir, gdje boravi onaj padre Silivestro, koga si vidio ovdje onomadne i koji ti je poklonio onu lijepu »b o ž i c u«.[1] Ko će s tobom, Tonko, kad sve to vidiš!

Dok me majka za ruku pratila u krevet, ja sam sve od radosti klimao glavom i gledao u mladoj mašti sve te čudne slike, sve te ljepote, što ću ih vidjeti na Kuni, gdje boravi, kako kažu, glasoviti slikar Celestin Medović.

— Ah, majko, idem sutra, probudi me rano, rano. Hodiću daleko daleko!... Ali... majko, ne znam puta, ko će me pratiti?

— Ići će s tobom ona dobra ženica iz ulice Pestiša — Mare Butirićeva. Tamo je šalje Keke Jerićeva, da joj prodade šarene obrusce.[2] Ona će te voditi preko vrela Oraha ispod crkve svetoga Jurja, vidjećeš mlinicu sa jezerom, gdje govore, da je sv. Jure ubio zmaja, onda ćete zakrenuti lijevo, kuda idu mazge, što gone vino u Trpanj, ugledaćeš lijevo potok kako žubori, u vinogradima Vrućičani režu lozu, a na desnoj strani ćeš vidjeti visoku, zelenu planinu S u p i n e, gdje se sastaju vile, pa dalje do sela Zagrude prolazićeš kroz gustu šumu visokih borova, gdje se igraju crni kosovi i ćuške (crvendači), a onda, kad prođete Zagrudu, doći ćete u široko i dugo Kunovsko polje od glavice Anđela Čuvara kod Županjeg Sela i dalje od kapele sv. Trojstva do Gospe Delorite i sela Kune na podnožju visoke R o t e. Tamo je sve vedro i otvoreno, ljepše nego u Trpnju. Kad se vratiš, sve ćeš mi potanko pričati što si vidio.

— Zbogom, dobra noć, majko, probudi me sutra rano, rano!

Usnuo sam iza molitve brzo i zadovoljno. Dokučio sam nešto visoko. Svu sam noć, čini mi se, snivao, ali tako lijepo sretno i radosno! Kao nikada prije. Vidim borovu gustu šumu, što pokriva dolinu i obronke brda V i t e r a i S u p i n e, vidim selo Zagrudu, Kunovsko Polje, pa iz daleka čarobni zvonik sa manastirom Deloritom, a nad selom Kunom u sjeni kršne Rote neke velike ptičurine, kako hitaju onamo daleko, kao da mi kažu put. Opet sanjam i eto me u velebnoj i krasno narešenoj crkvi Loretske Gospe. Gvardijan otac M o r o, onaj Talijan iz M o l f e t e, koji ne zna dobro hrvatski, govori upravo na oltaru Delorite sv. misu. Ja ga dvorim. Obučen sam u crvenu i bijelu haljinicu. Na oltaru oko prilike Majke Božje puno voštanih svijeća, na vrhu mramorni anđeli, pa naokolo

[1] Sličicu nabožnu.

[2] Obrusac, jačmak = šareni široki rubac, koji pokriva glavu peljeških žena.

mnogo cvijeća i ja zvonim nekim srebrnim zvoncem na podizanju, zvonim dok P a d r e M o r o podiže bijelu Hostiju. Dolje ispod balastre kleče po klupama sve poznata mi čeljad: moj otac sa Bazilijem i Ivićem, koji rade s njime kod Janka, pa Kunovljani i Kunovke, načelnik stari Vijolić, crkovinari, tolike pobožne Trpanjke, koje su došle na svečanost, i kao da šapuću među sobom i dive se, kako uredno dvorim misu. Čujem ispod glasa tiho: »Znaš, Kate, ono ti je mali Tonko! Ko bi rekao!...« Da znate, kako je moja sreća rasla u visine!

Odjedared zabruje orgulje. Sa hora se javlja umiljato i skladno pučko pojanje starinske pelješke molitve:

Snižno Ti se mi klanjamo,
Lice zemlji prigibamo.
O nebeski živi Kruše,
Slatka hrano naše duše!

Sve poznati glasovi. Ko ne bi poznao visoki tanki glas remete Lovra Medovića, koga seljaci radi njegove bogoljubnosti prozvaše jezuvitom! Prate ga glasovi krepki i jači starog Pakovića, drvodjelca Marka Škurle i dućandžije Piskulića. Dolje u lađi crkve stapaju se sa jekom iz visina ženski srebrni glasovi i pojanje pomalo umire, kao da plovi visoko, visoko u visoki svod crkve i kroza nj u oblake i kroz oblake u nebo k Majci Božjoj...

— Tonko, digni se, Tonko, zvonilo je u Karmena četiri sata odavna, došla je Mare, čeka te, brzo ustani! — budi me majčin glas i prekida moj rajski san. Tarem oči iza sna. Kroz malo časa bio sam gotov. Majka me uredila, dala mi malo kave, kruha i suhih smokava, što je čuvala za ovu prigodu, i poučila me, što imam kazati ocu. Jedva sam čekao, kad ćemo stignuti na Kunu, kad ću ugledati zlatnu moju D e l o r i t u...

Na putu blizu Piskulićeve kuće, jedne od najstarijih kuća u selu Kuni na lijevoj strani stoji drvena baraka, sa zeleno oličenim vratima i malim prozorčićem sa istočne strane. Nad vratima mala tabla sa natpisom: P o s t o l a r i j a J a n k a Č u r i ć a. Dakle nijesam pogriješio, bez sumnje tu radi moj otac. Oko barake i uz ivice duge i nepravilne ulice savile se guste krošnje stabala dudova i hrašća, a dolje blizu sela stoji lupanje motika, topot mazaka, ziv radišnih kunovskih težaka, a na jugu nad malim brežuljkom gledam zvonik Gospe Delorite, sa kojega romoni zvono, dok Katina, Bazilijeva žena, s prozora nekomu veli: Ono padre Moro ide služiti misu!... Iza vrata od barake slušam užurbani razgovor, časoviti grohotni smijeh, pa pjevuckanje iz tihana neke mletačke barkarole. Bazilijo, koji tu također kod Janka radi, rodom je iz Mletaka, oženio se za sestru kunovskog župnika Buntjelića, pa je od tog veseljaka moj otac sa Ivićem naučio više mletačkih popijevaka. Kad sam jasno čuo govor svoga oca, kucam i otvaram vrata i ulazim u nisku drvenjaru. U kutu š j o r Janko Čurić, srednje dobi, tanka struka, nešto ćelave, okrugle glave sa crnim, àlla Kaiser savijenim brcima, šutljiv i vazda ozbiljan — kroji obuću. Sprijeda oko dva mala postolarska stolića sjede na niskim stočićima jedan prema drugomu sa kožnatim ogrtačem na grudima i trbuhu moj otac, Ivić, Bazilijo i dva mlada šegrta. Svi zaposleni položenom postolarskom dretvom, kopitom, pa okruglom kamenom pločom, po kojoj Ivić mekša čekićem okvašene kožnate potplate za jedan par postola.

Za čas nekako utihne razgovor, svi me pogledaše, otac mi se iznenadi i začudi, a ja onako kao malo smeten jedva nazvao dobro jutro... Otac pustio iz t a r a p i j e (kožnatog pasa) svoje kopito, uzeo me k sebi između koljena, uhvatio desnom rukom za obraze pa nekako oštro reče:

— Ma kako si mogao doći, Tonko mali, po ovoj zimi! Eto vidiš kako si se smrzao i od studeni pomodrio. Što te je mati pustila! Brzo je Božić, imali ste me čekati. Znam ja, zašto si došao. No eto, kad si već tu, spraviću ti nešto za majku. Danas i sutra ćeš ostati s ocem na Kuni, a prekosutra ide poštar Jurović u Trpanj, pa ćeš ti s njime natrag. A sada sjedi ovdje do mene na ovu stolicu, ta-a-a-ako! Evo ti malo suhoga grožđa i šaku smokava! — moj otac zavuče ruku u ladicu svoga stolića, izvadi slatko voće, i ja pomalo i pohlepno grizem očinsku đakoniju.

Ručao sam zajedno sa svojim ocem i sa Ivićem i šegrtima kod Janka. Obilata sofra. Gazda me Janko nukao, da jedem, a njegova žena Kate od kuće Digovića iz Gornje Vrućice, navali na me, da me kuša i pita, što je sve novo u Trpnju. Jankova se žena našali:

— Menego, daćeš nam Tonka, neka ostane kod nas, mi nemamo djece, pa ćemo ga posiniti, je li tako?

— Ne dam! — odgovori mi otac. — Meštar Ilijić mi reče u Trpnju, da je Tonko pametna glavica, dobar za knjigu. Obećao mi je padre Moro da će ga uzeti u manastir, da služi misu i uči latinski. Ko zna, što će biti s vremenom!...

Poslije podne do večeri lutao sam tamo i amo sam po selu. Na kraju sela ugledao sam malena čovjeka, nešto kriva ramena, sa svećeničkim ovratnikom, okrugle crnomanjaste

glave ispod tirolskog zelenog šešírića, malena stasa, s puškom o ramenu. To je bio slikar Medović, koji se spravljao u lov na kosove i drozgulje, onamo iza crkvice sv. Spasa. Ispod sela u nizini pohodio sam župsku crkvu Velike Gospe sa starim grobljem kunovskim, što ga je sa velikim uspjehom više puta naslikao Medović, a iza toga sam išao dalje u manastirsku crkvu Deloritu, ali sa nekim čudnovatim obzirom i strahom. Bojao sam se, da me ne vidi padre Moro, koji je izgledao sa svojom tamnom bojom kao strogi i mrki Arapin u kukuljici sv. Frana. U kloštru i crkvi na sreću nijesam opazio nijednog fratra, pa sam mirno razgledao kloštar i crkvu. Pred velikim oltarom je gorjelo kandilo. Neobični za me i snažni građevni oblici crkve u onoj tišini ostavljali su u mojoj djetinjskoj duši jake dojmove. Gledao sam ozbiljni red arkada i prekrasno izvajani glavni mramorni oltar. Izmolio sam usrdno nekoliko z d r a v i h m a r i j a, gledajući u crno lice Loretske Madone, koja me osvajala kao neka čudnovata prekoosjetilna tajna. Ispod pjevališta se šćućurio neki starac sa dugom bijelom bradom, pileći pomalo mramor na tlu za novi oltar. To je bio Talijanac G i a c o m o iz Rima, kipar, koji je živio u manastiru kao fratar. Kako je bila jaka studen, noge mi se na mramornom pločniku crkve oledenile, a stari je Giacomo često duboko kašljao, pa se taj kašalj razlijegao po svoj crkvi. Ustao sam i vratio se u selo, kad se dobro smrklo.

Upravo pred barakom Janka Ćurića, gdje je gorio feral, stoji rpa djece i žena uokolo. Trčim, da vidim što se dogodilo, jer čujem, kako udara tambur i jedna truba. Imam šta i vidjeti: po srijedi u kolu oko tambura, koji je prestao bučiti, tri nepoznata čovjeka, obučeni u šarene dolame kao arlekini, sa čunastim kapicama na glavi. Jedan od njih viče:

— Večeras u 8 sati igra marioneta u dvorani kuće Lukačeve. Pozivlje se vas narod, da dođe gledati ovu veselu i zanimivu igru. Niko neka ne izostane! Ulazna cijena za odrasle 10 novčića, za djecu samo pet. Do viđenja! Dobra noć!

Mene najednom stade silno moriti želja, da vidim te marionete. Nijesam nikad bio čuo to ime, pa sam u svojoj mašti utvarao, da to imaju biti neke čudnovate žene možda iz dalekog nepoznatog svijeta. Tražio sam zapuhan oca, da mu govorim o tim marionetama, koje će večeras doći u Lukačevu dvoranu, pa kako bi trebalo, da i ja to vidim, pa da dobijem od njega pet novčića. Ono veče je bila jaka studen, koja mi je prožimala mlade kosti. Otac je opazio, kako dršćem, pa me nije htio pustiti. Ali kad sam ja udario u plač, popusti i

obeća mi pet novčića da vidim ples, nošnju, pjevanje, govor tih bajnih marioneta, koje su ugrijale moju dječju maštu.

U određeno vrijeme napokon uđem sa Katom Jankovom u avliju Petra Lukača na zabavu marioneta, pa se preko stepenica provučem kroz redove muških i ženskih prijatelja razglašenih marioneta u dvoranu za večerašnju zabavu. Dvorana krcata seljačke publike. Po srijedi istočne strane zauzeše istaknuta mjesta načelnik, župnik Don Niko i gvardijan padre Moro. Ja sam se zbio u jednom kutu. Na dnu dvorane uska i mala pozornica sa zastrtim zastorom. To mi se činilo nekako vrlo neugledno i uzano za nastup spomenutih marioneta. Bio sam malo razočaran i nijesam znao, gdje i kako ima da nastupi kolo, blistavih i kneževskih ponosnih marioneta. Možda će doći kroz ona pobočna vrata i započeti svoju igru posred dvorane.

Najednom, kad je zavladala u znaku trube tišina, odgrne se desno i lijevo na onoj neznatnoj pozornici zavjesa, a na ivici se male šuplje pozornice pojave dvije lutke.

Kate Jankova, koja je po mome ocu doznala, da ja u marionetama očekujem neka viša bića, okrene se znatiželjno prema meni, opažajući na izrazu moga lica očito iznenađenje... A ja sam očima upravo tražio nju, Katu Jankovu, da joj nekako izjavim svoje negodovanje:

— Ono su p u p i c e (lutke), a reci mi, kada će doći k nama glasovite marionete?

Kate Jankova se dušila od smijeha pa mi reče:

— One p u p i c e (lutke) zovu se marionete, a sad će zaigrati ne, kako one hoće, jer su od drva, odjevene u razne šarene krpice, nego će se vrtjeti, kako hoće onaj čovjek, koji je unutra ispod pozornice sakriven. Gospodar će i govoriti, kako bude zgodnije, a marionete će se kretati prema izgovorenim riječima. I napokon marionete, budući iz mrtve tvari, ne će se same kretati, nego će ih pomicati tuđa, gospodareva ruka, a da mi odavle to ne ćemo mi opaziti. — —

Sve se moje čudne utvare o marionetama rasplinuše, moje se željno očekivanje pretvorilo u razočaranje i zlovolju, i počnem misliti: Kako sam bio toliko lud, da sam plakao pred ocem za pet novčića, da vidim one blistave kneginje, koje prozvaše marionetama? No u taj se čas počela buditi u meni svijest i ponos, da sam otkrio neku tajnu, pa mrmljam:

— Pa onaj sakriveni čovjek nas vara! — —

— Ne vara — odvrati Jankovica. — Sakriveni će čovjek, eno već kaže što ćemo slušati, sakriveni će čovjek pomoću onih p u p i c a prikazati nešto, što se događa u našemu ži-

votu, pa će taj događaj ozbiljnim ili šaljivim riječima ili pohvaliti ili pokuditi, mi ćemo razumjeti da li onaj čin valja ili ne valja. Ja sam marionete gledala i slušala više puta u Kotoru, gdje sam bila s mojim Jankom, pa sam svaki put nešto dobro naučila. — —

Ovo me je razlaganje Kate Jankove nekako smirilo i zadovoljilo, pa su mi one drvene lutke pomalo postale zanimive i vrijedne. Kate Jankova izvadi sada nešto iz džepa i turi mi u desnu ruku. To je bio komadić m a n t l e, a to je pelješka poslastica, iz ukuhana mošta od grožđa, brašna, oraščica i drugih nekih mirodija. Taj me mali darak udobrovoljio. Osjetim, kako me srdačno pazi ova dobra žena, koja nije imala svoje djece. Sada sam nanovo probuđenom znatiželjom pazio, što će one marionete u igri prikazati i govoriti.

Na maloj pozornici jedna lutka predstavlja ženu u kasnim satovima noći, kako počiva, kako spava i nešto sniva. Netko kuca na vratima sobe, i ona se budi sva ukočena i prestrašena. Ko je to? Muž Marko, pijan kô čep, drma i lomi vratima, da mu se otvore. Rekao bi, da to nije prvi put. Jadnoj ženi to dodijalo, i ona dočeka muža zasluženim žestokim ukorima, uvredljivim, pače nešto prostačkim riječima. Muž pijan i bijesan navaljuje na ženu grdnim psovkama. Krv se u obadvama upaljuje. Dolazi do žestoka obračunavanja. Muž napada na ženu raznim predmetima, što mu dolaze pod ruku — stočićem, zrcalom, bokarom, postolima, pa napokon, kad je žena Stana izoštrila jezik kao iglu, koja nemilo peca i bode — muž nasrće na izmučenu ženu lovačkom puškom. Izmjenjuju se razne smiješne i žalosne situacije. Žena bježi iz sobe, on za njom na ulicu. Vika, zapomaganje. Dolazak policije. Uapšenje muža...

To je prvi čin.

Zatim stanka i odmor. U taj čas se stvori preko stuba u dvorani — moj otac vrlo dobro raspoložen. Prvi ga oslovi fratar p a d r e M o r o:

— Bravo, meštre moj, ne vidimo te odavna, kako si? —

— Jadno i slabo, kao sirota bez oca i majke! —

Padre Moro sa župnikom se nasmije, a zatim primijeti:

— Kako ti to ne mariš za marionete, što si zakasnio? —

— Nijesam ja dijete, pa da volim igračke, drvene marionete. Ja volim gledati žive marionete, ljude. Ima u ovoj dvorani dosta živih marioneta. Eto na primjer tu Luka Skaramuča, on je marioneta svoje žene. Ona vrti njime, on nju sluša kao igračka, ostavio motiku, mazgu, lozu, maslinu, pa otvorio nekakvu trgovinu riže i tjestenine, svoju zemlju

predao drugomu, nataknuo na glavu tvrdi šešir i sad se zove »čovjek gospar«. Njegova se žena ne zove žena nego š j o r a.

Svi naokolo prasnuše u smijeh na račun »g o s p a r a« Luke, koji se smrknuo i ogledavao se u zemlju, kao da misli na osvetu. Naprije se grohotom nasmijao padre Moro, pa trbušasti parok don Niko, komu su vrcale suze iz očiju, pa stari načelnik Vijolić, dobroćudno i milo čeljade, pa općinski tajnik, pa učitelj, i redom poštanski majstor, slikar Medović, koji je pače otirao suze, remeta Lovro, i mnogi drugi, a naravno i moja pratilica Kate Jankova, koja je naćulila uši i pazila, što se to događa kod padre Mora. Međutim »g o s p a r« Luka nije mogao da podnosi tako bučni i javni smijeh, zaiskri očima, ispruži široke i crvene laloke pa izmuca bijesno prema mojemu ocu:

— Menego, Menego, vrag te odnio! —

Moj otac, onako malena stasa, živih i nasmijanih očiju, sa malenom bradicom, zavrti jednom nogom, digne ruke u vis i odgovori spravno:

— Za me on ne mari! I onako sam sirota. Ali čuvaj se, da ne odnese tebe, jer ti si gospar! — I udari u smijeh, koji je djelovao na prisutne kao pošast. Prostorijom naokolo zaori smijeh. Neko prvi zaplješće, a onda svi kao marionete, kao automat. Menego opet prasne u smijeh, i opet grohot ode naokolo kao sablast. Opet zapljeskaše ruke!

Ha-ha-ha-ha-ha! — he-he-he-he! hi-hi-hi-hi!

Najednom se otvori na maloj pozornici zavjesa, pojavi se marioneta, pokloni se prisutnima na dnu dvorane i zaviče:

— Gospodo, vidi se po vašemu smijehu, da vas je naša marionetska umjetnost večeras vrlo dobro raspoložila! Hvala vam svima na vašem pljeskanju i...!

Ova je zabuna djelovala odlučno, i sva dvorana prasne u smijeh. Smiju se svi i najednom se povali od smijeha i uhvati se za trbuh nitko manji nego »g o s p a r« Luka. Nastala gužva. U tom metežu neko pogazio i užasno poravnao tvrdi šešir »g o s p a r a« Luke, koji je sada u smijehu zavikao opet: Menego! I opet je spomenuo nečastivoga. Padre Moro, koji je prečuo psovku i mislio samo na veselje, koje je nastalo u dvorani, izmuca talijanski teško: — *Eccelente! Magnifico! Mai visto!*

Biva: — Izvrsno! Krasno! Neviđeno! —

Prostorija Lukačeva se sada stala prazniti. Posjetioci nijesu čekali drugi čin marionetske igre...

Nijesam čekao ni ja, nego sam, iznenađen zajedno sa Katom Jankovom ostavio Lukačevu dvoranu.«

Nedjeljko Subotić.

DUBROVNIKU

I.

U tebi mi osta sve djetinjstvo moje,
sve najljepše nade i nevina radost,
ti si meni dao uspomene, koje
i sada vesele moju živu mladost.

Ja sam tebi dao mladoga života
ponajljepši dio: svu njegovu zoru,
ti si meni dao tajnu svih ljepota:
da uživam u tvom plavetnome moru.

I premda mi duša svaku bol osjeća,
i tuženje ptice polomljenih krila,
i mirisnu žalbu pogažena cvijeća,

Bog joj ipak dade, da je uvijek bila
osjetljiva i za najmanju ljepotu,
za najmanju radost u mome životu.

II.

A proljeća svakog, kada burno more
i kad bijes valova o obalu bije,
južni vjetar škropi slanom pjenom bore
i sluzavu kišu bez prestanka lije,

o, proljeća svakog mislio sam: Ne ću
ostvarenu vidjet nijednu mi nadu,
smireno ću usnut u proljetnom cvijeću
i zaklopit oči u tom dragom gradu...

Al kada bi sunce jedne tihe zore
svjetlošću zalilo procvale đardine,
obasjalo ono utišano more,

došlo bi i k meni i razgnalo sjene
u ulicu usku, da me patnja mine,
i radost bi tada ogrijala mene...

III.

A ljeto je bilo — svud je cvalo cvijeće
nagnuto nad putem — sjetno mirisalo,
kad se rastah s tobom, grade moje sreće,
kada tvoje plavo ja ostavih žalo.

I u tome času ja sam osjetio
u dubini duše beskonačnu tugu,
osjetih tek tada, što si meni bio,
o moj plavi grade na sunčanom jugu.

A sad zalud čekam, zaborava veo
da sve, da sve ono blijedim zastre plaštem:
sve radosti moje i svu moju tugu.

Al ja ne bih nikad svoju sudbu kleo,
nego blagoslivljo, što sam tebe sreo,
o moj plavi grade na sunčanom jugu.

Ivo Lendić.

KOSCI

Rano je jutro. Nebo vre je tak plavo.
Čez travnike se vre kosci žuriju,
A bele megle po polju još spiju
I kose se v travi kak srebro svetiju.

Kosci kosiju. Gusti redi se slažeju,
Zlatno se sunce vre zleva na trave
Tiči ih s grmlja lepo pozdravljaju
I pesma se širi čez travnike plave.

Tak lepo jutro, i trava diši,
A rosa se z trave se bole drobi.
Kosci su stali i brusiju kose,
A tiho selo na bregu još spi.

I. V. Mlinarić.

ANGELUS

Tiho se spuštaju večernje sjene plave
Na polja, što se steru ko svileno platno,
A na brijegu selo s tornjem tiho šuti,
Samo u dolini lelija se žito zlatno.

I grimizno sunce lagano, tiho tone,
Tad večernji angelus zvoni u daljini
I tiho nosi mir, božji blagoslov
I gubi se u blagoj, tihoj polutmini.

Ja tako volim, kad u večer tihu
Zvona zvone kroz san zagorskijeh sela,
Dok nad šumom tamnom u daljini
Suton prede svoja modrušasta vela.

Ja volim te pitome humke,
Gdje srebrno, zvonko zvonce zvoni
I dobri, radini gdje žive ljudi,
Kad im duša u molitvu roni.

Ja volim tu veselu pjesmu,
Što se ori preko rosnih njiva,
Kroz daljine sanene i plave
Vazda gromka, vesela i živa.

I. V. Mlinarić.

LJETO

Rodna se žita njišu,
Kad vjetar lagani dune
A sunce ih pripeče jače,
I klasi sve više se pune.
Danas su ljudi u polju i žanju,
O, ja sam zato tako radostan,
jer vjetar nečujno duva i nosi mi
mirise zlatnoga žita,
zvukove veselih ptica,
plavu tišinu jutra
i pjesmu radosnih žetelica.
O, zato sam tako veseo cijeli dan.

I. V. Mlinarić.

JESENJA IDILA

I magla drhturi kao sitan prašak,
A noćca se spušta ko svileni dašak,
Što golica sječom niz polja i ravni,
Gdje jesen razmata plašt svoj mrtvi, tavni.

Zadnja sita čeka kraj šuškavog šaša,
I trska se njiše pustog kraj salaša
Pored baruštine. Mokra neka vlaga
Ulazi u kosti preko kućnog praga,

Kroz odžak i okna. Čeljad pokraj banka
Glagolja. I ćeret ide bez prestanka.
Pa žmirucav fitilj i pada i skače,
Da kroz dim se onda rasplaminja jače.

»'Oće l' biti rata?« klimav djedo šane.
»Kakav rat, budalo!« drugi rukom mane
I nadoda: »Sada mir se svuda piše,
A treba ga, treba, košto treba kiše,

Da ponikne zrno, što ga ljudi siju«.
Na čas mir je. Zatim opet staro griju.
Kada prvi zijevne, zijevne drugi, treći.
»Ej, kasno je«, vele, »treba već i leći«.

Na počinak idu i stari i mladi,
Jer i sjutra treba da se opet radi.
Kuće zaklapaju žarke oči žive
I padaju u san posred magle sive...

(Iz zbirke »Porivi«.) *R. F. Magjer.*

NA POVRATKU

Proljeće i mirisan dan...
Staza vijugava, duga
Kroz bašče, kroz njive, kroz šumice mlade.

Žilama šikala vrela je krv,
Grudi se rajile nadom...
Punom sam rukom kroz njive i bašče,
Kuda prolažah stazom na suncu,
Bacao sjeme...

I na zavoju svakom,
I na svakom usponu težem,
Gdje se odmarah na putu,
Ostavljah komadić života,
Jer imadoh ga previše,
I činilo mi se teško, da ga sa sobom nosim svega...
I mišljah: kada mi ustreba jednom,
Doći ću tamo, da pokupim ono, što je moje samo;
Jer imadoh svega previše i mnogo!

I jučer sam pošo onom stazom,
Vijugavom i dugom,
Da uzberem plodove svoga sijanja,
I da sakupim ostavljene komade života,
Što sada bi mi u dobar čas došli,
Kad nastupa zima.

Ali jao!
Uza stazu vijugavu, dugu,
Po njivama i baščama i šumi
Drugi već obrao plodove rijetke...
A po usponima strmim i po zavojima
Već mnogi su se iza mene umorni
Odmarali putnici,
I skitnice i razbojnici i tatovi,
I pokupili komade života moga.

Zima se bliži,
Već s brda vjetra urlik se čuje,
A ja sam siromah
Željan koječega, potreban mnogog...

Jakov Tomasović.

SLIKARI NAŠEGA SELA

Savremene socijalne prilike imperativno zahtijevaju, da se posveti naročita pažnja popularizaciji umjetnosti. Jer umjetnost nije monopol nekoliko odabranih, nego mora da postane svojinom svakoga onoga, koji ima estetskog osjećaja, treba da prodre i do seljačke kolibice. Prigovor, da seljak nije sposoban da shvati umjetnost, ne stoji. On, kako to dokazuje narodna pjesma i muzika, ne samo što može da shvati, nego može i da stvara, a to je više od shvaćanja. Pitanje je, kakvu umjetnost treba seljaku pružiti. Tu se mišljenja razilaze i ne mogu biti stalna, jer sve ovisi o kulturnom nivou pojedinaca, kojih ima slabije i jače razvijenih, a učenjem se opet dalje razviju i imaju druge potrebe. U književnosti se već ranije počelo i došlo do raznih rezultata, a u likovnoj umjetnosti su najprije pravljene koncesije selu, a istom u posljednje vrijeme neki mlađi umjetnici ističu potrebu, da se umjetnost ima prilagoditi općenitosti. Sasvim je logično, da je do toga došlo, jer općenitost nije više pasivna, nego hoće da učestvuje aktivno u okretanju životnog stroja. Takva općenitost, takva zajednica ne poznaje više monopolizovanja umjetnosti, nego hoće, barem ona naprednija, da i sama ima interesa u umjetničkom životu, a zgodnom aplikacijom bio bi i onaj pasivni dio povučen od naprednijega. Kad bi se išlo pravim putem, napredak bi bio sve veći i napokon bi likovna umjetnost doista postala opće dobro naroda — (i ona današnja, koja nije svakome shvatljiva), — a ne samo pojedinaca, koji su imali prilike, da malo više povire u knjige i galerije. A do toga mora doći, ne samo u umjetnosti, nego i u znanosti, ako pomanjkanje etičkog odgoja ne skrene kulturu s pravoga puta u propast.

Početak jačega približavanja zajednici u umjetnosti izazvalo je radikalizovanje larpurlartizma do apsurda. Umjetnici u traženju novoga, individualističkoga prekinuli su veze s društvom, kojemu su članovi i sami, te su stali lutati apstrakcijskim poljanama, nastojeći da riješe probleme, koji su u najmanju ruku diktirani ne potrebom života, nego često neshvatljivom hipersensibilnošću autora. Tako su mnogi umjetnici došli u položaj, da osjete, kako se nalaze u čardaku ni na nebu ni na zemlji s nekoliko svojih vjernih, koji ih ili razumiju ili sami sebi sugerišu, da ih razumiju ili su napokon sretni, da nakon dugog objašnjavanja nešto shvate. Još veće komplikacije proizveli su oni, koji su prihvatili vanjštinu moderne umjetnosti, a u sebi nijesu ništa imali do nekoliko zapamćenja tuđih djela i ponešto vještine, kojom su žonglirali sad na jedan, sad na drugi način. Ovi su mnogo skrivili, da su i upućeniji počeli zazirati od modernih umjetničkih pokreta. I kad su se tako ponijeli napredniji slojevi, šta bi se moglo drugo očekivati od seljaka, nego da gleda raskolačenih očiju neka njemu nerazumljiva čudovišta. Jer gdje će on shvatiti Janusova lica ruskog židova Chagalla, koji na jednom licu pokazuje nježnu osjećajnost, na drugom okrutnu oporost? Gdje će shvatiti apstraktne koloritske kompozicije Kandinskoga, divizionizam Seurata, zbijeni konstrukcionizam kubista i simultanost futurista? Gdje će to sve shvatiti, kad ima vrlo mnogo intelektualaca, koji još promatraju umjetnost sa stanovišta prirodne sličnosti i ne poznaju nikakvih drugih problema, koji su postavili umjetnost na nove osnove! A seljak ipak voli lijepe slike, voli lijepe boje. Iako on ne slika poput slikara kistom i paletom u ruci, pokazuje na drugi način svoje umjetničko nagnuće; pokazuje to u priredbi svoje odjeće i pokućstva, gdje se nalazi tako lijepih kompozicija i izabranih boja, da se ne može ni za čas posumnjati, da ih je izradila umjetnička ruka. Seljak percipira umjetnost, seljak osjeća potrebu, da bude u kontaktu s umjetnošću. Želja svakoga od njih, da što ukusnije iskiti svoju kućicu slikama, go-

vori jasno o tome. Ni razni surogati, naivne reprodukcije, koje on dobavlja, ne umanjuju tu tvrdnju, nego je potkrepljuju. Jer, kad bi bio u stanju, uzeo bi i seljak prije uspjeli original, nego slabu reprodukciju.

Činjenica, da je seljaku potrebita likovna umjetnost, u konkretnom slučaju slikarstvo, stoji izvan sumnje. Teže je i kompliciranije odgovoriti na pitanje, kakvo je slikarstvo podesno za seljaka. Pod uplivom prvih jačih zamaha demokratizma, u doba nacionalističke romantike slikari su mislili, da je dosta, da iznesu sujete, fabule i motive iz seoskog života, bez obzira na njegovanje savremene tehnike i struje, na jedan te isti naturalistički način, koji se neprestano obnavlja do potpune zasićenosti i nemogućnosti, da se umjetnik od njega oslobodi. Možda je ta pojava važna i zgodna za etnologa, svojevremeno je bila i aktuelna, ali niti je dala niti će dati osnove za ozbiljno seljačko slikarstvo. To više, što je izbila kao koncesija narodu sa strane onih, koji su mislili, da je samo za njih umjetnost, i faktično se samo za njih u glavnom i izrađivala. Koncesija, koja je u prvim pokušajima postala manira i brzo je morala ustuknuti pred slikarstvom dubljih i ozbiljnijih pogleda.

Ali to slikarstvo dubljih i ozbiljnijih pogleda udaljilo se od puka i opet postalo svojinom pojedinaca, ako ne više blaziranih feudalaca, a ono građanskih užih krugova, da često i te krugove dovede u nepriliku.

Drugi se dali na pejzaž sela. Realistički pejzaž je blizak seljacima po svom dobrom crtežu i prirodnoj percepciji boja. Zato ga oni oduševljeno prihvaćaju. Danas je život i shvaćanje takovo, da se ni to ne može održati. Opet se dolazi do manira, do slikarskog mehanizma, koji dovodi i naprednijeg seljaka do zasićenosti, a da o inteligenciji i ne govorimo. Zato je pejzaž, da izbjegne opasnosti stagnacije i šablone, prošao razne peripetije, koje je tražilo, kao i u kompozicijama, rješavanje modernih slikarskih problema. Tako je i pejzaž umakao seljaku i postao svojina odabranih, a samo rijetki ostadoše na starim putevima.

Treća grupa umjetnika komponira i simbolizira u raznim smjerovima, po raznim metodama savremene umjetnosti, a fabule i sujete uzimlje iz seoskog života. Ovo se ne može baš nazvati seljačkom umjetnošću, jer, i ako su sama narativnost i seljački likovi pristupačni seljaku, slikarski mu je problem, što ga rješava, neshvatljiv, dalek i tuđ. U koliko takva umjetnost simbolizira osjećaje i patnje seljačkog društva, spada u seljačku umjetnost, ali je način prikazivanja slabo pristupačan narodu. Takva umjetnost mogla bi se zvati: seljačko slikarstvo za intelektualce.

Postoji i četvrta grupa slikara, koja najozbiljnije postavlja, barem teoretski, osnove seljačkoga slikarstva i to u sklopu kolektivističkog slikarstva. Kod nas je istupilo nekoliko mlađih s tim programom u umjetničkom udruženju »Zemlja«. Oni idu za tim, da mobiliziraju umjetnost, da uklone njezinu separaciju od života, da je poklone savremenom društvu na način, kako ono to očekuje i da crpu umjetnost iz sredine tog društva uzetog kao kolektiv. Treba umjetničke probleme pojednostaviti toliko, da budu i najnižim slojevima pristupačni.

Bilo bi vrlo pogrešno misliti, da bi time stvar bila riješena. Jer i takva umjetnost mora biti dinamična, mora se razvijati, a ne smije da dođe do manire i stagnacije. Vrlo bi čudnovato izgledalo, kad bi netko na pr. jednu dječju lirsku pjesmu, koja može biti zbilja umjetnički sastavljena, proglasio uzorom prema kojemu se ima ravnati čitava lirika. Ali ovakova lirika odgaja ukus i priprema na shvaćanje težih lirskih sastavaka. Približavanje umjetnosti općenitosti ne znači dakle definitivnost, ne znači dogmu, koja regulira takovu umjetnost, ona znači pojednostavljenje problema u smislu odgajanja ukusa za teže probleme, koji će sukcesivno slijediti i koji se već nalaze rješavani u nekim modernim strujama, a nijesu pristupačni zajednici. Ako umjetnost kolektiva postane manira, onda će promašiti svoju svrhu. Ona mora uvijek nalaziti nova vrela života, mora da principe mjere, ritma i kontrasta primjenjuje na način, koji je društvu najpristupačniji. Tonovi treba da su onakovi, kakve društvo najvoli, jasni, strogo odijeljeni, većeg opsega, mjera praktična, a kontrasti eminentno istaknuti. Narativnost mora biti uzeta iz života kolektiva. Ovakove kreacije treba polako unaprijediti težim problemima, kompliciranijim, da se dođe do željenog cilja, do umjetnosti, koja će biti na visokom nivou, a ujedno svojina naroda, čime se današnje slikarstvo ne može podičiti.

Kod nas ima stanoviti broj slikara, koji prikazuju naše selo i na koje se dadu primijeniti gornje konstatacije. Jedni hoće da se približe mentalitetu sela, drugi hoće da budu nacionalni, treći hoće da simboliziraju narodne osjećaje, a četvrti hoće da u sklopu kolektivističke umjetnosti riješe i problem seljačke umjetnosti.

Bužan Joso, jest jedan od starijih na tom polju. On je počeo u vrijeme, kada se iz salona i baroknih kurija silazilo na selo u ime nacionalizma, da se i time nešto učini za narodnu

stvar i da se svijetu pokaže, što mi imamo. Bužan nije zaplovio savremenim strujama zapada, nego je htio da ostane domaći. Boja narodnog veziva, crvena, bijela, plava i zelena boja seoskih livada to su Bužanove boje. Oduševljavaju ga jasni tonovi i jaki kontrasti. Preko njegovih radova ipak kao da je prošla sjenka impresionizma, te zasjenila malo oštrinu kontura i preciznosti risanja. Vanjski efekat slike igra kod njega glavnu ulogu. Fabuli i narativnosti dana je prednost pred čisto slikarskim problemima, koji su minimalni i rješavani naturistički, ustaljeni, uvijek jednaki kroz decenije. Fabula je seljačka, ona ispunja sliku, a ističu je seljačke boje, seljačke nošnje, motivi sa sela, uopće život sela. Bužan ne zalazi preduboko u psihu toga sela, on radije prikazuje momente iz seoskog života u njihovim vanjskim efektima. Često izbija sujet iz kontrasta seoskog i gradskog. Njegova »Ciganka na telefonu« je jasan dokaz tome, kao što su i prizori kod liječnika i kipara. Bužan je vrlo izrazit slikar našega sela. Vrlo je blizu njegovu ukusu i koloritski i narativnošću. Stekao je velike zasluge time, što je upro prstom u selo, tražeći, da naši umjetnici što više gaje naše rasno, a ne klipšu slijepo za zapadno evropskim pojavama. I u portretu je sačuvao svoj osebujni kolorit. Kao što mu je kod kompozicija glavno fabula, tako je kod portreta sličnost. Pred vanjskom sličnošću gubi se karakterna strana portreta. Poznati su mu portreti: Arnolda, Klaića, Laszovskog, Deželića, Širole, Ljudevita Knežića. Bužan se rodio 21./XI. 1873. u Sisku. U Zagrebu je svršio obrtnu školu, a zatim radio po raznim atelijerima. Prikazuje seljake i seljakinje iz okoline Zagreba, iz Slavonije, Zagorja, Pokuplja i Turopolja.

Tomerlin Slavko je pošao stopama Bužanovim. I kod njega iskače narativnost, ali je njegov djelokrug mnogo širi od Bužanova. Kompozicije su mu sa sela neiscrpive po sadržini. Znade zapaziti sve karakteristične momente iz našeg seljačkog života i zaminivo ih predstaviti. Portretom se ne bavi mnogo, ali zato iznosi seoske pejzaže i motive. I ako je njegova tehnika kao i Bužanova ustaljena, opet ubija monotoniju raznovrsnošću sujeta. Njegove boje nijesu određene, nego ih u stanovitoj mjeri raznolično primjenjuje. Tonovi mu nijesu precizno odijeljeni, nego znaju biti niansirani intervalima, a znaju biti i mutni, neodređeni i neuvjerljivi. Od takvih mutnih tonova znade se Tomerlin izdići do djevičanske bjeline snježnih motiva, isto kao što se znade od beznačajne narativne kompozicije dići do realističke studije starice. Često zapada u simboliku. U tom se genreu ističe kompozicija seljačkog pokreta Radićeva. Od većih njegovih kompozicija

spomena je vrijedna »Borba suparnika«. Ta slika ističe dinamiku i detalje narodne odjeće, ali je koloritski i psihoanalitički nepristupačna savremenom umjetničkom ukusu, kao i mnogo drugih njegovih slika. Radi toga su i kritike njegovih radova dosta nepovoljne. Tomerlin se rodio 2. III. 1892. u Krešincima. U Vinkovcima je svršio nižu gimnaziju, a u Zagrebu umjetničku školu. Učio je i u Pragu kod Bukovca i Ženišeka. God. 1919.—20. otvorio je slikarsku školu u Osijeku i priredio s učenicima kolektivnu izložbu. Izlagao je u Zagrebu, Pragu, Brnu, Beogradu i Novom Sadu.

Vanka Maksimilijan je posebna pojava u našem slikarstvu uopće, a naročito u prikazivanju našega sela. Ozbiljna i pjesnička njegova priroda nije mogla da se ograniči na vanjske efekte, nego je zašla dublje u slikarske probleme. Našla je svoj put i svoj način izražaja, koji je toliko karakterističan za umjetnika, da ga možemo bez poteškoća prepoznati. I dok se Bužan i Tomerlin podudaraju, on se potpunoma od njih odvaja. On prati razvitak umjetnosti i nastoji, da iskoristi pozitivne tekovine za sebe, dok se spomenuta dvojica ogradiše od svakog utjecaja evolucije i rade istim smjerom od godine do godine dalje, a da ne unesu nikakvu novu notu u svoj rad. Vankine odlike dadu se podijeliti i ograničiti tako, da nam se umjetnik manifestira u dvije pojave. Jedna njegova pojava je ona profesora Umjetničke Akademije, a druga je ona umetnika stvaraoca. Kao pedagog Vanka je pristaša zbijene geometrijske kubističke konstrukcije, koju izdašno propagira, a kao slikar stoji on na starim putevima, na kojima se već ustalio, a to je naturalističko detaljiziranje, solidna kompozicija, dobar pejzaž i motiv, te simboliziranje seljačkog osjećanja i akcije. Njegovi zelenkasti i violetni tonovi su markantni, a njegov tamni ugođaj sjeća nas flamske umjetnosti. Pjesnička simbolika, čuvstvena sjena i polutama prave nezaboravan utisak. Dosta je vidjeti njegovu izvrsnu kompoziciju »Naše majke«, da se u jednoj slici shvati sav umjetnik. Vanka je učio najprije u Zagrebu, a zatim nastavio u Bruselju. Tamo je udario karakteristiku svojoj umjetnosti, te je povezao flamski tamni ugođaj sa simboličkom kompozicijom našeg seoskog života. Ako se uzme u obzir, da naturalistički detaljizira i vrlo diskretno, ali ispravno harmonira kolorit, onda postaje jasnim zamašaj njegove umjetnosti, koji nije posve pristupačan širim slojevima, ali intelektualac može naći u njegovoj umjetnosti dubokih sadržaja psihe našega seljačkog svijeta, a uz to mnogo uspjelo riješenih ozbiljnih slikarskih problema. Izlagao je u Parizu, Bruselju, Londonu i Zagrebu. Osim iz narodnog života uzimlje sujete i iz pjesama.

Šipek Viktor je zagorski pejzažista. Nešto radi toga, što je akvarel jeftin, a nešto radi toga, što se akvarelom dade najbolje izraziti transparenca i bogatstvo refleksa, služi se autor redovito njime. Šipek ne traži teške slikarske probleme. On je definitivno izradio svoj način izražaja, koji je vrlo bliz prirodnome, a po tome i dosta konzervativan. Ali ima jedna druga okolnost, koja nam Šipeka pravi vrlo simpatičnim i njegovu umjetnost vrlo srdačnom i toplom, a to je njegova iskrenost, koja često graniči s naivnošću, onom lijepom djetinjskom naivnošću, koja sujet gleda u bjelini i šarama. Šipek je lirik Zagorja. On osjeća duboko svaki ton prirodnih boja, on se divi refleksima i bistrini vode, snježnim brežuljcima i putevima, malenim kućicama i baroknim kurijama. On osjeća vibracije svjetla i prenosi ih na svoje slike. Gledaoci nalaze u njegovim slikama nešto blizo, razumljivo, a u isto vrijeme nježno i svježe. Postoji jedna opasnost da ne bi umjetnik, ako mu ohladni lirski zanos, zbog jednoličnosti izražaja pao u maniru. Šipek se rodio 1896. u Donjoj Stubici. Učio je u Zagrebu i Münchenu, a sada živi u svome Zagorju, gdje prikuplja nove motive za buduću kolekciju.

»*Zemlja*« je umjetničko udruženje, koje propagira kolektivističku umjetnost i hoće da kida sa zapadom, te stvara samostalno. Namjere članova »Zemlje« su već iznesene, a treba istaknuti, da ne spadaju svi među umjetnike sela i prema tome ni ovamo. Seljačke slikarske probleme ističu naročito Oton Postružnik i Krsto Hegedušić i to u crtežima i bojama. Oba se umjetnika podudaraju u tome, što u crtežima iznose karakteristične tipove sa sela. Iznose skitnice, prosjake, trgovce i cigane. Dok je Hegedušić više narativan, mek i suptilan, a često i kompliciran u liniji, to je Postružnik tvrd, siguran i oštar. On pojednostavljuje oblike poput kubista, te se opažaju na pr. izrazito valjkaste forme. Tipovi su mu oštro karakterizirani i djeluju drastično. Istaknut ćemo dvije slike, koje pokazuju tendenciju približavanja seljačkom mentalitetu. To su Hegedušićeva »Rekvizicija« i »Bilo nas je pet vu kleti«. Tu je tonski odnošaj maksimalno pojednostavljen. Boje su jasne širokog opsega strogo ograničene s oštrim kontrastima. Narativnost je bogato izražena. Crtež je primitivan. »Rekvizicija« pokazuje njemački upliv naročito raznovrsnim grupacijama tipova, isticanjem fabule i raznovrsnošću prizora, koji ne stoje jedni s drugima u dubokom logičkom odnošaju, nego djeluju više kao senzacija. Na pr. snijeg na krovovima ne odgovara držanju publike i žandara, koji prisustvuju batinjanju, kao da se sve događa ljeti. Ovim načinom hoće autori, da proturaju umjetnost u život i da je naprave narodnom svojinom.

Ističu, da je to početak novih metoda, koje će teći paralelno sa razvojem kolektivnog života. Je li to pravi put, teško je reći. Stvar se još prati s mnogo skepse, jer bi se mogla na koncu označiti i dekadentnom.

I *Ljuba Babić* se gdjekada dade na slikanje seljaka i seljačkih kompozicija. Poznata mu je crkvena kompozicija u crkvi sv. Marka u Zagrebu i interesantna studija seljaka. Babić rješava teške probleme s mnogo rutine i dubine, te ne stoji na dohvatu najširim slojevima. Svejedno su interesantne te stvari po tome, što pokazuju, da se i za rješavanje najmodernijih problema koloritskih i kompozicijskih dadu uzeti čisto naši domaći sujeti, koji nas i u toj formi mogu reprezentirati.

Izneseni slučajevi dokazuju, kako je seljačka umjetnost ili bolje rečeno, umjetnost našega sela polimorfna, kako je svak gleda svojim očima, te može da bude poprište svih struja i smjerova. Bilo u kojem smislu, uvijek je korisno, da se ona gaji, jer će se možda jedino na taj način naći karakteristika naše domaće umjetnosti, koja će biti zasebno obilježena i emancipovana od umjetnosti drugih naroda, koji sada izdašno uplivišu na njezin cjelokupni razvoj i time je čine ovisnom.

A. Padovan.

SVAKIDAŠNJI ŽIVOT

I.

Ovih je srpanjskih dana jako ugrijalo. Pa i trebalo je iza onolikih kiša. A sad od dragosti čovjek gleda, kako sve na očigled raste i dozrijeva. Kukuruzi su se uzdigli, da bi se čovjek mogao sakriti u njih. Pšenica je požutjela tako, te su je već neki počeli i žeti.

Susjed Mato čeka, on ne će još da žanje, premda mu prijatelj Petar govori, neka počima, jer bi mogao u ovoj sparini udariti grad i njegova bi muka čitavoga proljeća i ljeta ostala uzaludna.

Napokon je došla i srijeda, kad je Mato sazvao žeteoce i žetelice i uredio srpove i kose.

U ranu zoru uranio Mato i njegova žena. Do sunca imade još dva sata. Treba urediti najprije poslove u kući i u staji, onda će Mato krenuti u polje, a žena će ostati kod kuće, da gotovi jelo. Svi su dani za nju naporni, a danas će joj biti još teže.

Mato je pošao u polje. Krasno je pogledati njive u jutarnjoj rosi. Pšenica se žuti, a laki lahorić njiše njom. U živici ptice cvrkuću, a u pšenici još od sinoć odjekuje: puć-puruć, puć-puruć!

Selo je oživjelo. Čobani gone goveda na pašu i pjevaju, da se nadaleko čuje njihov zvonki glas:

»Sinoć sam ja čuvala ovaca
I vidila devet Posavaca,
A deseti
Htjede me uzeti.
Ej, sinoć sam ja čuvala ovaca.«

Mato se zaustavlja i sluša pjesmu čobana, kadli se s druge strane sela javlja pjesma čobanica. Mato se trza prekoravajući se, što je izgubio nekoliko časaka dragocjena vremena, i počinje na svojoj njivi praviti užeta za snopove. Nije napravio ni trideset do četrdeset užeta, a na njivu mu dođoše žeteoci i žetelice.

Sada svi zajedno počeše praviti užeta, jer kad zagrije sunce i pšenica se osuši, onda se ne može. Tada je vrijeme za žetvu.

Neko su vrijeme pravili pojase i onda počeli žeti. Poredali se ljudi svake dobi. U svakog je srp o ramenu. Vlasnik pšenice Mato određuje, što će tko raditi:

Cure i momci će žeti. Dječaci će slagati rukoveti u snopove. Najjača će dva, tri momka vezati snopove. A najstariji će snositi snoplje na jedno mjesto. Tako su svi dobili posla. Više nije trebao starješina Mato ni riječi reći. Sve je išlo u redu.

Počimaju rukoveti padati. Još je pšenica vlažna, pa pod srpom muklo šušti. Ej, milina je pogledati! Njiva dugačka. Žetelaca mnogo, a sve su to po izbor žeteoci! Sad istom počima hajka i utakmica. Tjeraju se tko će bolje; ili će momak zaostati ili cura! Kliktanje stoji kao na piru. Jedni drugim šale dovikuju. Nekako se poredali, da su cure jedna pokraj druge, a momci isto tako.

Svi su složni tako, da cure ne daju jedna druge, a ni momci ne će da popuste. Usporedo su išli do pola razora. Tada opet s novim oduševljenjem pokliknuše i potjeraše se.

Ostaju momci! Ne mogu iznijeti s vitkim i okretnim curama. Ili je to momačka politika? Jest! Puštaju momci cure s početka, da se umore, a onda ih poslije ostavljaju nekoliko metara iza sebe.

Kadgod svrše razore i vraćaju se na druge, zapjevaju po jednu pjesmu. Tako baš dvojica, što su najbolje žela i prvi izašli zapjevaju:

Da znaš, seko Janjo,
Što sam noćas sanjo!
Da sam sebi kuću napravio.
Kućo moja, od četiri boja,
Kućo moja, šalaj si na glasu,
Oko tebe tuđe guske pasu.
Pokrivena šašikom, opletena jasikom,
Posici u žari, rogovi na strani,
Kad se lola prene, noge na meraji!

Tako po čitav dan kliktanje, pjevanje, galama — — — Rukoveti padaju, snoplje raste. Stari snose na kola, zatim na gumno.

Ali svima je njima mnogo lakše nego stopanici Mari. Iako im je vruće, ipak se uvijek odmaraju. A ona? Njoj ne može zapasti odmora, neima kada. A opet kudgod se okrene, vrućina. Pravi pakao! Ne samo da mora trpjeti sunčanu žegu, nego još više kao stopanica od vatre. Uh, uznojila se, kao da je u peći. Znoj kaplje s čela. Ona ga često rukom tare, ali tko bi uvijek mogao, kad uvijek kaplje.

A i nije šala spremati ručak, užinu i večeru za tolike žeteoce! Opet ona sama. Pa danas nijesi mogao naći koga u pomoć, sve da si htio. Danas je svak sebi najpreči. Za jedan dan možeš zaraditi, što će ti biti čitavu godinu, a isto tako izgubiti. Zato jagmi, dok možeš!

Ipak je sve to stopanica Mara veselo i dragovoljno podnosila. Ta nije joj to prvi put! Tako je radila kod oca svoga, a kako ne će danas, kad radi sebi! Je li teško, jest, ali nijesu svi dani takovi. Eto, od jesenas nije stopanica Mara radila ovako čitav dan.

Svega se toga ona sjeća. Pa fala Bogu — zadovoljno će Mara — otpremila sam ručak i užinu, još samo večeru! Sad joj ipak ugodnije i lakše. Malo zahladnilo. Može se i stopanica Mara vrtjeti brže oko svojih lončića, kašika, tave i tepsije. A bome valja imati u pripravi i đezvu i ostalo kafeno suđe. Uveče obično ide kafa.

Sve je Mara preturila preko glave. Sve gotovo. Samo još čeka žeteoce. Oni su malo zakasnili. Sad im je zgodnije po hladu. Zato su se danas više u hladu odmarali.

Sunce je već zašlo. Niže kuće u pšenici čuje se lijepi pjev: puć, puruć — — — puć, puruć — — —, a ševe i laste se visoko k nebu dižu. Pod strehom se miču i nagađaju golubovi. Lupaju krilima — — —

Napokon se čuje pjesma žetelaca i škripa kola. Krupni momački glasovi razliježu se po cijelom selu. Zatim se redaju cure, sa svojim tankim i umiljatim glasom. Njihov meki glas ublažuje momački, okrutni i visoki, koji ti uši zaglušuje.

Dolaze pred kuću. Žamor. Vika. Ostavlja svak svoj alat. Stopanica Mara trči po kući. Iznosi sofru. Zatim jela. Pomažu joj i cure. Sve je izneseno. Žeteoci oprali ruke i posjedali za sofru, a Mara meće, dok imade čega. Premda nije bilo bogzna koliko jela, ipak se večera oduljila. Mjesec je davno zašao.

Pa šta ćeš, sad će svanuti. Što ti je noć! Malo zažmiriš, eto sunca. Zato su žeteoci odmah poslije večere otišli svojim kućama. Jer i sutra treba raditi! Po gdjegdje koji pijetao zapjeva, a pjesma žetelaca odjekuje kroz nijemu noć — — —

I stopanica Mara ode spavati.

II.

Nije mogla Mara spavati, a da je sunce zateče u postelji. Onako kasno sinoć legla, a jutros je ustala prije izlaska sunca.

Posao joj je kao i obično: vode donijeti, kravu pomusti i vatru naložiti. Zatim probuditi Matu i djecu, da gone goveda na pašu.

Eh, danas će sami oni biti kod kuće. Niti će kome na rad ići, niti će im ko doći. Danas će raditi sebi, pa koliko urade, sebi će.

Izađe i sunce. Ali čini se, da ne će dugo grijati, jer se oblaci navlače sa svih strana. Moglo bi biti i kiše. Mara je kafu ispekla i piju. Djeci je dala kruha i malo sira, da mogu čekati do ručka. Otjeraše djeca goveda na pašu, pjevajući.

Kad su popili kavu, upita Mara Matu:

— Šta ćeš ti danas raditi? Imala bih ja malo posla, koji bi mogli oboje brzo svršiti, a ja sama ne bih mogla za čitav dan.

— Šta ću raditi! — odvraća. — Znaš, da nam treba praviti gumno. Brzo ćemo svršiti. Vidiš, da imam posla! A kakav je tvoj posao?!

— Mà, znaš, vala, i sám. Lan će nam strunuti, ako ga sad ne počupamo. I kiša će danas padati. Pa šta ćemo, ako propadne? Kupovaćemo pamuk za sve, a to je trošak!

— Pa dobro, ne branim ja! Ako treba, i ako je vrijeme, radićemo. Znam i ja, da nam to treba. Ti misliš valjda, da je meni mrsko to raditi? Ta znaš, da sam to uvijek s tobom radio! Mogu i danas. Eto ajmo odmah, ako hoćeš!

— Lijepo! Ja baš odmah ne mogu. Znaš, da mi treba štogod za ručak spremiti! A imam još suđe oprati, što smo ga jučer upotrebljavali. Mogu za ručak i ne spremiti ništa. Kruha ima. Još samo mlijeka i sira, a i toga hvala Bogu ima. Dakle,

ajde ti odmah, ako hoćeš, a ja ću malo poslije. Povešću i djecu sa sobom.

Mato odmah ode na njivu, da čupa lan. Mara je ono malo posla kod kuće opremila. Uto su i djeca došla od goveda. Kako je ručak bio gotov, ponesu ga sa sobom, da ne moraju poslije dangubiti. Mara kuću zaključa. Torbu metne na rame.

Matu je našla u hladu. Ne može čupati lan. Jučer je čitav dan radio na njivi, danas ga leđa bole. Ne može se sagnuti. Mara ga pustila na miru. Vidi, a i zna, kako je. Razumije se samo po sebi. Nije se ni njoj lako sagnuti.

Ode ona s djecom na mjesto, gdje je Mato čupao lan. Mato je čupao gdje je bilo čišće, a gdje je bilo malo trnja ili kakvi drugi grm, ostavio je ženi.

Mara poče čupati. Pretvrda je zemlja, pa nije lako čupati. Nije čupala ni pola sata, već joj lan nabio žulj. A i leđa joj osjećaju. Ne može se ni sagnuti, nego onako čučeći čupa.

Mara s djecom čupa. Mato spava. Nebo se naoblačuje. Prilika je kiši. Počima i sijevati. Grmi. Mara je još više požurila. Žao joj što će ostati lan nepočupan. Može iza kiše i propasti. Sve više sijeva i grmi.

I Mato se budi. Ide k Mari. Ona se žuri, što više može. Nije bilo Mati još ni desetak koraka do Mare, kad ona zajauka i pade. Čuje Mato jauk i pohiti jače. U onoj brzini nije dobro ni čuo. što govori Mara. Najbolje je čuo zadnje dvije riječi: »Joj, zmija!«

Dođe Mato. Ništa. Žena, kako je čučeći čupala, samo se pružila po zemlji. Djeca počeše plakati. Gleda Mato oko sebe. Mogla bi biti zmija, umuje Mato. Ima trnja i grmlja. Jest nesretnica jedna! A ovaka vrućina. Otrov joj je triput gori, nego jutros!

Smeo se Mato! Ne zna šta će. Dirne ženu, ona se makne. Živa je. Pregleda ruke. Nema ništa. Ne otječu. Napokon ugleda na prstu desne ruke nešto crno. Sigurno je tu ujela! Uzme peškir iza pasa i poveže ruku, da se krv ne širi po čitavom tijelu.

Podigne ženu na ruke i ponese je kući. Vjetar duva. Razgoni oblake. Djeca plaču. Mato ih miri. Zovne susjeda Petra, koji se upravo iz polja povratio. Mato miče ramenima. Žalostan je i Petar. Kuda će sada sirota s tolikom djecom, strahuje Petar, ako mu, ne daj Bože, umre Mara?

— Dè ti, Petre, budi kod nje, idem ja po paroka. Ne znam sâm, šta bih radio! Kuda bih išao?

— Nemoj ti ići! Bolje je, da idem ja, a ti budi kod svoje kuće i žene. Što ću ja ostajati! Svejedno, da li išao ja ili ti po paroka. On će doći, pa ko ode!

— Ma znaš sustao si ti. Žao mi te, da na toliku dalj ideš. Brzo će i kiša. Zato bih ja išao. No ako baš hoćeš, ajde ti!

— Pa dobro! Hoću ja, što ne bih!

Jednako grmi. Djeca jecaju. Goveda u toru riču. Vjetar nadalje duva. Drveće s plodovima, osobito šljivama omahuje. U kući na ognjištu vatra pucketa. Mačak na ognjištu leži. Kad se otvore vrata i vjetar jače dune, on otvori oči, zijevne, protegne se i opet nastavi spavati.

— Biće kiše, polazeći će Petar, — jer se pilići i kokoši sakrivaju u suho, a mnogi i u kuću hoće.

Petar nastavi put k maloj župnoj crkvi, a Mato se povrati u sobu, gdje leži kao izvan sebe žena mu Mara.

Počimaju krupne kapi kiše padati na krov Matine kuće. Vjetar natjeruje crne oblake. Ne vidi se, kao da suton večernji pada. I Mati od jada pogdjekoja suza iz očiju frcne. Kako je, dobro biti neće!

III.

Susjed Petar je odmah otišao prijekim putem župnoj crkvici. Žurio je, što je bolje mogao! Pa kako ne će! Do župne crkve mnogo ima. Kiša propaduje. Prašinu kupi. Sklize se. Sporo se ide. Ne možeš. Koliko makneš naprijed, onoliko se gotovo sklizne noga natrag. Ništa. Petar opet žuri, što bolje može. Kiša orosila nepokošene trave i nepožnjevene pšenice. Skvasio se Petar. Od žurbe se i oznojio. Zasukao nogavice, njedra raskopčao i zadihao se — — Žuri se naprijed — — —

Kiša počinje sve jače padati. Petar žuri, kao uzinad preko njiva i ograda. Munja sijevne, a on naprijed leti, kao da hoće uteći kiši. Grom pukne, a Petar klekne. Prekriži se i opet dalje ide. Nikoga živa susresti. Svak utekao ispred kiše. On juri kroz klance, doline i brežuljke — — —

Napokon ugleda s jednog brežuljčića toranj svoje male crkve. Još malo i ugleda čitavu crkvu. Malena je. Taman za njihovo malo selo. Sa svojim vitkim i malenim tornjem odolijeva svim nepogodama vremena, kao i ljudi našega sela, što odolijevaju.

Neka ga posebna radost obuzima. Sad mu je i koracati lakše. Brže se naprijed kreće.

Eto ga pred crkvom. Nije se imao kad svratiti u nju, nego odmah ode na vrata župskoga stana. Htjede unutra. Ne može. Zaključano. Sakrio se gospodin župnik ispred kiše i nevremena. Lupne štapom po vratima. Čuje se, ide netko.

Otvoriše se vrata, na njima se pojavi baka.

— Faljen Isus, bako!

I ne gleda on, ide li baka za njim, nego ide ravno u kuhinju, da se ogrije i osuši. Tamo će i pitati, je li paroh kod kuće.

— Ma kuda ćeš ti po ovakoj kiši! odvrati baka. Pokiso si ko miš. Sjedi tu na klupu pa se odmori, ogrij i osuši.

Postara je baka. Mogla bi imati i sedamdeset. Naborana čela. Upalih očiju. Suha lica. Srednjega stasa. Prava baka. Nekakve joj papuče na nogama.

— Je li kod kuće parok fra Juro? Ako ga ne bude, a ja ovako pokiso, vidjeće, govori Petar šaleći se.

— Nije, dušo moja! Još je jutros rano otišao daleko nekud nakraj sela. Rekao mi je, da mu ne gotovim ručka.

— A koliko je sad sati?

— Točno dva!

— Uuuu — — —, po Bogu sestro! Pa morao bi dosad doći.

— Pa ja mu se nadam. Bolje je po te što nije još došao, moći ćeš se dobro ogrijati i osušiti.

Petar je otvorio vrata od peći. Raskoračio se. Raširio ruke i pružio uz peć. Prilično se ogrijao i osušio. Istom netko lupnu štapom po vratima. Stara ide otvarati vrata. Uniđe netko. Lupa cipelama.

— Je li dolazio tko po me? upita župnik.

— Jest jedan čovjek. Eno ga sjedi u kući i grije se.

— Je li davno došao?

— Pa nije. Ima jedno pola sata.

— Čuješ, kaži mu neka bude spreman kroz nekoliko minuta, dok ja promijenim odijelo.

— Što kaže, hoćemo li brzo ići? upita Petar.

— Sad odmah, kaže, dok se preobuče. Pokisao je ujak gore nego ti. A brižljiv je on pastir. Ne da, da mu propadne ijedna ovca. Eto jutros je rano otišao nakraj župe radi bolesnika, a istom sad se povratio. Još ni ručao nije! Ja sam ovdje i ostarjela, a ovakvog nijesam zapamtila. Pravi je on fratar. Na ovakovoj kiši toliko odati. I to, da je ovo prviput! Ovako je svake sedmice.

Uistinu je bio župnik na svom mjestu. Srednjega stasa, crnih očiju, kao dragulji, i malih crnih brčića. Lijepe okrugle glave. Požrtvovan je

Nije dugo bio u sobi. Izađe iz sobe i dođe u kuhinju.

— E, momče, hoćemo li? Jesi li se osušio i odmorio?

— Ma eto, velečasni, ako ste vi gotovi i ja sam!

— Ali velečasni — povika stara — zar ćete bez ručka ići?

— Ja, vidiš, ja sam i zaboravio! Imaš li što gotova?

— Imam nešto, ja! Taman za sad. Koje jaje na tavi, sira i mlijeka. Toga ima gotova. A što nema ništa više, vi ste krivi, što ste govorili, da ne kuham.

— Pa dobro! Samo brzo, jer kad ću se vratiti!

— Bome velečasni — Petar će — podaleko je!

— Kako nijesam znao, mogao sam usput i to obaviti. Jutros sam prošao prokraj kuće Matine.

— A znate li vi njega?

— Kako ne ću znati! Prolazim onuda često, kad idem na bolesnika.

— Pa da sam znao, ne bih ni čekao. Mogao sam samo babi kazati i gotovo!

— Bolje je što si čekao, pa ćemo zajedno!

Donese baka ručak: dvoje-troje jaja, komad sira i kruha. On je gotov, samo to malo založiti.

— Ajde, Petre, ako si gladan!

— Fala, velečasni! Ja sam ručao malo prije, nego što ću poći od kuće.

— Ajde, biće i meni slađe.

— Fala!

IV.

Za čas velečasni ono malo pojede i pođoše. Stara ih isprati do kapije i vrati se. Njih dvojica idu. Kišica sitna rominja. Petar nosi mali torbačić sa sobom. Župnik je malo otpočinuo, ali ipak mu katkad noga klecne, gdje ima kakav jarak. Vjetar razgoni oblake.

— Čini se, velečasni, da više ne će padati!

— Baš da ne će, bolje bi bilo! Dosta je padala. Ako uspada još, biće previše.

Odmakli su prilično. Ne vidi se više vršak crkve.

— Vidiš, Petre, ovako u društvu dvaput se brže ide.

— Pa i jest, velečasni! Malo se razgovara. Koju cigaru popuši čovjek, pa eto ga preko ovih polja i livada. A onako sâm nekako plaho sporo čovjek ide. Kad sam išao odovud, čini mi se, tri sam sata išao!

— A što misliš za koliko ćemo sad to puta prevaliti?

— Pa ja mislim, za dva sata! Ne ćemo zar više potrošiti.

— Ja sam jutros prevalio za sat i tri četvrta.

— Ama je suho bilo!

— Jest doduše. Po suhu je zgodnije!

Na zapadu se posve izvedrilo. Prošli su brežuljke, i sad pukao najedamput divan pogled na svu okolinu Matinu i Petrovu. Zagrija i sunce. Pšenice iza kiše izgledaju kao zlatne. Nanovo se javljaju čobani i svojom pjesmom razveseljuju svačije tužno srce.

Žeteoci se opet vraćaju na svoje razore. Kosci oštre kose, a nekoji se već poredali u redove. Gdjegdje zalaje pas i ptice u grmu pjevaju.

Dolaze župnik i Petar pred Matinu kuću. Izašao i Mato do sokaka. Poljubi paroka u ruku i povede u kuću.

— Pa Mato — upita župnik — kako ti je Mari?

— Dobro je, fala Bogu!

Mara se malo pridigla. Kvasio joj Mato krpe i mećao na glavu. Osvijestila se dobro. Ona je lijepo kuću uredila. Pomela. Vatru naložila na ognjištu. Pokraj ognjišta je malo slame prostrla i leži. Makar dok župnik dođe i ode! Malom Ivanu dala svete vode, da drži, pa kad uniđe župnik, da poškropi.

— Hvaljen Isus, Mare! — reče župnik ulazeći.

— Uvijek faljen! Bog vas pomagao, zar ste došli!

— Jesam. Žurio sam se, brzo će veče. Još malo i smrknuće se.

— Ne će zar boni, kud će prije!

— E, bome hoće! Nego kako ti je, boli li te išta?

— Ne boli, vala, velečasni, ništa! Ama sam onako nešto slaba, da se gotovo ni maknuti ne mogu. Ni sama ne znam, šta mi je, ni šta ću!

— Znaš li ti, gdje se to dogodilo?

— Ne znam, samo znam, da sam jučer čupala lan i evo sad ovdje ležim. Malo nešto čujem u prstu desne ruke.

Uze župnik prst. Gleda, nešto se crni u prstu. Pritisne, boli.

— Je li bilo trnja, gdje si ti čupala lan?

— Pa jest!

— Dobro! A ne boli te, veliš, ništa više?

— Ne boli!

— Hoćeš li se ispovjediti?

— Ne znam, kako hoćete. Mene ne boli!

— Pa možeš se ti opet ispovjediti!

— Kako ćete, velečasni, sutra opet dolaziti po ovakom nevremenu?! Žao mi vas! Opet nijesam bolesna. Dok ozdravim, doći ću ja k crkvi i sâma.

Mara se zacrvenila. Stid ju je župnika, a i žao joj, što se toliko napatio, a badava. Gleda, kako bi se izvukla.

— E, dobro je! Zbogom, veli župnik potpuno miran.

— Zbogom pošo, velečasni!

Dođe župnik pred kuću. Petar i Mato su izašli, jer su mislili, da će se Mara ispovijedati.

— Što mislite, velečasni — upita Mato — šta je?

— Što je radila ona prije bolesti?

— Imao sam žeteoce jučer. Danas smo čupali lan.

— Ona kaže, da ste jučer čupali lan!

— To se ona prevarila!

— Onda nije ništa. Umorila se. Pa mora joj se zanesvijestiti! Toliko jučer radila, svaki dan prije, pa danas! A opet vrućina, sparina. Trnja bilo, ubola se. Ne boj se ti ništa! Sve je to dobro, ne daj, Bože, gore!

— Velečasni, nemojte zamjeriti. Nemojte se ljutiti. Znate, ja sam se bio plaho uplašio! Šta ću, ovolika djeca, a kad bih nju, ne daj Bože, izgubio, kuda bih onda s ovolikom djecom?!

I Mati je bilo žao župnika. Evo drugiput danas na ovoliku daljinu ide. Vidio je i on, da mu noge klecaju. Zato mu je dao kafu, da se malo okrijepi. Nudio mu je i večeru, ali se župnik ispričao, da je jeo prije, nego je pošao.

— Čuješ Petre — Mato će — bi li ti htio dati velečasnom konja, da odjaši? Vidiš, da je sustao! Toliko je danas odao, znaš i sam!

Župnik se nećka i zahvaljuje.

— Bih, što ne bih! Našem ujaku, dao bih i dva, kad bih imao! veli Petar.

Petar ode opremati konja. Župnik sjedi, odmara se. Dođoše i djeca te poljubiše ujaka u ruku i nastaviše svoju igru. Ujak je upravo popio kafu, kad eto i Petra s konjem. Lijep je i ponosit vranac. Petar ga upotrebljava, samo kad ide u kotar ili na kakvu slavu ili na proštenište.

— Evo, velečasni! Ne bojte se, naučan je svemu.

— Kako ću ti ga, Petre, povratiti?

— Ej, velečasni, da je za sve zgoda, kao za to, mašala! Eto, ja ću u nedjelju k misi, pa ću se povratiti na njemu. Samo ga hranite ova dva-tri dana!

— Živio ti, Petre! Hvala ti! Ovako sustao, doći ću lako i brzo kući, a mislio sam do deset sati ostati.

Župnik se oprosti s Matom i Petrom. Uzjaši na konja i krene putem.

Sunce je bilo na zalasku. Svojim je zlatnim tracima pozlaćivalo vijugaste klance i doline ravne.

Župnik je brzo napredovao.

A kod kuće, Bog zna, ne čeka li ga još tkogod, da ga zovne k bolesniku.

D. Šimić.

POSLJEDNJI POZDRAV BOŽJEG SIROTANA

Sad davor tebi, smrti sestrice,
što stereš krila, da me ogrliš
i daruješ me, zrelu pšenicu,
za rajsku gozbu brata Isusa!

Pa svucite me, braćo, golcata,
položite me golu na zemlju
i podajte mi staru haljinu
ko bokcu — zadnji bratski dar!
O tako, hvala!...

I zbogom, braćo moja malena,
u brižne kvočke sitna pilenca!
Potecite mi bliže na srce,
da izlijem vam zadnji blagoslov!
Oslijepio sam, braćo, ne vidim,
neg čujem sunca topli samo trak...
Je l' ovo glava brata Bernarda?
Mog srca prvi to je plod,
jer prvi je, obdarivši siromahe
siromah posto za mnom...
Zalijevajte mi taku ružicu,
tu zjenicu mi oka čuvajte,
u bistroj toj se vodi kupajte!...

Moj pokoj tebi, brate Bernarde,
siromaštine hrabri viteže!
Moj cjelov tebi, čisti Leone,
čistoćom srca bjelji od snijega!
Mir tebi, mirotvorni Anđele,
nanosio se sreće, Maseo,
što roniš sveđ u tajne nebeske!
Orajio te Bog, o Rufine!
što plivaš morem svete molitve!
Da Bog te štiti, Junipere moj,
poniznosti mi krasna grančice!
O blago tebi, brate Rođere,
ko stranac što se seliš zemljicom,
goruća zubljo, Iluminate moj,
prosvijetli braću kao meteor!

O stado moje, zbogom ostaj mi!
Ovaku šumu, male braće roj,
da množi Bog u mojoj dubravi!

Stoj zbogom, Klaro, dobra sestrice,
sa svetom družbom čistih djevica
u San Damianu!...
Odletite mi časkom do raja,
dozovite mi zlatne anđele,
i javite da skoro dolazim,
da dolazim vam brzo onamo...
No što me ovo jošter sapinje
u tamnici mog brata oslića?...
O Jakobe de Septemsóliis,
mir s tobom! Utri suzice,
zar ne vidiš mi smiješak Isusov,
što zove me u vječno zelen-gaj
slavulja božjih?...
Sad zbogom zbogom, ševe krilate,
što biglišete — ah — na granju tom
nad tužnim krovom moje ćelije,
pa posljednji mi a v e pjevate
u sutonu mi vijeka putničkog
u milom kraju!...
I davor vama, rosne travice,
i davor vama, žute stazice,
oh opraštajte mi Hrista moga rad,
što gazio sam po vama nehote!...

To vrelo srce, što još krvari
od rana pet sa gore Alverne,
privija vas ko drobnu dječicu
i miluje ko dragu dušicu —:
vas, slatki moji mali jaganjci,
vas, tihe male grlice,
umbrijskih voda mirne ribice,
Spoletske ravni plahi zečevi,
što švrljate mi tuda nečujno,
i vas, o vuci divljih Abruca,
i vas, o apeninski orlovi,
što kružite kroz tanke oblake,
i vas, o mali sitni crvići,
i vas, o tromi poljski pužići!
Moj cjelov vama, vode prečiste,
i vama, jarki žuti ognjevi,
visokih gora vojsko nebeska,
šarenih buba svijete gizdavi! ...

Da, vazda vas je Frano žudio
ko Tristan mladi lijepu Izotu:

vi bijaste mi velje bogatstvo,
moj ures, dika i sva baština,
i dragi balsam teških ranica,
kad gurahu me ljudi nemili.
Vi bijaste mi čisto zrcalo
otajstva božjih — ljestve čudesne
do božjih vrata...

Sad zbogom, braćo, čudni svjetovi,
ne mogu više da vas polazim
da gledam vaše bajne svatove,
da kolo s vama jošter provodim!
No čujte!
Kad ustanem do žarkih zvjezdica
što zovu me sa zvonom večernjim,
o nemojte mi tada cviliti,
već pošljite mi brata vjetrića
na grobni humac, da ga miluje
uzdahom vašim!...

A ja ću tada pomno viriti
odozgo na vas s plahih zvjezdica
i na vas ću se tiho smiješiti,
i opet ću vam rado pričati
da Bogu služit jest — kraljevati
i njemu vječne hvale pjevati —
jest višnje slasti vir...

Pa sad kad lađu brodar ostavlja
da sleti na kraj rajskih poljana
zabugarite svi u jedan glas
preslatke stare mi davorije,
da crveni vas čuju serafi
i slete dolje s lutnjom nebeskom
i prate pjesmu bratu sunašcu,
što male braće iz sto srdaca
u nebo plovi gor!...

pp. Oj zbogom... pst!...
Ja idem...!! radost... vidim čar i sjaj
Božanskog Grada!...

ff. O srce moje malo maleno,
o budi sada sasvim hrabreno,
zaigraj sada slatko slađano
ko David s harfom pored korablje,

pa pukni!!... kao božja kitara —
kad ječi nadom rajskog lovora
u naručaju brata Isusa!...

pp. Pst! zbogom braćo — vama ostavljam
sinova božjih blago — Božji Mir!...
»Me expectant justi, Domine,
donec retribuas mihi!«...

U Sv. Mariji Porciunkuli — Assisi, dne 12. kolovoza 1926.

Nedjeljko Subotić.

ISELJENIČKO PITANJE LJUBUŠKOG KOTARA

Iseljeničko pitanje ljubuškoga kotara jest tipična pojava u hercegovačkoj emigraciji. Posve sam siguran, da nijedan hercegovački kotar (ima ih 9) nije dosegao toliki broj iseljenika kao ovaj. Nesamo relativno već i apsolutno on nosi rekord u tomu.

Na temelju ovoga konstatovanja mogao bi se izvesti daljnji zaključak te se smjelo ustvrditi, da je ljubuški kotar najsiromašniji od svih drugih u Hercegovini. Takav je općeniti zaključak većim svojim dijelom ispravan, ali da ne zapanem u nejasnost, a veoma lako i u pogrješnost, tu treba neko razjašnjenje.

Uzmemo li u obzir samo tlo — zemljište ovoga kotara i ispoređujemo li ga s teritorijem drugih hercegovačkih kotara, onda ćemo doći do uvjerenja, da ovaj kotar u tom pogledu ne zaostaje za drugima. Naprotiv, dade se lako dokazati, da je teritorij ovoga kotara sam po sebi veoma podesan za prehranu pučanstva. Kapacitet je prehrane dosta povoljan, i ako ne najpovoljniji. To se dade lako ustanoviti promatranjem njegove površine.

U ovom se kotaru nalaze dva polja. Jedno je Nahijsko polje oko sredine Trebižata, desne pritoke Neretve, između Ljubuškoga i Vrgorca, a drugo je Bekijsko zvano Sovićko polje ispod Imotskoga.

Sposobnost za prehranu ovih dvaju polja dala bi se povećati i učiniti sigurnijom, kada bi se utrošili milijoni za njihovo uređenje i melioraciju. Osobito ovo vrijedi za Bekijsko polje, koje stradava od ljetnih suša, a inače je veoma plodna zemlja, ili od jesenskih kiša, koje znadu rano nastati i vodom prekriti nespremljeni i još nedozreli usjev. Ako se ne dogodi ni jedno ni drugo, može se dogoditi nešto treće — naime to, da se voda s ovoga podvodnoga polja ne digne do u kasno

vrijeme — iza Petrova i tako onemogući svako sijanje. Rijetko biva, da ovo polje urodi plodom.

Pa ni ostali dio teritorija ovoga kotara, koji se nalazi uz dalmatinsku granicu vrgorske i imotske krajine i do bosanske granice niže Duvanjskoga polja, nije tako pasivan ni neproduktivan.

Premda teritorij kotara nije sam po sebi neplodan i neproduktivan, ipak je kotar siromašan i to jedan od najsiromašnijih kotara u pogledu stanja i imanja njegovih žitelja.

Zađe li čovjek u sela, upada mu u oči siromaštvo i bijeda u kućama i njihovu namještaju, u odijelu i hrani. Čovjeka mora da srce i duša zaboli, kada zađe među ovaj seljački svijet, koji se bori za životnu egzistenciju, pa kad vidi, kako je najmanjim i najčednijim zadovoljan. Sramota je reći, ali je živa istina, da su ljudi u ovim selima zadovoljni u slabijim godinama onim i onakim, što svinje jedu u nekim bogatijim pokrajinama.

Reći će se: Pa odakle takvo siromaštvo? Plodovitost zemlje nije baš najgora, pa zašto tu seljaci tako kukavno žive?

To dolazi iz više razloga. Jedan je taj, što u ovom dijelu Hercegovine znadu češće puta biti sušne godine, koje onemoguće svaku vegetaciju usjeva. Drugi je taj, što u čitavom ovom kotaru ne može naš seljak naći zarade. Nema tu tvornica ni drugih poduzeća, nema željezničke pruge, ni drugih javnih radova, da bi narod mogao dobiti novac. Jedino u Ljubuškom ima otkupni ured duhana, u kojem je zaposleno nešto radnika i radnica. Neki, iako mali dio uzroka, treba tražiti i u konservativnom shvaćanju žiteljstva.

Ali nijedan od ovih razloga ne bi bio napose i skupa tako moćan, te bi natjerali našega težaka da se u ovako velikom broju seli u tuđi svijet. Ovo sve nije nam u stanju da razloži, zašto se baš iz ovoga kotara iselilo apsolutno i relativno više osoba nego iz drugih kotara, a samo zemljište za prehranu nije baš najgore.

Da je emigracija ovoga kotara u nekom pogledu porazna, glavni je uzrok u tomu, što je ovaj kotar najnapučeniji od svih ostalih hercegovačkih kotara. Na teritoriju ovoga kotara, koji ima 773 km², žive prema popisu pučanstva iz godine 1920. *42.599* stanovnika. To znači, da na svaki km² dolazi 55·1 osobe. Na drugo mjesto po gustoći pučanstva dolazi stolački kotar, koji ima na četvorni kilometar samo 36·1 osobe. To je dosta velika razlika, koja se očituje i u broju iseljenika.

Istina, nije to baš tako velika prenapučenost prema nekim drugim krajevima, ali je ipak prenapučenost za ovaj kotar, koja ne dopušta većega opterećenja. Nesamo da ne dopušta

veću gustoću, već naprotiv trebalo bi ovaj kotar još više rasteretiti. Mirne duše možemo ustvrditi, da bi se morala barem jedna petina današnjega pučanstva iseliti.

Dakle iseljeničko pitanje postalo je od velike važnosti i postalo je čitav problem za ovaj čisto hrvatski i katolički kraj. (Katolika ima 40.104, muslimana 2.341, pravoslavnih 140).

Iseljeničko pitanje ovoga kotara nije postojalo oduvijek. Ono je novijega vremena, pitanje sadašnjice od velikoga zamašaja. Istina i prije je postojalo iseljeničko pitanje, no ono je imalo drugi karakter i bilo je neznatno, da bi vrijedilo baš kakove naročite ili posebne pažnje. Sigurno je to, da su katolički Hrvati za vrijeme turske vlade pred osmanlijskim zulumom i progonom tražili pojedinačno pa i u čitavim porodicama zaštitu u susjednoj Dalmaciji.

Ali istom za vrijeme austrijske vlade, koja je okupirala godine 1878. čitavu Hercegovinu, nastaje iseljeničko pitanje u današnjem smislu riječi. Zapravo iseljeničko pitanje, koliko ono nosi sa sobom ozbiljni problem općenite prirode, ne opstoji sve do ovoga našega stoljeća. Zato je posve opravdano, da u emigraciji ovoga kotara ustanovimo dvije periode, koje se jedna od druge bitno i u mnogočem razlikuju. Prva perioda obuhvata razdoblje od god. 1878.—1900., a druga od 1900. do danas.

Karakteristika je prve periode u tomu, što emigracija ovoga kotara nosi na sebi vjersko-političko obilježje. U ovoj periodi ljudi ne ostavljaju svoj kotar radi toga, što bi ih baš nevolja tjerala, već iseljavanje ima drugu pozadinu. Muslimani nakon dolaska austrijske katoličke vlasti osjećaju se tuđi i gledaju, barem neki, da se oslobode tuđe uprave i radi toga se sele. Ova perioda može se nazvati muslimansko-turskom periodom, jer se u njoj iseljava pretežnim dijelom muslimanski elemenat. To traje do god. 1902.

I zapravo godine 1902. nastaje sasvim nova i bitno različita perioda u emigraciji. Ova perioda nosi na sebi socijalno-ekonomsko obilježje. Ljudi se sele ne iz vjersko-političkih razloga (osim malih izuzetaka), već iz ekonomske nužde, radi siromaštva. Ova je perioda nastala radi pitanja kruha i prehrane, a ne radi političkih hira ili kakva luksusa. Sporedno je to u ovoj drugoj periodi, što su u emigraciji katolici od muslimana i ostalih kudikamo pretežniji.

Ali da nam iseljeničko pitanje bude osvjetljenije, i na neki način zornije predočeno, donosimo tabelu, koja je sastavljena na temelju evidencije, koju je vodila državna vlast. Prema tim podacima, koje imamo od god. 1886. do danas uz neke

praznine, na koje ćemo se kasnije osvrnuti, može se ustanoviti broj iseljenika u ovim godinama ovako:

God.	1886.—1890.	1891.—1895.	1896.—1900.	1901.—1905.	1906.—1910.	1911.—1915.	1916.—1920.	1921.—1925.	1926.—1929.
Katolika	11	2	10	201	2.592	281			
Muslimana	60	68	66	66	135	37			
Drugih	7	9	6	9	8	2			
Svega	78	79	82	276	2.735	320		18	1.183

Iz ove se tabele jasno opaža, kako je broj iseljenika postepeno rastao i dosegao svoj vrhunac između god. 1906. do 1910., a najviše je bilo zatraženo putnica u godini 1907. U toj godini iselilo se ništa manje nego 1265 emigranata.

Od godine 1886. do rata iselilo se iz ovoga kotara 3.570 osoba, a nakon rata 1.201. To znači, da je broj iseljenika od početka godine 1886. do 18. marta ove godine (1929.) iznosio 4.701. Ovo je broj, koji se oslanja na sačuvane podatke kod kotarske oblasti u Ljubuškom. No budući da su ti podaci, kako se vidi iz same tabele, manjkavi, možemo potpunim pravom zaključivati, da taj broj treba korigirati i povećati.

U petom stupcu od godine 1906.—1910. nemamo ama baš nijednoga registriranog iseljenika za čitavu godinu 1909. Ali može se sigurno ustvrditi, da je u toj godini bilo najmanje 300 iseljenika, koji nijesu uneseni. To zaključujemo iz toga, što je godina 1908. imala 411, a god. 1910. 337 iseljenika. Nema nikakva razloga, da bismo mogli vjerovati ovoj nenaravnoj praznini. U godini 1909. moralo je biti iseljenika kao i drugih godina.

Opet i u šestom stupcu (god. 1911.—1915.) treba mnogošta korigirati i objasniti. U ovom razdoblju ne odgovara stvarni broj iseljenika broju, koji je naveden. I ovdje moramo taj broj povećati, i to opet najmanje sa 300. Evo zašto! U ovomu razdoblju nemamo ubilježenih svih iseljenika u godini 1911. Iz te godine imamo ih samo 15. To je premalen i nemoguć broj, jer godina pred njom 1910. imala je 337 iseljenika, a godina iza nje 1912. imala je njih 186. Najmanje je u ovoj godini izostavljeno kojih 150 osoba.

Nesamo da se za ovo razdoblje nalazi pogrešaka u toj godini, nego se nalazi i u godinama 1913. i 1914. U godini 1913. imamo podatke samo do konca mjeseca augusta. Kroz tih osam mjeseci iselilo se 119 osoba. Nije moguće da se ni-

jedna osoba nije iselila te godine i u ona četiri posljednja mjeseca. Ito tako nemamo nikakva podatka za godinu 1914. Iseljenika je bilo i u ovoj godini kroz šest mjeseci, jer je svjetski rat nastao istom u sedmom mjesecu, koji je onemogućio emigraciju u inozemtsvo. Prema tomu 1915. godina nije imala iseljenika. Ali onu prazninu od 4 mjeseca iz godine 1913. i šest mjeseci iz godine 1914. treba ispuniti barem sa jednim minimumom od 50 osoba.

Na taj način primorani smo, da broj iseljenika u predratnoj periodi ovoga kotara od 3.570 dignemo najmanje na *4.220,* a ne bismo upali u veliku zabludu, ako bismo ustvrdili, da se prije rata iselilo kojih 4.500 osoba.

Za volju istine treba istaknuti i to, da je Čapljina i čitava njezina okolica od ljubuškoga kotara odcijepljena početkom našega stoljeća i da su iseljenici s toga teritorija ubrojeni sa iseljenicima današnjega kotara. No ovo ne mijenja gotovo ništa na stvari, jer kroz čitavo vrijeme, dok je taj mali dio teritorija pripadao Ljubuškom, iselila su se iz Čapljine samo 42 lica. To znači, da od čitave gore naznačene sume iseljenika treba odbiti 42.

Uzmemo li za razmatranje daljnja tri razdoblja, onda se može reći, da u razdoblju 1916.—1920. nije moglo biti emigranata radi svjetskoga rata. Poratno razdoblje od godine 1921.—1925. nije nam zabilježilo kakvu veću sumu iseljenika. To je radi toga, što su poratne godine bile dosta povoljne i rodne u ovom kotaru. Ali ima i drugi razlog i to po našem mnijenju mnogo važniji, što je nakon rata nastala pobrkanost u duhovnom i saobraćajnom svijetu. Nije bilo lako utrti put emigraciji. To uspijeva u drugom poratnom razdoblju, od godine 1926.—1929., u kojem se iselile 1.183 osobe. Pribrojimo li tomu broju još onih 18 iseljenika iz godine 1925., onda imamo svega iseljenika poslije rata *1.201.* I ovaj broj treba povećati kao i prije rata, jer nam je dobro poznato, da nijesu svi uvedeni u iseljenički registar.

Čitava suma iseljenika od godine 1886. do 18. marta 1929. iznosi prema podacima 4.771 osobu. No kako već spomenusmo, iseljenika je moralo biti više, zato nećemo pogriješiti, ako ustvrdimo, da je u ovom razdoblju bilo 5.500 emigranata.

Nakon svih ovih korektura i objašnjenja, koja smo iznijeli za bolje razumijevanje gore iznesene tabele i iseljeničkoga pitanja, spomenut ćemo još jednu stvar, koja nam sama upada u oči. Svi iseljenici prije rata bili su registrirani, nesamo po ličnim i mjesnim oznakama, već i po konfesionalnoj pripadnosti, dok se to poslije rata nije činilo. Zato

ona razdoblja poslije rata nijesu ispunjena, jer se ne može lako ustanoviti, koliko osoba otpada na konfesionalne rubrike. Donesen je samo ukupni rezultat svih emigranata.

Ako bismo htjeli da znamo one zemlje, u koje je emigracija gravitirala i u kojem omjeru, onda dobivamo drugu zanimivu tabelu.

Broj iseljenika u pojedine zemlje bio je ovaj:

God.	1886.—1890.	1891.—1895.	1896.—1900.	1901.—1905.	1906.—1910.	1911.—1915.	1916.—1920.	1921.—1925.	1926.—1929.	Zbroj
Turska: evrop. i azij.	60	68	59	54	55	29		—	20	345
Crna gora	7	10	5	9	1	1		—	—	33
Ostala Evropa	11	1	14	6	8	2		1	5	48
Amerika (USA)	—	—	4	164	2 670	288		—	11	3.137
Austr. i New Zeland	—	—	—	43	1	—		—	108	152
Kanada	—	—	—	—	—	—		9	213	222
Argentina	—	—	—	—	—	—		—	478	478
Ostala Južna Amerika	—	—	—	—	—	—		8	348	356
Suma	78	79	82	276	2.735	320		18	1.183	4.771

Iz ove tabele očito se opaža, da je emigracija ovoga kotara tražila nove puteve i nove zemlje. U prvoj periodi, kako se ovdje vidi, Turska je carevina glavno emigracijsko područje, dok se u drugoj periodi to područje proširuje uglavnom na Ameriku. Teško je bilo otvoriti put u tako daleki svijet za ljude, koji su bili nepismeni i bez naobrazbe. Godine 1898. zatražio je prvi putnicu neki Ivan Kežić iz Crvenoga Grma kod Ljubuškoga, koji je bio mornar i čuo za Ameriku. Još su se trojica dviju narednih godina usudila da zatraže putnicu. Najedamput se po čitavom kotaru prosu neki čarobni glas o toj zemlji, u koju rpimice odoše sve najbolji momci, najjača radna snaga. Uglavnom — emigracija je gravitirala u ovoj drugoj periodi prema Sjevernim Ujedinjenim Američkim Državama (USA). No našlo se nekih, koji se odvažiše u Australiju i New-Zeland.

Poslije rata emigracija je otešćana. Sjevero-Američke Države ograničavaju na neznatni minimum useljavanje našim ljudima. Prije rata bila su širom otvorena vrata u USA, a sada su tako prikučena, da se smatra sretnikom, tko bi se na njih uvukao iz ovoga kotara. Nevolja tjera u svijet i treba naći druge države, da im dadnu zaradu. Nakon rata emigracija ko-

tara poče gravirati prema Kanadi, Argentini i državama Južne Amerike.

Kanada i Australija otešćaše useljavanje i sada je Južna Amerika postala glavno emigracijsko područje ovoga kotara. Jedini Bog znade, kako će se iseljeničko pitanje odvijati u budućnosti. Danas su velike poteškoće, s kojima se imadu boriti iseljenici ovoga kotara, a budućnost ih nosi sa sobom još više.

Iseljenici su bili prepušteni sami sebi bez ičije pomoći. Sami traže putni trošak, sami lutaju po dalekom i tuđem svijetu, da nađu koru kruha. Ljudi srtaju na sreću ne znajući, šta ih čeka. Mnogi prolaze loše i naopako, a neki opet sretno i dobro. Dosta ih svijet usreći, a dosta ih opet unesreći i u crno zavije.

No bilo kako bilo, naš će svijet ići, jer ovaj kotar svojim jakim prirodnom prirastom pučanstva stvara još veću bijedu i siromaštvo.

Sve ovo dosad rečeno odnosi se na emigraciju u inozemstvo, ali u ovomu kotaru opstoji još jedna — zapravo dvije — vrste emigracije. Jedna je emigracija, unutarnja kolonizacija čitavih obitelji po bogatijim našim krajevima.

Nažalost i u ovom pogledu naš je svijet pripušten sebi. Nitko o njem ne vodi računa, niti ga potpomaže. Sami samcati naši ljudi iz ovoga kraja srtaju po Bosni i Slavoniji, da se tamo nasele. Čitave su se obitelji poslije rata odselile u Bosnu i druge krajeve.

Naši novčani zavodi i zadruge imali bi na ovome polju mnogo rada a ujedno i patriotsku dužnost, da pomognu ovu unutarnje kolonizaciju i stave je na solidnu bazu u sporazumu sa duhovnim vlastima. Uz dobru volju, dalo bi se mnogo pomoći ovomu kraju, koji pati i strada. Zar se ne bi dalo u tomu pogledu moralno i materijalno pomoći. Naša bi javnost imala o toj stvari povesti ozbiljnu riječ i prijeći na djelo. Novčani zavodi dali bi našemu čovjeku kredit bez kamata ili bi mu kupili imanje, da ga otplati u nekom povoljnom roku. Dale bi se osnovati i kancelarije, koje bi vodile evidenciju, gdje ima podesno zemljište za kolonizaciju, te bi davale upute i savjete. To bi se moglo provesti i kod naših biskupa.

Pokojni biskup Buconjić vodio je i o ovom problemu evidenciju, šta više, sam je kolonizirao ljude iz ovoga kotara u Nevesinje i s onu stranu Neretve.

Drugi oblik emigracije iz ovoga kotara biva pomoću škole. Škola otvara mlađima put u industriju i trgovinu, u obrt i druga zvanja, i to većim dijelom preko Hrvatskoga Radiše. Među ove može se ubrojiti i inteligencija ovoga kotara. Ovaj kotar dao je razmjerno najviše duhovne i lajičke inteligencije. Od te inteligencije veći dio ne živi u ovom kotaru, već se nalazi u službama po drugim pokrajinama. Šta više četiri svećenika iz ovoga kotara otišla su u Sjevernu Ameriku, da tamo među našim iseljenicima djeluju (oo. Čuturić Frano, Ambro Mišetić, Spiridion Andrijanić i Zvonimir Mandurić).

Iseljeničko pitanje ovoga kotara nemoguće je skinuti s dnevnoga reda. Ono je je donijelo u mnogočem dobra za ovo pučanstvo, a isto tako i dosta zla i nevolje. Emigracija iz ovoga kotara jest emigracija muške snage, dok ženski svijet ostaje na domaćem ognjištu i tim se stvorio ženski problem, pitanje udaje. Doći će vrijeme, da će i ženske u emigraciji uzeti jačega učešća.

To je najgore, što je čitava emigracija ovoga kotara prepuštena sama sebi, na sreću ili nesreću. Sami iseljenici rješavaju poteškoće i bore se s njima, a nema ustanova, koje bi im pružile bile kakovu pomoć. Naprotiv, opstoje udruženja i ljudi, koji te emigrante iskorišćuju i turaju u propast. Tu treba više socijalne svijesti, više razumijevanja i sućuti naprama ovim gladnima, koji traže zarade i vape za pomoć.

Mikulić o. Rudolf.

IZ NAŠEGA SVIJETA

1.

Gorska se kosa pružila kao golema grbava neman. Ostarjela je i ovetšala, pa već nema na sebi one bujne hrastove i bukove dlake, što ju je nekad pokrivala od glave do repa. Gdjegdje se pomladila rpa brestića, a između rpica sivi kamen i oskudna trava. Mjestimice reve voda i nosi s rıvine žutulju na put, što se poput šarene zmije vijuga kroz selo. Staro je i to selo. Vrijeme mu je potpisalo službeno uvjerenje bez taksene marke na svakom krovu. A gdjegdje je svojim perom i pečatnim palcem pritislo tako, da se osim redovne badže ili vidjelice na krovu zapaža i više zračnih odušaka.

Ni Lika nije više iza devetoga brda. Po svim selima trče, trube i bleje »t o m o b i l i«. Pa eno usred sela baš stade jedan. Iz njega se izvukoše dva čovjeka omalena, ojedra. Oba su bezbrka. Ili su mladi ili ćosi ili obrijani — ko bi ih znao!

— Doktore, da snimimo ovo čudovište! — prozbori jedan i naperi fotografsku spravu prema čudnovatoj zgradi.

— Svakako se isplati — prihvati drugi. — Ispod slike napiši: Eskimska kuća i niko ne će ni pomisliti, da je to zgrada usred ličkoga sela.

A zgrada je kukavna potleušica od pletera kao nekad kula Tale Budaline, s gnjilim slamenim krovom gotovo do zemlje. Vrata su prema putu niska, čađava i blatna. Pred vratima blato do koljena ,a nasred blata blatno brvno.

— Vabo! Pogledajder: gospoda slikaju tvoje dvore! — vikne podrugljiv glas iz susjedne kuće, koja je bila nova i čista.

A iz potleušice se izvuče u dugom crvenom kožuhu zdepast čovjek crvena lica, crne kose i brka. Sa sjekirom u ruci prijeđe preko brvna i skoči k autu.

— A zemlju vam materinu, što to radite? Sad ću vam sasići toga smrdelja...

Neznana se gospoda zaprepastiše u prvu tač, ali se doktor brzo snađe, pograbi iz žepa revolver i krikne:

— Tri koraka natrag, jer si gotov!

I Fabo se stukne, ukoči i počeše iza uha buljeći tupo u neznance.

Međutim je doktorov drug svršio posao i fotografsku spravu spremio u žep, pa će mirno Fabi:

— Ne žesti se gazda, ne treba sjekire ni revolvera. Nego nam reci, je li prošao ovuda načelnik?

— Pronio ga je đavo malo prije. On je moj zatornik. Crn mi je na očima. Valjda je ročio i vas, lofari!...

— Štoo? — zinuše oba gospodina.

— A eto, to. Bio sam u Americi, pa sam gleda mladu gospodu, gdje se vozikaju u tomobilu. Mislio bi, poštenjačine. Vozikaju se, slikaju, a malo potle: ajme i berija! Lofari pokrali, pobili. Ako niste gospodski študenti, da što ste i vi? A opet što će študentima moja kuća?... — izaspe Fabo.

— A, to je dakle tvoja kuća! A mi smo mislili, da je medvjeđi brlog ili kotac. Pa bi li nam prodao svoj vilinski dvor? — zapita doktor.

— Ne rugajte se vi, momci, sa starim čoekom! — srdit će Fabo. — Još vam se ni nausnica nije zagarila, a ja sam prevrnuo šezdeset badnjaka.

— Mi zaglibismo u tridesetu, a sudeći po vašoj glavi malo bi više čovjek i vama dao. Ali bez zamjerke, pokažite nam svoju kuću. Možda ćemo je uzeti za muzej — prijazno izlane doktor.

A Fabo se udobrovolji i povede neznance u kuću. No na brvnu se spotakne doktor i zagazi u blato do koljena. Drug

mu se nasmije. Ali kad pođe preko praga, udari glavom o gredu, a kvrga mu iskoči na čelu. Na ognjištu je tinjala vatra, kraj nje se izvalila debela prasica, a do nje se umivala mačka. Kokoši su čeprkale u jednom uglu, a u drugom je ležala bolesna koza. Kuhinja nije bila popođena, a ni mala mračna sobica, u kojoj su tri visoke postelje bile stisnute jedna uz drugu. Sve je bilo puno blata.

— Strašno! Kakva je tu higijena! — vikne doktor srdito.

— Sunca mi, nema gujina — odvrati Fabo mirno. — Moj je ćaća bio premašio 80, a ja evo 60, pa mažem suva kruva ka vuk. A eno i unučić sav puca od zdravlja.

Neznanci se zgledaju, pa će doktorov drug:

— Vi, prijatelju, niste razumjeli doktora. On misli, da je vaša kuća nezdrava... Ta eto i prasica i bolesna koza.

— E, pa što je to? — prekine Fabo. — Prije nije bila kuća ni pregrađena. Mi smo ležali na postelji, prasci i ovce pod posteljom. A i mene je krava često oblizala, valjda misleći, da sam tele...

I Fabo se dobroćudno nasmije, pa nastavi:

— Ali ja pregradih kuću, načinih ajat za konje i goveda. A sad sam od bratića pogodio i pojatu za blago...

— Ali je vaša kuća nezdrava i ja ću je dati zatvoriti? — izlane srdit doktor.

— Moj sinko, nisi je gradio ti ni tvoj ćaća. Moji su je sagradili prije 200 godina. Svi su u njoj živili i uživali. Imali su kruva i palucana (palente), a zemlje, ej, daj dva oka. I svi su pucali od zdravlja. A još je pred kućom bila rpa gnoja, pa se pušila, da je milota... I ti da ćeš mi zatvoriti kuću? A vidider moje ruke: moj jedan prst, a tvoja tri. A glava! Kad sam išao u školu, zaletio bih se, tresnuo glavom u krušku, a odozgo padaju kao šaka... A vi samo kvrcnete glavom o gredu, pa eto kvrge poput kruške. Nego ne budi zamire, morda ste gladni. Napijte se varenike!

I Fabo segne za blatnim loncem, koji je pun stajao na polici.

No gospoda pogledaše Fabine ruke i lonac pa zahvališe od srca i pođoše oprezno k svojim kolima, gdje ih je već čekao debeli ćelavi načelnik, pa im se uzeo duboko klanjati.

— Načelniče, — odriješito će doktorov drug — na osobnu odgovornost imate dati očistiti ovo blato. Ne će li sam vlasnik, globite ga...

— Nek on globi svoga ćaću! — prekine Fabo, a načelnik se duboko nakloni.

2.

— Poglaviti gospodine predstojniče, nalog će biti izvršen.

Fabo je stajao kao ukopan i gledao za autom, češkao se iza uha i mahao držalicom od sjekire, a napokon izlane: Doktor, predstojnik. Ha, dušmanine načelniče, ti si ih ročio. Neka te! Zapaprio si mi, ali baš ne će biti na tvoju. Ima u Vabe još »dorana«!

A načelnik je u autu sa svim naklonima i naslovima pričao:

— Jeste li ga vidjeli, gospodo? Tvrd kao kamen, zasukan kao kukrić. I zovu ga u selu k u k r i ć. Išao je u školu 6 ili 7 godina. Prošao je dobar komad Amerike. Ali je ostao jednak. Donio je kući oko 4000 dolara ili po njegovu dorana. Uzeo je od susjeda komad potkućnice s pojatom. A mogao je uzidati krasnu kuću. Ali dorane malo po malo glođu procesi... Gospodin doktor pozna nadripisara Glišića.

— I ja sam čuo za tu ptičicu — prekine predstojnik.

— Glišić je već mnoge nasanjkao, a na nesreću se namjerio na nj i Fabijan. Kad je došao iz Amerike, dvije mu sinovke dorasle do udaje. Ali curama treba oprema. A Fabijan upro: — Ne dam ništa. Ni moja Luja ne donese meni. A u Ameriki bi popljuvali muškarca, koji zaište nametak. Kad je došao u zagledačinu zgodan momak, zapita Fabu: — Striče, koliko ćete mi nametka dati? — A naš Kukrić ožeg s ognjišta, pa na momka: — Sedlaj iz kuće, jer ti razvezah tikvu...

Djevojke se i zaručile, ali Fabo ni čuti za opremu. Ja pođi k njemu, zovni ga k sebi, nagovaraj, opominji — zaman. Glišić je zajamčio Fabi, da će mu za 100 dolara dobiti proces. A sad se već 2 godine procesira tvrdoglavac sa sinovkama. Parnicu je izgubio, ali se ne da ni vilama sedlati.

— A čim mu se vi zamjeriste? — zapita doktor.

— Čim? Baš tim, što mu htjedoh dobro. Nagovarah ga, da svakoj sinovci dade 100 dolara i koju glavu blaga. Ta djevojke su radile kod kuće, pa su toliko privrijedile. Da su drugome služile 10 godina, bile bi zaslužile pet puta toliko. — No kad ja spomenuh Fabi, on skoči kao ris: — A ti ovaki, ti onaki! Lako je tebi pružati krake po selu i ispijati čaše po birtijama. A ja sam svoje dorane stekao krvavo. I štedio sam svaki cent. — I zbilja mi reče jedan drug Fabin, da ga nikad nije vidio u društvu a ni u pristojnoj odjeći. Veli, da Fabo legne na čistu postelju, ne bi mu se računalo dignuti.

— Jadan je naš čovjek! — primijeti doktor. — Pričao mi je prijatelj, koji je dulje živio u Americi, da naš svijet ondje radi kao stoka, a gdjegdje i živi kao stoka. Neko štedi, da što privrijedi za svoju kuću, a neko se probarabi, pije, karta,

a živi u blatu i u neredu. Zamjera se našim ljudima, da u svijetu ništa ne nauče. Zbilja je mnogo takvih. Ali mislim, da nisu sami ljudi toliko ni krivi! Gdje među našim radnim svijetom ima vrijednih prvaka, pozna se i na zadnjem radniku.

— Meni ne ide nikako u glavu, — prihvati predstojnik — da taj naš Kukrić sa 4000 dolara stanuje u tom blatu. I još nam rekoste, da je kupio pojatu za blago...

— Ej poglaviti, — nakloni se načelnik — nisu tu bili samo »dorani«. Kad je Fabo došao kući, našao je desetero goveda, dvadesetak koza, a dva puta toliko ovaca. U selu prvi gazda! No on gudi uvijek istu: »Kruva i palucana! Što će mi carski dvori puni paučine?« A kad mu se narugaju, da živi kao i drugo blago, Fabo se nasmije: — Moji su stari osvajali Liku od Turaka. Imali su plemenite liste, a stanovali su u ovim dvorima... A ljudi ga bockaju:

— Pa i ti, Vabo, imaš magareću kožu...

— A je li zbilja Fabo plemenitaš? — zapita predstojnik.

A načelnik će:

— Bili su plemenitaši njegovi stari. Vele, da se i sada negdje čuva njihov grb. Ali su imali lijep dvorac, koji su srušila nesložna braća. Svi su oni bili kukrići. Za stopu zemlje, za naviljaj sijena, za trn u međi dodijavali su nekada kumpaniji, a poslije kotaru i županiji. Išli su pješice u Zagreb pred bana, a jedan je, nepismen, išao i u Beč Frani Josipu... Sad su već neki spali na prosjački štap, a ni Fabo nije daleko. Jer mu je i sin...

— Zbilja, je li sin što mekši? — prekine doktor.

— Fabo je kukrić, a njegov Karlo gužva, tvrda drenova gužva. A Fabina je žena Luja jednako zasukana, tvrdoglava.

— Čudno mi je, — prozbori predstojnik — da su ti ljudi povjerovali onome nadripisaru Glišiću.

— Ja se ne čudim — prihvati doktor. Tvrdoglavac vjeruje onome, ko laska njegovoj taštini. I koliko su mu odvratni svi, što ga ne će da shvate, pa mu tobože čine krivo, toliko ga mogu izrabiti prepredeni lukavci. Kamen pretvore u vosak.

— Nego doktore, — pecne predstojnik — po tvojoj je znanosti brlog onoga tvrdoglavca sav zaražen bakcilima i bakterijama, a jesi li ga vidio? Još nam reče, da mu je otac živio u većem neredu, a doživio 80...

— I meni je to zagonetno — prihvati doktor. — Ali znaš, prijatelju, da u svakom pravilu ima izuzetaka. Bakcili ne žive u tvrdom kamenu.

— Ali načelniče, ne šalite se! Vaš K u k r i ć mora iskidati blato pred kućom. Ako ne škodi njemu, truju se drugi — završi predstojnik.

3.

U selu je sve zabavljeno. Lijepo je jesensko jutro. Svijet se žuri, da pokopa krumpir, uzore ozimicu, a ženske da ostupaju konoplju. Sunce prigrijava, od Velebita popuhuje jug. A jugovo vedro, djevojačka vjera i tetini kolači — sve je nestalno. Treba pripraviti i drva za zimu. A i samljeti treba, dok Lika ne pokrije mlinice. Sve se žuri na posao. Samo kroz selo ide visoki prosijedi općinski stražar Joso i vodi Fabu u njegovu crvenom kožuhu. Joso je i onako mučaljiv. A jutros je i nezadovoljan. I on bi danas brao krumpir. A eto, morao je po Fabu. Jedva ga je nagovorio, da pođe s njim u općinu. Dva puta ga je već zvao zaman. A jutros mu reče načelnik, da bez Fabe ne dolazi. A Fabo se spremao u otavu, ali zove onaj...

Već su bili nadomak općine i da će poprečacem. Uto se oglasi s oranja grbavi krojač Pajo:

— O Vabo, a kamo ti?

— U paka! — okosi se Fabo. — Onaj đavo, onaj, zemlju mu!...

— Vabo, nemaš li ti svoga posla? Ta ne ćeš kositi otave ispod snijega... Briga te za pozivnice...

I Pajo podrugljivo namigne Josi, no stražar se okosi:

— Pajo, budi pametan! Ne piri žeravice!

Ali Fabo stane, ustremi oči u stražara i vikne:

— Ne idem, sunca mi, ne idem, da dođe i sam načelnik, pa i svitli ban.

Joso mu stavi ruku na rame:

— U ime zakona!

— Ha ha ha, švijučem ja na tvoj zakon i na tvoga pijanicu načelnika i na te! — izdere se Fabo, pograbi stražara gvozdenim rukama i baci ga u vodu kraj puta, pa strugne natrag.

Sutradan su Fabu dognali oružnici u zatvor. Kad mu načelnik reče, da će odležati tri dana, Fabo će prkosno:

— Hoću i osam, ali me sutra morate pustiti. Imam posla.

— Kakvoga posla, Fabijane?

— Moram orati ozimicu gospodinu Glišiću...

— Ne ćeš je orati, Fabo!

— Ali moram. Obećao sam. A moj jezik nije lopata...

Ujutro zora međa, stadoše kola pred općinom. Na prozor od zatvora pokuca Fabina žena Luja:

— Vabo, esi se diga?

— Pa baćo, nisam ni oka stisnuo. A što je?

— Idemo orati g. Glišiću...

— Donesi mi ključ od rešta. Kod načelnika je.

I Luja zakuca na prozor načelniku:

— Gospodine, gdi je ključ od rešta? Moj Vabo mora danas orati ozimicu g. Glišiću.

— Niti mora niti će orati — vrati mirno načelnik. — Hodi ti lijepo kući, pa beri krumpir, a doći će i Fabo.

— Ali će se gospodin srditi...

— Lako zato, što su mačke bose. Nije li dosta, da vas je onaj probisvijet ošišao do gola, pa još...

No Luja nije više čula. Skoči k zatvoru i vikne:

— Ne da ključa! Razbij prozor!

— Ej lako je razbiti, ali je gvozden plot... Pa žandari! Ali neka, baćo! Zapaprit će njemu gospodin Glišić. Hoće, sunca mi!

Dr. Fran Binički.

TRAGOM NARODNE PJESME

Nakon stotine godina sabiranja i izučavanja naših narodnih pjesama nauka još uvijek nije sustala da nalazi nove pobude i nove poglede za upoznavanje i ocjenjivanje ovog upravo nepreglednog blaga. Umjesto prvog pjesničkog zanosa, u kojemu se mnogo toga gledalo kroz naročito ružičaste naočale romantičnog maštanja, došlo je hladnije razmatranje i ispitivanje, no ni ono nije moglo promijeniti sud o istinskoj vrijednosti narodne pjesme. Što se izgubilo na pretjeranoj procjeni pjesničkih ljepota, to se dobilo na stvarnoj sadržini, i povjesne nauke osvježile su i osnažile po koji svoj uspjeh znanjem stečenim iz narodnih pjesama. Narodna pjesma nije danas doduše više jedino i isključivo mjerilo za ljepotu našega naročitog pjesničkog izražaja, kako se to dugo vjerovalo. Kroz gotovo cijeli dvadeseti vijek narodna je pjesma bila uzorom i dok je Vraz ponajprije uspješno i umjesno nastojao da njom ublaži prejaki utjecaj naše stare (renesansne) umjetničke književnosti, dotle je odmah iza njega preotelo maha upravo slijepo povođenje za vanjskim odlikama narodne pjesme. Deseterac postaje glavnim stihom, a da ljudi i ne osjećaju njegove katkad dosadne jednoličnosti ni njegove nespretnosti za izvjesne pjesničke vrste. Botić, Martić i čitav niz ostalih služe se njim u epici, popravljajući ga ponešto čišćenjem ritma i većom gibljivošću; ali da ga onako velik pjesnik, kakav je bio Preradović, pogrešno upotrebljava i u drami (Kraljević Marko), to je isto tako promašen pokušaj kao i njegovo eksperimentiranje sa starim klasičnim stihovima i nije jedan od najneznat-

nijih uzroka, što je ono inače divno zasnovano djelo ostalo nedočeto i mrtvo. Duže od ove prevlasti deseterca održalo se traženje pjesničke ljepote u izrazima, ukrasima i uopće izražajnim oblicima narodne pjesme. Sve do Kranjčevića osjeća se, kako pjesnik često ne govori svojim vlastitim govorom, nego se navlaš služi izrazima i oblicima pobranim i pobilježenim iz narodnih pjesama. Kao što je Mažuranić u svoj crnogorski govor unosio gotovo nesvijesno dubrovačke osebine, tako sada pjesnici počesto ne pišu svojim živim govorom, nego se pokadšto osjeća naučena fraza ili nakalamljeni jezični oblik iz narodne pjesme.

Tek u osvit dvadesetog vijeka, nastupanjem simbolizma, impresionizma i moderne nastupa preokret. Ljepota se narodne pjesme ne traži toliko u vanjštini, koja je i tako već iscrpena, nego u unutarnjoj vrijednosti narodne pjesme. Meštroviću je svejedno, kakav je mač, kojim se bore njegovi kosovski junaci, i da li Kraljević Marko ima buzdovan: većinom su ti junaci gotovo goli, oružja i nemaju, jer je umjetnik uhvatio samo pokret ruke ili tijela, a ostalo nije ni izrađivao. Što umjetnost traži u narodnoj pjesmi, nije više folklor — narodna nošnja i običaji — nego psihologija, duša narodna izražena u njegovim rasnim osebinama. Umjesto deseterca i ukrasnog pridjeva dolazi moderni stih, nestalan i nejasan kao neko snoviđenje, ali narodna pjesma daje ono najdublje, daje motive. Ogrizović je još na površini, jer je uopće više čovjek oblika nego li sadržine; no uza sve to se osjeća, da ono, što najjače djeluje u njegovoj »Hasanaginici«, nije stih ni ukras, nego onaj naročiti sukob dužnosti i osjećaja, ona posebna ljepota majke i žene, kakvu je stvorila narodna pjesma. Vojnović se, prema svom velikom pjesničkom daru uspeo daleko više. On je popunio i donekle izmijenio sadržaj ponajljepše narodne pjesme o Smrti Majke Jugovića, dao je čitavom zbivanju nov smisao, ali je ono glavno, veličinu junačke majke, njenu onu čudnu otpornost, koja nam se u prvi čas čini kao tvrdoća i okrutnost a u istinu je samo naličje silne i velike ljubavi, tu njenu neobičnu veličinu pretočio je iz narodne pjesme i zadržao sve njene bitne oznake. Za njim slijede mnogi uspjeli i neuspjeli pokušaji: Đuro Dimović (Zmija mladoženja, Vojvoda Momčilo, Baš-Čelik, Kraljević Marko i dr.), M. Korolija (Zidanje Skadra), M. Ogrizović (Banović Strahinja) i dr. u drami; dok s druge strane V. Nazor neobičnom snagom pjesničkog nadahnuća oslobađa epiku deseterca i pribire u »Utvi Zlatokriloj« mnoštvo prastarih motivskih ostataka u smiono izgrađenu sliku o borbi Dobra i Zla u duši našega naroda. U tom oduševljenju za ono, što je u istinu ponajdublje u našoj narodnoj

pjesmi ljudi se zanose tako daleko, da Miloš Đurić izgrađuje čitav sustav »Vidovdanske etike« ne videći krupnih moralnih nedostataka poganskog primitivizma u našim narodnim pjesmama, kao što ni prije nisu osjećali, kako stalni ukrasi postaju konačno bezbojni, a deseterac dosadan. Pa kako su i Meštrović i Vojnović ponajjače etičke vrednote u motivskom blagu narodnih pjesama našli u časovima borbe, otpora i odmazde, to je ovaj smjer umjetničkog stvaranja doživio svoj vrhunac u stvaranju nacionalne svijesti i misli narodnog oslobođenja, a iza 1918. iscrpao se i klonuo.

Drame M. Krleže, J. Kulundžića, A. Muradbegovića, K. Mesarića i drugih ekspresionista daleko su od maštanja »vidovdanske etike« i od traženja veza s narodnom pjesmom. U koliko nastoje da prikažu naš narodni život, ne prikazuju ga kroz prizmu narodne pjesme, niti ih zanima zbirna, skupna narodna duša, nego samo pojedinac, koji se izdiže iznad i izvan toga naroda, ili pojedinac u odnosu prema masi, koja je veća od naroda, međunarodna (klasna borba). Ali je presudnije to, što pod utjecajem sasvim promijenjenih socijalnih prilika sam narod gubi vezu sa dosadanjim razvojem narodne pjesme. Seljaci čitaju moderne romane, a seljački se pjesnici često povode za pjesnicima, koji su podaleko od narodne pjesme. Politika i socijalne borbe ulaze u svom surovom, nestaloženom obliku neistesane svakidašnjosti neposredno u narodnu pjesmu i dovode je na granicu površnih novinskih članaka, koji zanemaruju pjesničku ljepotu i u vanjskom obliku i u sadržini.

Pjesnička je žica sustala, a možda i zastranila, ali nauka nije. Ona je danas treznija nego prije, ali je i ozbiljnija. Ona se ne zanosi, ne mašta, ne nastoji da pruži rješenje za sva, i najteža pitanja odjednom, nego se zadovoljava s malim, ali pouzdanim i izvjesnim radom. Umjesto da na pr. kao prije od nekoliko nerazumljivih imena i nekoliko krnjih običaja nastoji naprečac izraditi čitav sustav nekadanjeg poganskog vjerovanja naših otaca, ili umjesto da iz ukrasa narodne pjesme izvodi čitavu estetiku, a iz motiva čitavu etiku, ona se postavlja na mnogo užu ali i jasniju osnovicu. Po novom načinu istraživanja o »riječi i stvari« (Wort und Sache), koji su uveli noviji naučenjaci s M. Murkom na čelu, nauka pažljivije ogleda, opipava i promatra ono što zaista jest u narodnoj pjesmi, i ono što je oko nje: koji su istinski znakovi stvarnoga narodnog života u narodnoj pjesmi, a naročito tko ju je stvorio i za koga. Drugim riječima: nauka se više ne zanosi romantičnim vjerovanjem, da je narodnu pjesmu stvorio »čitav narod« kao neka zbirna stavaralačka cjelina, nego zna pouzdano, da su pojedini ljudi iz naroda, nadareni pjesnici, stvorili i smislili po-

jedine narodne pjesme. Kakvi su to ljudi? Ima li ih i danas? I šta mogu i danas da učine? Koji su prije bili uvjeti njihova stvaranja, a koji bi mogli biti danas? To su pitanja, koja se nameću u tom nizu istraživanja. U drugu je ruku uglavljeno, kako su različiti slojevi narodnih pjesama sa svojim različitim shvatanjem, prikazivanjem i oblikovanjem narodne pjesme nastajali pod živim utjecajem onih, koji su pjevača slušali, koji su ga ili hvalili ili kudili, te stavljali svoje zahtjeve. Na ove se stvari prije uopće nije osvrtalo, pa ako se pođe dalje ovim putem *psihologije narodnog pjevača i njegove publike*, bez sumnje će se doći do toga, da pjesnik iz naroda danas nije više pjevač, guslar, rapsod; da njegova publika nisu više slušaoci nego čitaoci i to takvi, koji ne predstavljaju više jednu zbirnu jedinicu podjednaku stupnjem obrazovanja, mišljenjem i osjećanjem. Ali da uza sve to u širokim masama naroda ima ljudi s pjesničkim darom, koji bi, da su se rodili pred više decenija, bili narodni pjevači i guslari. Pa budući da talenat tih pjesnika ne smije da propadne, to treba da oni nađu podoban pjesnički izražaj, naročito polje stvaranja, koje ih ne će suviše izdizati iznad njihove okoline niti iznad njihova stupnja obrazovanja.

Naši t. zv. seljački pjesnici (Stuparić, Novosel, Miškina, Kordić i dr.) nastojali su da svoj pjesnički dar olože u pjesme, kojima su se što više približili svojim uzorima iz umjetničke književnosti (izuzevši Novosela, koji je u svojoj Prigorskoj Svadbi na naročit način u obliku drame oživio jedan narodni običaj). No ovo povođenje za umjetničkim pjesnicima suviše ih je udaljilo od prosječnog mišljenja i osjećanja narodne množine a i u pogledu pjesničkog izražavanja suviše naglo prekinulo nit prirodnog razvoja narodne pjesme. Pitanje je i suviše opsežno i suviše zamašno, a da bi se moglo naprečac riješiti. Ali meni se čini, da područje t. zv. pobožnih narodnih pjesama pruža ovdje jedno naročito polje rada, koje je još stvarno nenačeto, jer se niko nije njim naročito bavio. Junačke se pjesme pomalo gube iz svijesti naroda, jer nestaje zanimanja za starinski način ratovanja i za stare pojmove junaštva; još manje mogu uhvatiti korena stare poganske legendarne pjesme danas, kada je pučka prosvjeta ipak uznapredovala i narod ne može da ne vidi mnoštvo praznovjernih, surovih i okrutnih momenata u njima. Pobožne pjesme naprotiv žive još i sada u narodu i kad bi se našao netko, tko bi ih popunio, povezao, usavršio, a možda i obogatio novim motivima, novim licima i događajima, one bi možda doživjele svoj preporod i dale narodnu pjesmu možda ne u onom prijašnjem smislu guslarske ili slijepačke pjesme, ali u tom smislu, da bi u pisanom ili štampanom obliku svejedno ostala općim blagom čitavog naroda, kao što su nekad bile junačke pjesme. G. J. Lahner je sabirući i sređujući te pjesme u više navrata pokazao, kako bi se one dale povezati u jednu cjelinu (na pr. pjesme o malom Isusu) i kako bi tek onda svaka pojedina pjesma dobila svoj pravi i potpuni smisao i sadržaj. A zar ne bi to bio vrijedan zadatak za pjesnika iz naroda, to više što je već nastojanje oko kršćanske pozornice pokazalo, da »vjernički puk« ne pozna razlike između »viših« i »nižih« slojeva (vidi o tom knjigu »Pučka pozornica« u nakladi Društva sv. Jeronima). Kršćansko je nastojanje danas možda jedino polje umjetnosti, gdje vlada istinski demokratizam; jer prava i živa vjera traži od svih jednako priprosto i bezazleno srce, i um pripravan da vjeruje bez učenog mudrovanja i ludog izdizanja.

Ljubomir Maraković.

TRIPTIH U SIVOM KRŠU

I.

Uzdigni žilave, izmučene ruke,
što dršću nad sivim kršem!

Sunce umorno plamsa u rođenoj krvi.
Poprskalo je rubove neba,
poprskalo vrhunce, oštre pećine, stabla.
Krvavim je kapljicama poprskalo i tebe,
tvoje umorno tijelo,
raširene tvrde ruke,
u crnom ponoru živahne oči,
u znoju okupanu kosu.

O divan si brate!
Tvoje su ruke cijeli dan redile zemlju
i bacale sjeme u prokopane dolove,
a sada si otpočinuo,
i iz duše ti se izvija uzdah:
Na slavu Boga!

II.

O moj mučeniče, patniče, oče, brate,
daj da ti cjelujem nabujale ruke,
otvrdnule žuljevima...
U zagrljaju smo...
Uspinjemo se uz naše gole bregove.

Kamenje prži naše bose noge,
dok naprijed koracamo.
Mirišemo vrijesak i kadulju,
a oči nam gledaju u beskrajnost,
dok pobjednički pjevamo:
Oj, kako volimo taj krš svoj,
što sav je krvlju natopljen!
Oj, kako volimo zavičaj,
što plače ljuto napaćen.

III.

Na vrh smo došli.
Srce nam igra, duša nam pjeva.
U sjaju naše duše,
u snazi naših napora
krasna su naša polja.
Prsa su naša harfa zanosa,
na njima titra pjesma vječnosti.
Ne znamo šaptati, ne znamo govoriti,
mi samo nijemo šutimo.
Srčemo miris smilja.
Klecamo.
Ruke se naše sklapaju,
iz duše molitva bez glasa
izlijeće:
Hvala, o hvala, svemožni Bože,
hvala, o hvala za prirodu Tvoju,
hvala, o još veća hvala, svemožni Bože,
za staze, koje nas u muci i znoju,
preko trnja, što bode,
K Tebi u vječne dvorove vode!

I. Musić.

U OBITELJI

Od rane zore čak do mrkog mraka
Na njivi zrake sunčane me pekle;
Niz obraze mi kapi znoja tekle —
Kô kiše sitne kapi iz oblaka...

Ah, ja sam opet radostan u duši
U krugu drage obitelji moje...
Kraj kuće vjetar njiše zelen hvoje,
A mjesečina blista se u tmuši.

Podižuć oči nebu i k mjesecu
Na koljena sam klekao uz djecu,
I Višnjem vruće upravljamo molbe...

Pa tko bi dnevne osjećô tegobe,
I boli žulja na tvrdome dlanu!?
...Obitelj liječi i najtežu ranu...

Nikola J. Kordić, seljak.

DOLAZAK

Svibanj je godine 1844.
Prema župnom stanu na Čerigaju kraj Širokog Brijega u Hercegovini dolaze sinovi tek nedavno osnovane hercegovačke franjevačke redodržave. Čerigajski župnik fra Nikola Kordić hrli im sav razdragan ususret.

POZDRAV.

»Otkada nosim ovu halju svetu,
U Redu živim svetog oca Franje,
Otkad me grije žarko sunce danje,
Radosti veće ne imah na svijetu«,

Tronuto otac fra Nikola reče,
Ususret braći izmorenoj hrli,
Ko majka čedo ljubi ih i grli,
Za suzom suza niz obraz mu teče.

»Svejedno, što je uboga nam kuća,
Oko nje makar da je krš i drača,
Od carskih nama draža je palača.

Tu ćemo patit, gdje nam pate braća,
Gdje čeka trublju svetog uskrsnuća
Pepeo dragi našijeh otaca«.

RAZGOVOR.

Posjeli fratri na drvene stoce,
Čelo im znojno na suncu se sjaji,
Propituju se o kršu i raji...
Domaćin kahvom časti vrijedne oce,

O svemu braći naširoko zbori,
Za prijatelje kazuje i znance,
Za put ih pita kroz tijesne klance,
Ko neva oce izmorene dvori.

Veselim smiješkom lice mu odsijeva,
Radosna suza lice mu oblijeva,
Ustaje, zbori: »Braćo, časni oci,

Ko gladan koru svagdanjega hljeba
Žudili čas su ovaj Hercegovci —
Za dare Bogu zahvalimo s neba!«

ZAHVALNICA.

Otvara istok svoje sjajne dvore,
Ustaje zora ko gizdava neva,
Na doček suncu sva priroda pjeva,
Te Deum! ori u cik bajne zore.

U osvit dana i uz žubor ptica
Sveta se pjesma širi brdom smjelo,
Ujaci glede na zidu raspelo,
Raspetom srca digli su i lica.

Pjevaju hvalu Bogu Gospodaru
Ko slavuj-ptice u svitanju zore,
Od ljubavi im Bogu srca gore.

Ko žarke svijeće na svetom oltaru,
Ko plamen sunca jutrom na istoči
U svetoj nadi žare im se oči.

Nikola J. Kordić, seljak.

L I S T A K

SADAŠNJI UMJETNICI

DR. ĐURO ARNOLD.

Kada se u našoj književnosti pojavila tako zvana »moderna«, priznavali su mnogi njezini predstavnici, da žele obračunati sa svim tradicijama hrvatske prošlosti. No kad je ta parola počela da tuče upravo one, koji su je izmislili, morali su i zastupnici »moderne« da uzmaknu natrag. I tada se mogla primijetiti paradoksna pojava: ljudi, koji su se toliko razmetali novošću i modernošću, postavili su na čelo svojega društva književnika s najvećom vremenskom tradicijom, staroga Ilirca Ivana Trnskoga, a kao glavne svoje borce počeli su isticati Ksavera Šandora Đalskoga, Natka Nodila i neke druge »stare«. Bilo je tu dakako mnogo proračunane neiskrenosti, da se prevari javnost, ali i u tom se nalazilo priznanje, da među Hrvatima može očekivati uspjeh samo ona literarna struja, koja ima svoje korijenje jednako u prošlosti kao i u sadašnjosti.

»Kolo hrvatskih književnika«, koje je nastalo neposredno prije rata, izabralo je bilo za prvoga svojega predsjednika dra. Đuru Arnolda. Naravno, da katolički književnici nijesu ni htjeli ni mogli da tim svojim činom prave onakav trik, kakav su bili načinili predstavnici »moderne« sa starim Trnskim. Ponajprije, Arnoldova je književnička ličnost neisporedivo jača od ličnosti Ivana Trnskoga, a drugo, Arnold nije bio nikakav »Deckmantel« za ciljeve, koji bi se razlikovali od njegovih, nego je njegov program bio ujedno i program književnika, koji su se okupili oko njega.

Cijela prošlost davala je Arnoldu punomoć, da bude predstavnik nove katoličke renesanse u hrvatskoj književnosti. Odmah na početku svojega književnikovanja pokazivao je on potpuno izgrađenu fizionomiju. Književnici, koji u dobi od osamnaest godina izađu pred javnost, moraju kasnije obično mnoge svoje proizvode zabaciti kao početničke. Prođu godine i godine, dok se njihov korak učvrsti i riječ im postane potpuno odmjerena. Prosuđujemo li sav stvaralački Arnoldov rad kao cjelinu, čini nam se, da je on preskočio te godine kolebanja i sazrijevanja. Njegova je forma odmah izglađena, njegov temperamenat nesapet i njegova građa trajna i promišljena.

Arnold je sve svoje književničko stvaranje doveo u sklad s najboljim težnjama svojega mladenačkoga vijeka. Duša je njegova upijala prve veće zanose u doba Šenoe, Štrosmajera, Račkoga, Kvaternika i Starčevića. On je gledao i proživljavao mučno i požrtvovno izgrađivanje nove hrvatske kulture, koja je našla svoja svetišta u sveučilištu, akademiji, galeriji slika i mnogobrojnim srednjoškolskim zavodima. Kod svega je toga sudjelovao ne samo osjećanjem, nego i radom. Pomno je pazio, kakve će temelje imati ta nova hrvatska kultura. Slagao se s većinom tadašnje hrvatske inteligencije, među kojom je bilo doduše svakojakih pojedinačnih zabluda i nastranosti, ali je ipak općenito katolicizam vrijedio kao dobro, u koje se ne smije dirati. Nije se moglo ni pomišljati na to, da bi se dekalog nadomještao kakvim libertinskim ili racionalističkim formulama. Neprijateljstvo proti dogmama bilo je velika rijetkost. Barem javno i trajno neprijateljstvo. Vrijednost se čovjeka i u životu i u književnosti procjenjivala prema starom prokušanom moralu, u kojem se tražila sankcija i za rodoljublje i za obiteljski život.

Prodahnut u glavnom takvim duhom stvorio je Šenoa svoje predstavnike dobra i zla, rodoljublja i izdajstva, bračne vjernosti i nevjernosti, čovječnosti i divljaštva. A Šenoinim je stopama pošao i Arnold s cijelom plejadom svojih suvremenika.

Kao polje svojega pjesničkoga rada odabrao je Arnold liriku i epiku u stihovima. Samo par puta zaletio se i u prozno pripovijedanje, ali se odmah vratio natrag vezanu slogu. U lirici je pjevao elegije, ode, davorije, himne, satire i ugođajne popijevke. Zaostajao je za Šenoom u temperamentnosti, plastičnosti i mnogolikosti ugođaja, ali je pošao dalje od njega u sistematskoj refleksivnosti i u obilju ritmičkih kombinacija. Njegov će se »Notturno« navoditi uvijek kao klasična pjesma hrvatske lirike. Od Šenoe je preuzeo i ljubav prema romanci, baladi i povjestici, no i tu može povijest razvoja književnih vrsta u našoj književnosti zabilježiti kod njega napredak prema Šenoi ne samo u obilju motiva, nego i u formalnoj obradbi. Ta vrsta epsko-lirskih pjesama čini zapravo glavno obilježje Arnoldove poezije. U njoj je Arnold najtipičniji naš predstavnik, tipičniji od Badalića, Markovića, Hranilovića i Harambašića.

Svoju ličnost izgrađivao je Arnold ne samo pjesnikovanjem, nego i naučnim radom. Dugi niz godina vodio je on slušače na zagrebačkom sveučilištu kroz labirint moderne filozofije i pedagogije k svijetlu misaonog realizma i životnog idealizma. A za one, koji su svršavali srednjoškolske nauke, sastavio je dva udžbenika, o logici i psihologiji, koji su s metodičke strane ostali sve do danas nenatkriljeni. Prema tomu je pretežna većina hrvatske inteligencije išla posredno ili neposredno u školu dru Đuri Arnoldu.

Jedan dio svojih filozofskih istraživanja objelodanio je dr. Arnold u »Radu« Jugoslavenske Akademije. Kod toga nije bio receptivan, nego konstruktivan, zato se usudio hvatati u koštac s najvećim filozofskim autoritetima. U doba, dok je još metafizika bila radi jednostranog isticanja prirodnih nauka i psihologije tako reći izbrisana iz sistema filozofijskih disciplina, štampao je on svoju radnju »Zadnja bića« (Rad, knj. 93., god. 1888.), u kojoj je oštroumno razglobio naročito Leibnizove monade i Herbartove reale te je na osnovu starih metafizičkih načela završio svoje umovanje ovim aksiomom: »Spoznaja naša nema zaglavka, ako on ne glasi: Ima Bog«.

Dvadeset godina iza toga opet se javio u »Radu«, i to najprije raspravom »O psihologiji bez duše«, a iza toga vjersko-filozofskim traktatom »Monizam i kršćanstvo«. U prvoj je raspravi svoje mišljenje zbio u odsjek: »Čovjek nije samo tvar, nego je i duša; a da je tek po ovoj čovjekom, — ne će valjda nitko sumnjati. Kako je s tim u vezi, da nas ne samo život duše uopće, nego navlastito njezina trajnost više zanima od svakoga psihofizičkog eksperimenta, — naravno je, da će i moderna psihologija prije postati nemodernom, nego li će se pitanje o neumrlosti duše skinuti s dnevnoga reda«. Završetak cijele rasprave jest odlučna ispovijest: »Mi smo za dušu«. — U drugoj pak raspravi obračunava dr Arnold sa svim vrstama monizma te se poziva na svjedočanstva najvećih evropskih mislilaca, među koje ubraja i Pescha i Cathreina, pa veli: »Što čovjek radnjama tih umova stječe, jest dvoje. Jedna sokratska spoznaja, da u cijelosti vrlo malo znamo, a ono, što znamo, da ne daje povoda borbi protiv kršćanskog shvatanja svijeta. Drugo, tvrdo uvjerenje, da se onkraj znanstvenih područja kriju daleko zamašniji problemi, nego što su oni, kojima se ovkraj muči naš duh«.

Čovjek ovako duboke obrazovanosti i kršćanskog mišljenja bio je pozvan, da na početku ovoga stoljeća bude tako reći središte žestoke književne borbe, koja se razvijala pod imenom »starih« i »mladih« ili »moderne« i »tradicionalista«. U svojim umnim govorima, koji bi morali biti štampani u posebnoj knjizi, odbijao je dr Arnold kao predsjednik »Matice Hrvatske« uspješno napadaje dra Skoka Marjanovića, Livadića, Dežmana, Jelovšeka, Šarića i drugih na temelje stare hrvatske kulture. Ali borba se svršila najposlije ipak time, da se Arnold povukao iz središta ratnoga kreševa.

Uvidio je s jedne strane, da neki katolici traže od njega nemogućnosti, a s druge strane nijesu ga ti isti ljudi htjeli poduprijeti ni suradnjom pa čak ni glasovanjem na Matičinim glavnim godišnjim skupštinama. U ono vrijeme bio je biskup Mahnić upravio na njegovu adresu neke poslanice u »Hrvatskoj Straži«, na koje dr Arnold nije odgovorio, ali je zato razložio biskupu Mahniću, kada se sastao s njime kasnije u Zagrebu, s kakvim se poteškoćama morao boriti, i Mahnić je priznao, da na dru Arnoldu nema nikakve krivnje, što se borba svršila privremenom pobjedom »moderne«.

Danas je dr Arnold doživio tu zadovoljštinu, da i mnogi njegovi nekadašnji protivnici prihvaćaju tradicionalistički program, a s druge strane razvila se mlada katolička renesansa do takve stvaralačke snage, da se može misliti na ozbiljno izvršivanje onoga ne samo književnoga, nego uopće cijeloga kulturnoga programa, koji je Arnoldu lebdio pred očima još od mladih njegovih dana.

Otkako se povukao u mirovinu, živi dr Arnold potpuno povučeno u svojem stanu u velikoj nadbiskupijskoj zgradi u Klaoničkoj ulici, zaduben naročito u djela novoskolastičke filozofije. Ali njegova pažnja još svuda dopire, i on prati s najvećim zanimanjem naročito razvoj hrvatske katoličke književnosti. Poznato mu je, šta su književnosti privrijedili naši pokojni predstavnici Narcis Jenko, Isidor Poljak i Đuro Sudeta. Uživa u svakom novom radu dra Velimira Deželića mlađega, dra Ljubomira Marakovića, Štefe Jurkićke, Mate Ujevića, Ilije Jakovljevića i drugih književnika, koje je podigao na noge Mahnićev pokret. On je unatoč štovanju tradicije daleko od toga, da bi tražio slijepo oponašanje starih uzora. Napredovanje, neprestano napredovanje i u obliku i u sadržaju — to je ono, što on očekuje od mlađih umjetnika. Jedino se ne može nikako složiti s onom »lirikom«, u kojoj je ritam potpuno uništen, a slikarski je elemenat nategnut, hirovito izvještačen i bez inspiracije. Jednako se ne može složiti ni s idololatrijom samoga pjesništva. Zato mu je vrlo simpatičan mladi katolički pokret, koji znade cijeniti radnike na svim poljima kulture. U vanjskim oblicima dopušta on i traži najveću promjenu i raznolikost, jedino drži, da sva proizvodnja naših duhovnih dobara mora biti prodahnuta starim i nepromjenljivim načelima istine, dobrote i ljepote.

Slaveći ove godine (1929.) svoju sedamdeset i petu godišnjicu predao je odlični jubilarac za naš almanah svoje tri pjesme. Kod toga je natuknuo, kao da bi se želio time oprostiti s našom čitalačkom publikom. Naravno, rekao sam mu, da mu mi s naše strane ne ćemo dati još otpusnice, a on se nasmiješio te je odgovorio:

»Znate, ja se ništa ne strašim polaska u one transcendentne krajeve, jer me vrlo zanima, kako to tamo izgleda. A znam, da je vrlo interesantno«.

Vjerovao sam u njegovu čežnju za vječnim krajevima, kad sam motrio njegove oduhovljene lijepe crte, ali sam ipak ostao uvjeren, gledajući njegov još uvijek gibak hod, da ćemo ga još dugo imati u svojoj sredini kao svjedoka naše prošlosti, kao poticatelja na nova pregnuća i kao suradnika u stvaranju nove hrvatske katoličke književnosti.

Petar Grgec.

DR. BOŽIDAR ŠIROLA.

Dr. Božidar Širola pripada danas među svjetski priznate skladatelje. Njegovo djelo »Oratorij sv. Ćirila i Metodija« pretresa evropska glazbena kritika još i danas s najvećim zanimanjem. No nakon toga oratorija stvorio je Širola i nekoliko novih djela. Iza »Oratorija sv. Jeronima«, koji je bio izveden prilikom proslave šezdesete godišnjice »Društva sv. Jeronima«, uglazbio je u prošloj godini (1929.) veselu operu »Citara i bubanj« i kantatu »Legenda o djetešcu Isusu«. Za oba mu je djela napisao tekst dr. Velimir Deželić mlađi, koji je svojim romanima

»Sofiju odabra«, »Sedam puta udarani« i »Feminista« postao prvi hrvatski pripovjedač Mahnićeva pokreta.

Već dosadašnji glazbeni rad dra Božidara Širole zajamčuje njegovu imenu trajnu slavu u povijesti hrvatske i jugoslavenske kulture. A ta će se slava još i povećati, jer je Širola u dobi od četrdeset godina, dakle je istom došao u napon stvaralačke snage. Kad ga je urednik »Sela i Grada« zamolio lanjske godine za suradnju, odazvao se proslavljeni kompozitor vrlo rado tomu pozivu te je uglazbio za naš almanak himnu »Duh naših pređa...« Ove nam je godine dao da štampamo jedan odlomak iz njegove »Legende o djetešcu Isusu«.

Cijeli je tekst te legende odštampan u »Jubilarnom Almanahu kluba hrvatskih književnika i umjetnika u Osijeku«, zato ćemo mi iznijeti ovdje samo kratak sadržaj.

Prvomu je dijelu kantate naslov: Bijeg. Na obali rijeke Jordana javlja se Majka Božja Marija s djetešcem Isusom u naručaju. Promatraju je s jedne strane djeca, koja tu čuvaju svoja stada, a s druge strane u daljini jure za njom u potjeru Herodovci, koji bi joj htjeli oteti Isusa. Majka Božja Marija moli, da Jordan uzmakne do vrela i da joj načini put po suhu. Njezina je molba uslišana. Dolaze na obalu Herodovci, ali ne mogu da prijeđu tako brzo preko Jordana, jer je rijeka nastavila svoj tijek kao i prije. Majka Božja Marija vidi ipak, da će je Herodovci doskora stignuti, zato moli vrbicu, neka spusti svoje grane i sakrije pred progoniteljima nju i Sina. Vrbica spušta grane, a ona je blagoslivlje.

Drugomu je dijelu naslov: Uspavanka. Majka Božja u zakloništu pjeva Isusu nježnu pjesmicu.

Trećemu je dijelu naslov: Otmica. Herodovci su prešli preko Jordana, provalili u Majčino skrovište i oteli joj Isusa.

Četvrtomu je dijelu naslov: Plač. Nevina dječica i Majka Božja Marija tuguju za Isusom.

Dolazi peti i posljednji dio: Viđenje. Isus pripovijeda, kako su ga Herodovci bili poveli na Kalvariju, da ga propnu, ali on im je utekao, jer još nije došao njegov čas. Dok Majka Božja Marija i nevina dječica kliču od radosti, otvara se nad njima nebo, i anđeli pjevaju himnu Božjemu Sinku.

I ova legenda dokazuje, da naša narodna pjesma još nije mrtva. Kao što su grčki dramatici iz Homerovih motiva stvorili nova djela općega svjetskoga značenja, tako i naši umjetnici mogu iz motiva i građe naše narodne pjesme stvoriti nove umjetnine, kojima ćemo pred cijelim svijetom utvrditi svoje pravo na posebnu domovinu i posebno kulturno stvaralačko područje. U legendarnom romanu »Sofiju odabra« pokazao je dr Deželić prvi puta u većem obliku, kako valja upotrebljavati narodne motive u umjetničkom stvaranju. U »Legendi o djetešcu Isusu« nastavio je dalje svoj put.

Naravno, legenda dobiva svoju potpunu vrijednost istom kao kantata. Stručna će kritika biti pozvana, da rekne svoju riječ, kada djelo bude štampano ili barem izvedeno. Tekst je preveden i na njemački. Međutim svi oni, koji su kantatu dosada upoznali, priznaju, da je i u njoj stvaralačka snaga kompozitorova na istoj evropskoj visini kao i u »Oratoriju sv. Ćirila i Metodija«. Najdirljiviju je nestručnu kritiku doživio kompozitor, kad je svoje djelo izvodio na glasoviru i s pjevanjem prvi puta sam pred svojom obitelju. Kad je došao do mjesta, kako Herodovci otimaju Majci Božjoj djetešce Isusa, udarila su i njegova djeca u jecanje.

Na koncu ispravljamo jednu pogrješku, koja se uvukla kod štampanja himne »Duh naših pređa« u lanjskom godištu almanaka. Kod stiha »S katolištvom uvijek ćemo cvasti« mora takt: - l i š t v o m imati iste note kao i prije toga takt: C r k v o m.

—m—

PREDSTAVNICI NEDAVNE PROŠLOSTI

SPOMEN-GODIŠNJICA ISIDORA POLJAKA

Dne 21. kolovoza 1929. navršilo se pet godina, otkako je umro Isidor Poljak. U isto doba navršilo se i dvadeset godina, otkako je u Sarajevu štampana prva njegova zbirka pod naslovom »Pjesme«.

U prvom zamahu Mahnićeva hrvatskoga katoličkoga pokreta javilo se među hrvatskim katoličkim narodnim đaštvom nebrojeno mnoštvo »pjesnika«. Svaki je darovitiji đak držao svojom dužnošću da gradi stihove. Premda su već tada kao cilj pokreta bila proglašena i druga zanimanja, ipak se držalo, da je književnost prvo polje, na kojem se može očitovati ljubav prema Bogu i narodu. Naravno, da je kasniji život strahovito prorijedio broj tih pjesnika, ali neki su se ipak učvrstili kao trajni predstavnici hrvatske književnosti. Među takve predstavnike moramo ubrojiti i Isidora Poljaka.

Kao sarajevski bogoslov štampao je Isidor Poljak u »Vrhbosni« već do g. 1909. oveći broj pjesama. Kod toga se u vanjskom obliku i sugestijama povodio većinom za Kranjčevićem. Premda je »Hrvatska Straža« s pravom razglobila Kranjčevićevo pjesništvo kao nekatoličko, ipak su i mladi katolici pomno proučavali njegovu formu, a kod toga su usisavali i njegove ugođaje, povodili se za njegovim načinom čuvstvovanja i prihvaćali više puta i njegovo pesimističko rezoniranje. Poljak je doduše dao svojemu pjesništvu asketsku notu, ali je u početku i toj askezi bilo i pravih pesimističkih natruha.

Imade pjesnika, koji misle, da vrijednost njihovih proizvoda ovisi samo o zornosti i osjećajnosti njihovih slika. Poljak je uviđao, da kod katoličkoga pjesnika mora u stvaranju biti jednako razvijena i intelektualna kao i moralna strana. Mnogi pjesnici s buktavom maštom i vulkanskim osjećanjem spraskaše svoj dar u ništetne proizvode, dok su drugi, u kojih je mašta bila slabija, ipak stvorili trajna djela, jer je njihova disciplinirana, umna i pronicava duša umjela da sa svojim darom postupa vrlo ekonomski.

Isidor Poljak nije bio taknut Croceovim »intuicionizmom«, zato je znao, da će pokret hrvatskih katoličkih književnika utvrditi svoje pravo na opstanak u prvom redu upravo onakvim djelima, koja mogu proizaći jedino iz katoličke duše. Bilo bi licemjerstvo ili barem uzaludno traćenje snage, kad bi se pod katoličku literaturu prodavala ona djela, što ih mogu stvoriti i epikurovci, pesimisti ili indiferentisti.

Poljak je bio daleko i od one zablude, da je pjesnička građa nikakva ili ništetna olina. Ex abundantia cordis os loquitur. Tko će o drvu, koje služi za vatru, reći, da je to drvo ništa? Katolička književnost mora da pokaže svoju posebnu individualnost dobrim dijelom i u izboru građe, jer pjesnik može da obrađuje samo ono, čime se bavi sva njegova unutrašnjost. Poljak je bio svom dušom duhovni pastir, koji se bavio u prvom redu spasavanjem duša. Taj se predmet morao očitovati i u njegovu pjesništvu. U jedinom svojem većem djelu, kojemu je naslov »Iz ostavštine moga prijatelja«, pokušao je Poljak da obradi isti predmet, koji je prije njega obradio dr Velimir Deželić st. u »Zvucima iz katakomba«, a kasnije se na nj vratio naročito Narcis Jenko u romanu »Spiritus procellarum«. To je proces obraćenja i obračun sa starim i novim poganstvom.

Mora se priznati, da je Isidor Poljak zahvatio s filozofske strane svoj problem dublje i od dra Velimira Deželića starijega i od Narcisa Jenka. Vrlo su plastično prikazane krajnje konsekvencije kulture bez Boga. Logičnost vanjske forme odgovara unutrašnjoj logičnosti duševnog razvoja modernog bezvjerca i hedoniste. U Bosni je Poljak, koji je bio inače zagorski kajkavac, savršeno upoznao štokavsko narječje i na-

glasak, zato je mogao da svojim stihovima dadne klasičko ritmičko savršenstvo.

Fin ukus oslobodio ga je od svake nezgrapnosti. No cijeli je ciklus o njegovu prijatelju pun neke apriorne izvještačenosti i neumjetničke retorike. Razlog tomu dakako ne možemo tražiti u samom predmetu, nego u tehničkoj i kompozicijskoj nespretnosti. Tamo, gdje je dao riječ svojemu prijatelju, da on govori o svojim faustovskim doživljajima, ne opaža se veća nategnutost. Ali kad riječ preuzima sam pjesnik, onda se njegov govor pretvara u nepjesničko dociranje i propovijedanje.

Osim toga osuda je kulture i zemaljskoga života po mojem mišljenju preradikalna. Naša je kultura zla poradi jedne privacije, a ne zato, što bi u cjelini bila neko sotonsko djelo. Poljakov prijatelj nalazi na koncu smirenje u Kristu potvrđujući time riječ sv. Augustina: »Nemirno je srce naše, Gospodine, dok se ne smiri u Tebi«. Ali njegove preopćenite osude kulture, ljubavi i ljudskoga života imadu svoje korijenje u nezadovoljstvu pesimiste i mizogina, u čem se i opet očituje utjecaj Kranjčevića, a ne one svetopisamske misli: Ispraznost nad ispraznostima, i sve je ispraznost... Iz Poljakova bi ciklusa mogao čitalac zaključiti i to, da ovaj svijet doista nema nikakve vrijednosti, no protivnici su se kršćanstva uzalud trudili, da takvo stanovište podmetnu katoličkoj Crkvi, koja je svoju nauku o stvorenjima i svijetu prelila u himnu sv. Franje suncu, a ne u pesimističke prevršenosti.

Šteta, što se Poljak nije i kasnije latio kojega većega pjesničkoga djela. Veća zrelost u mišljenju, spretnije upotrebljavanje pjesničke forme i samostalniji ugođaji bili bi ga očuvali od nedostataka njegovih prvenaca i u kojoj većoj kompoziciji. No mi možemo i ovako da budemo zadovoljni onim, što smo dobili od njega. Koliki bi drugi na njegovu mjestu bili bacili liru potpuno u kut! A on je savjesno vršio ponajprije dužnosti svojega zvanja te se u slobodnijim časovima uvijek ponovno vraćao pjesničkomu stvaranju. Kranjčevićev se utjecaj gubio, a on se i u sadržaju i u vanjskom obliku uspinjao sve više na brdo pjesnika Gospodnjega.

Druga Poljakova zbirka, »Sa Bijelog Brda«, koja je izašla prije pet godina, značila je velik napredak. Premda u njoj nema nijednoga ciklusa, koji bi se po širini koncepcije mogao mjeriti s ciklusom »Iz ostavštine moga prijatelja«, ipak većina pjesama u njoj imade trajnu vrijednost. Znak je nazadovanja estetskoga ukusa i u samih hrvatskih katolika, što zbirka nije još ni danas rasprodana. Da je katolička omladina prije rata dobila ovakvu zbirku, bila bi je razgrabila za nekoliko mjeseci. Danas su drugačija vremena, jer su radi sportske manije među omladinom došli do riječi i ljudi bez većih kulturnih potreba, koji hrane sebe i druge frazama, pa zato i ovakav kulturni dokumenat, kakav je zbirka »Sa Bijelog Brda«, mora biti ujedno dokaz, da hrvatska katolička publika nije u dovoljnom broju zrela za prvorazredno pjesništvo.

Poljak je u jednoj pjesmi u prvoj zbirci pjevao:

»Uminut ću, košto minu
Milijuni ljudstva mnogi,
Veljem svijetu odaljeni
I prezreni i ubogi,
U osami, što su teški
Ovaj zemski vijek vili,
Pa kad umru, povijest ne zna,
Da su ikad ovdje bili«.

Kraj današnje bi se katoličke književne publike ova riječ doista ispunila. No ne će uvijek trajati ovakva intelektualna stagnacija, kako je danas zavladala gotovo općenito među hrvatskim čitaocima. Poljak ne smije biti zaboravljen, jer on uopće pripada među najsnažnije hrvatske pjesnike. Njega ide mjesto u svim povijestima književnosti i u svim antologijama pokraj najrenomiranijih naših imena.

Iza prerane njegove smrti napisao sam u »Novoj Reviji« o njem studiju,

o kojoj držim, da je većina čitalaca »Sela i Grada« nije imala u svojim rukama. Zato se usuđujem i ovaj spomenak nakon pet godina završiti istim mislima, koje sam naveo i tamo.

»Što se Poljak više uspinjao na Bijelo Brdo, Brdo Gospodnje, to je samostalniji postajao i u pjesničkoj formi. Neko vrijeme gojio je osobitu simpatiju prema slobodnim stihovima, u kojima je spjevao možda najkarakterističnije svoje pjesme.

Razvoj Poljakove pjesničke forme ide uporedo s njegovim psihičkim razvojem. I tu se vidi borba ne samo njegova, nego i ostalih njegovih drugova, s kojima je on zajedno radio oko hrvatskoga katoličkoga pokreta. Ako formu shvatimo nešto šire, onda nema sumnje, da poseban život mora naći izraza i u posebnoj formi. Psihičke reakcije katolika razlikuju se u mnogom od psihičkih reakcija njihovih protivnika. Zato je dr Maraković uvijek ispravno naglašavao, da doduše ne treba bježati od moderne forme, ali valja obračunati s njome, valja je proživjeti i poći dalje od nje. Poljak je to i učinio, ali ni on nije došao do savršenstva.

Najčešće se u Poljakovim pjesmama spominje ime: Gospod. Oko slike Gospodnje reda on najuzvišenije pojave u prirodi: kretnje sunaca i zvijezda, gigantske obrise planina, oceana i zora. Pred slikom Gospodnjom klanjaju se u njega sve pojave i sva bića na zemlji. Poljakova sklonost prema veličanstvenim slikama proistječe iz veličanstvenosti ideala, kojima je on služio. Imade u tim slikama i nešto monotonije, jer ih pjesnik često ponavlja, ali kad uzmemo u obzir, da se Poljak nije mogao nikada posvetiti svom dušom pjesničkom radu, onda će nam i taj nedostatak biti posve razumljiv.

Poezija je Poljakova bila radi života, a ne radi same poezije. Zato mu možemo vjerovati, da je bio posve iskren, kada je u pjesmi »Pjesnik Gospodnji« želio, da mu jezik zaboravi sve riječi i ritam zvukova, samo ne drhtavo tepanje imena Božjega. Mislio je, da ne će steći osobite pjesničke slave, ali je ipak govorio Gospodu:

»A ja ću Te slavit
Sa sićušnom ševom,
Pjesnikom bezimenim,
Koja nad zelenim poljem
Svakoga jutra
Pušta glas svoj,
Da se pokloni Tebi«.

Petar Grgec.

IZ OSTAVŠTINE DRA STJEPANA ŠIMUNOVIĆA.

Pokojni se Stjepan Šimunović nije mnogo isticao svojim vanjskim nastupanjem. Bio je miran, tih, blag i katkada ponešto spor. Kada bi raspravljao o kojoj stvari, izricao bi najvećom ustrajnošću svoje mišljenje, ali njegov govor nije zanosio većega društva, nego samo pojedince. Nije bilo u njemu nikakve retorike, nikakva patosa, nikakve blistave duhovitosti.

Ipak svatko, tko ga je poznavao, morao je priznati, da je život njegove duše bio bujan i raznolik. Snaga je doživljavanja bila u njega jača nego snaga izricanja. Ali baš to napunjalo je našu dušu opravdanom nadom, da će se njegova stvaralačka snaga jednom osloboditi svakoga pritiska stilske nespretnosti, i on će nam dati više djela, koja će se ubrajati u klasične proizvode hrvatske književnosti. Međutim Providnosti se prohtjelo drugačije. Taj čedni, povučeni i nenametljivi mladić s tako intenzivnim duševnim životom pao je 21. studenoga 1915. godine u borbi protiv Talijana na sočanskoj fronti. Nije dospio da nam dadne najzrelije plodove svoje duše, već nam je ostavio tek svijetlu uspomenu značajnog hrvatskog katoličkog inteligenta i neke varnice svoje lijepe pjesničke vatre, koja ga je svega prožimala.

Dobrotom hrvatskoga književnika i župnika u Trpnju na Pelješcu g. Nedjeljka Subotića dobio sam ove godine (1929.) veći dio pokojnikove književne ostavštine, da je uredim i predam u pohranu Društvu sv. Je-

ronima. Bilo je dosta napora, dok sam se snašao u bilježnicama i papirima različite veličine. No zato je moj trud bio obilno nagrađen, kad sam donekle sredio sve te spise, jer se preda mnom razotkrila vrlo savjesna i duboka duša. Dakako, dobar dio zapisanih stvari sačinjavaju citati iz tuđih djela. I tu se vidi, da se dr Šimunović vrlo pomnjivo spremao za svoje književničko zvanje. Proučavao je ne samo našu i tuđu beletristiku, nego i različite nauke a naročito filozofiju. Osim toga sakupio je i cijelu zbirku narodnih pjesama. No veći dio tih spisa sadrži u sebi ipak izvoran Šimunovićev rad.

Na jednom poluarku nalazi se u toj ostavštini i vlastoručno napisan kratak tijek Šimunovićeva života (curriculum vitae), koji je imao po svoj prilici da bude prilog molbi za namještenje.

Taj curriculum vitae glasi doslovno ovako:

»Rodio sam se u Ošljemu dne 23. studenoga 1887. Budući da u rodnom mjestu nije bilo pučke škole, naučio sam čitati i pisati kod privatnika u istom rodnom mjestu. Školske godine 1901./2. stupio sam kao redoviti javni učenik u prvi razred c. kr. velike gimnazije u Dubrovniku, na kojoj sam kao pitomac biskupskoga sjemeništa svršio redovito svih osam razreda. Školske godine 1908./9. položio sam s odlikom ispit zrelosti u Dubrovniku. Iste sam godine stupio u bogoslovno sjemenište u Zadru, ali uvidjevši da to zvanje nije za mene, prešao sam već početkom slijedeće godine 1910./11. na sveučilište u Zagreb. U Zagrebu sam dva semestra slušao filozofske nauke. Početkom školske godine 1911./12. prešao sam sa sveučilišta u Zagrebu na sveučilište u Beču, gdje sam ostao do svršetka svojih sveučilišnih nauka. U ljetnom semestru 1914. 25. lipnja položio sam na bečkom sveučilištu s odličnim uspjehom dvosatni strogi ispit iz filozofije, a 7. srpnja jednosatni strogi ispit iz slavenske filologije s dovoljnim uspjehom. Na 22. srpnja bio sam na bečkom sveučilištu promoviran na čast doktora filozofije.

Istinitost navedenog životopisa jamčim svojom poštenom riječi.

U Ošljemu, dne. 22. rujna 1914.
Dr Stjepan Šimunović.«

Ako se ovomu doda, da je početkom školske godine 1914./15. bio namješten kao suplent na dubrovačkoj gimnaziji, a u svibnju godine 1915. unovačen, izvježban kod dalmatinske domobranske pukovnije i poslan brzo na sočansku frontu, gdje je kod jednog juriša Talijana na Oslaviju našao smrt, onda smo iskonstruirali cijeli kostur njegovih životnih događaja.

Književnošću se počeo baviti već u gimnaziji. Njegove pjesme, koje je objelodanjivao u đačkom dubrovačkom listiću »Ljiljanu« pod šifrom S. Š., bile su preštampavane i u Marakovićevoj »Luči«. Kad je kasnije došao na sveučilište u Beč, dogodilo se to, da je u isto doba zamišljeno izdavanje almanaha mladih hrvatskih katoličkih književnika i u bečkoj »Hrvatskoj« i u zagrebačkom »Domagoju«. Niti je »Domagoj« znao za namjeru »Hrvatske« ni »Hrvatska«, za namjeru »Domagoja«. Kad je »Domagoj« ne sluteći ništa zla izdao proglas za sakupljanje građe, dojmilo se to jako neugodno bečke grupe. Šimunović je bio glavni borac te grupe, koja je zahtijevala, da izdavanje almanaha preuzme »Hrvatska«. Razvila se borba, koja nije bila bez žestine. Šimunović je pismeno vodio polemiku sa mnom dokazujući, da almanah mora biti predan na uređivanje starješini »Hrvatske« i najzasluženijem radniku na polju organizacije hrvatskoga katoličkoga narodnoga đaštva dru Ljubomiru Marakoviću. »Domagoj« je uvjeravao, da njegov pothvat nije uperen ni protiv »Hrvatske« ni protiv dra Marakovića, i da je već sakupljen velik dio građe, ali najposlije je ipak za volju jedinstva i mira prepustio uređivanje almanaha »Hrvatskoj«, koja je imala jaču tradiciju i renomiranje predstavnike

književnoga rada od »Domagoja«. Tako je došlo do almanaha »Našega kola«. Zamisao je »Domagoja« bila, da u almanahu budu zastupani i kritici i publicisti, a pod vodstvom »Hrvatske« bili su u nj pripušteni samo pjesnici i pripovjedači. Ipak je almanah, kad je izašao, bio srdačno pozdravljen od svih hrvatskih katoličkih đaka.

U almanahu je surađivao i pokojni Šimunović, jedne godine pod pseudonimom Miloš Stanović. Sav je njegov rad u toj ediciji i u »Luči« brojem dosta malen. Većina je njegovih pjesama, pripovijesti i rasprava ostala u rukopisu.

U njegovoj se ostavštini ponajprije nalazi gotovo dovršena pripovijest »Nikola iz Božjakovine«, koju štampamo u ovom godištu »Sela i Grada«. Iz sačuvanih se bilježaka vidi, da je pripovijest bila zasnovana kao poveća novela s tragičnim završetkom. Nikola se imao izgubiti u američkom životu, a Anica je Đurićeva pošla za drugoga, s kojim je živjela nesretno. Kasnije je ta osnova promijenjena, neki su prizori iz Nikolina života izostavljeni tako, da je pripovijest postala zbijenija, a svi su opisani momenti nanizani oko Nikolina pisma iz Amerike, kao uspomene, koje sam pisac oživljava u svojoj duši. U tom obliku dobila je pripovijest naslov »Pismo«, no ja sam joj ipak ostavio prvotni naslov, jer mi se on čini mnogo rječitiji i primjereniji cijelomu sadržaju. Pisac bi bez sumnje bio još dotjeravao svoj umotvor, što se vidi već i po samom rukopisu, koji samo na početku i na svršetku ima izgled čistopisa priređena za štampu, a srednje su mu partije preuzete iz prvoga koncepta, koji ispunja mjestimice obadvije strane.

Među rukopisima sačuvana je pripovijest »Ivan Đurđić« i početak pripovijesti »O novoj godini«. Od ostalih radova u prozi prilično je izrađena studija, u kojoj se raspravlja o poganskim, bogumilskim i kršćanskim motivima u našim narodnim pjesmama; a najveća je njegova pisana radnja doktorska disertacija o filozofiji Ruđera Boškovića na njemačkom jeziku. Vlč. g. Nedjeljko Subotić, koji je pokušavao uzalud da dođe do gotove disertacije, piše mi: »Tu bi raspravu trebalo prevesti i štampati hrvatski, jer je to, rekao bih, najsavjesnija studija o Boškovićevoj filozofiji.« Mislim, da g. Subotić ima pravo, jer je radnja i u konceptu, koji je sačuvan u ostavštini, vrlo pregledna, iscrpljiva i živa.

Najteže mi je bilo dešifrirati Šimunovićeve pjesme, koje su napisane vrlo nečitljivim rukopisom, i to tako, da se katkada konačna redakcija ove ili one kitice nalazi na sasvim desetom papiriću. Pjesnik je gdjegdje i po četiri puta mijenjao tekst i gladio ritam i srokove. Zato sam odustao uopće od objelodanjivanja onih pjesama, gdje nijesam mogao pronaći definitivnu redakciju. Imade pjesama, koje su samo započete, a konac im se ili izgubio ili ga nikada nije ni bilo. Na pr. na jednom papiriću čitaju se ovi stihovi:

»Ja nisam porod sunca žarkoga,
Kad vatrom zemlju cjeliva,
Ne rodiše me gorske tišine
Ni ravna polja sred muka dubokog
Ja nijesam iskra, kad munje sijevaju.«

Dalji se tekst nigdje ne nalazi. Bit će dakle, da je to samo impresija, koju je pjesnik zabilježio na papirić, čim mu je pala na pamet, a kasnije ju je namjeravao upotrijebiti u kojoj većoj pjesmi.

Među pjesmama, koje ovdje priopćujem, čini se, da na prvo mjesto po postanju moramo staviti pjesmu, koja je napisana na dva mala papirića, a naslov bi joj mogao glasiti: »Seoska crkva«. Pjesma glasi:

»Sred malog bdije sela
Crkvica mala, bijela
Ko vječne sreće vječan lik
I Božjeg dara spomenik.

I sjaji vijekom sunca vatrom,
Što grije život malog sela,
I suzu tare s oka tužna
I goji nade srca vrela.

I vida blago srca rane,
Što zadaje ih sudba svijeta,
I sipa cvijeće mira, sreće
Ko svetog raja slika sveta.

Nad selom čista plavet sijeva,
I sunce sipa zlato svoje,
Sva narav milo himnu pjeva,
I svako srce veselo je.

Dolaze momci, starci sijedi,
Muževi, momci, molba bruji,
A zvono zvoni, glas mu svečan
Kroz dole, gore slatko struji.

A svijet se udilj još pomalja,
Za četom grne naprijed četa
— Na suncu bijela sja im halja —
I već je puna crkva sveta.

Prikazuje se žrtva Božja
Na čistom Božjem žrtveniku,
K nebu se ljudska dižu srca,
Svak gledi Božje Majke sliku.«

Bit će da je pjesma spjevana u bogosloviji, jer se na jednom papiriću, na kojem je njezin svršetak, nalazi židovskim slovima napisan pozdrav: Šalom alejhem (mir vama). U isto razdoblje ide sudeći po sadržaju i rukopisu i druga, možda najljepša njegova pjesma, kojoj bismo mogli dati naslov »Put života«, a tekst joj je ovaj:

»U hram svet, dalek moje staze vode,
Gdje čiste duše Višnjem slavu poju,
I sve prolazim zemlje i narode,
A s neba svijetlo sja na stazu moju.

Stog ne znam nikad za sumorne
kraje,
Ne znadem, kako bescilj srce mori,
Meni i noću bezbroj zvijezda sjaje,
Na put me zove dan o bijeloj zori.

Pa krećem dalje i pozdravljam žarko
Jutarnju rosu, brda i dolove,
I šarno cvijeće i sunašce jarko,
I klance teške i vidike nove.

I idem smiren poljem i vrleti,
I znam, da na me Božje gleda Oko.
Pogled mu znadem svevidni i sveti,
U srcu znam ga duboko, duboko.

To sveto Oko migom samo jednim
Po nebu sjajne podiže svjetove,
I silne ruši, snagu daje bijednim,
I diže šarne po zemlji cvjetove.

Sav obzor moj je pun nevina sjaja,
I svi su moji osvijetljeni puti,
Ja idem dalje, sred daleka kraja
Pod Božjim Okom ja ću počinuti.«

Neke su kitice više puta promijenjene, a naročito peta kitica, kojoj je definitivan oblik zapisan na posebnoj kartici.

Iz kasnijeg razdoblja priopćujem ovdje dvije pjesme, od kojih bi prvoj mogli dati naslov »Suton«, a drugoj »U bolnici«. Prva glasi:

»Granje i šumu mrak već skriva,
Nastupa poljem počin mili,
Žamor je presto. Suton pliva
Zemljom u mekoj, kitnoj svili.

Na svojem polju zemlju kopa
Još jedan radnik nakraj sela,
Kud čvrsto stupa njegva stopa,
Svud znoj mu kapa s brižna čela.

Na nebu prve zvijezde sjale,
Na drvlju htjele usnut grane,
Kad pozdrav zvono s crkve male
U tajne posla rajske strane.

I zemljom svet se glas mu svija,
Svud jek se širi glasa toga,
Na njivi posred polja tija
Pobožno radnik moli Boga.

Dok poljem miri sneno cvijeće,
Večer se svilna krili dalje,
A s njome anđel s neba slijeće
I svima Božji pozdrav šalje.

Za tu pjesmu nagađam samo prema obliku i sadržaju da ide u razdoblje Šimunovićeve suradnje u »Našem Kolu«, a za drugu se može posve stalno reći, da je nastala godine 1913., kad je pokojnik teško bolestan ležao u bolnici. Evo i te pjesme u cijelosti.

»Dok svibanj cvate i sjaj vedrih dana
Vrh polja sjaji i cvijeća rumena,
Ja gledam zide jednog tihog stana:
Sve mrtve sobe s dvorišta studena.

Tu sve je tiho. Stanovnici blijedi
U šutnji leže jedan do drugoga,
Mrtva im zjena tupo sobom gledi,
Mnoga će zgasnut sred ćutanja toga.

Ja na vas mislim, moji časi vreli,
Kad uvijek sve sam pjevao i plako.
Živote teški i ti svijete bijeli,
Ja nisam znao, da vas volim tako«.

Druge su pjesme ili tek započete ili tako nedotjerane, da ne bi značile nikakav dobitak za hrvatsku katoličku književnost, kad bi bile objelodanjene.

Nadam se, da će čitaoci i iz ovih priloga, što su štampani ovdje, uvidjeti, da smo doista s drom Stjepanom Šimunovićem izgubili pripovjedača i pjesnika vrlo lijepih svojstava.

Petar Grgec.

NARODNA TRADICIJA

PRED NEBESKIM VRATIMA.

Umrla nekoć tri čovjeka. Prvi je bio lakom prosjak, drugi nepravedan fiškalj, a treći čestit seljak. Idu oni na sud k Bogu. Prvi ide prosjak. Ide on i ide i dođe pred nebeska vrata. Misli, da će i ovdje biti pušten unutra kao kod ljudi, pa pokuca i pričeka. Izađe sveti Petar van i upita ga:

»Šta želiš?«

»A eto, došao sam, da me pustiš u nebo«, odvrati prosjak.

»A jesi li se umio?« upita sveti Petar.

»Nisam«, odvrati prosjak.

»Ovako neopran ne možeš doći pred Boga, nego idi tamo dolje na zdenac, pa se umij, a onda dođi«, uputi ga sveti Petar i zatvori nebeska vrata.

Prosjak ode k zdencu, ali eto jada: nikako ne može da se približi k vodi, jer je sav zdenac naokolo obložen brdom prosjačkih torba. Pokušava doći k zdencu s jedne strane, pokušava s druge, ali sve badava. Šta da učini? Nema druge, vratit će se opet pred nebeska vrata.

Pokuca, a sveti Petar izađe i zapita ga:

»No jesi li se umio?«

»Nisam«, veli prosjak. »Kako ću se umiti, kad je oko zdenca nabacano cijelo čudo prosjačkih torba, koje ne dadu čovjeku, da se približi vodi?«

Onda reče sveti Petar:

»No sada vidiš, da nisi za nebo, jer te optužuju grijesi iz tvoga života. One torbe, koje si vidio, jesu torbe onih prosjaka, koji su bili veći siromasi od tebe, a ti si im oduzeo milostinju, koju su mogli dobiti od plemenitih ljudi, da nije bilo tebe«.

»Ali sveti Petre, ja sam siromah«, počeo se moliti prosjak.

»Bio ti siromah ili bogataš, svejedno si mogao u životu izbjegavati zlo i činiti dobro«, reče sveti Petar i zatvori vrata, a prosjak se sav očajan udalji.

Iza prosjaka dođe pred nebeska vrata fiškalj. Ništa se ne prestraši, nego smiono pokuca. Sveti Petar izađe te ga upita:

»Šta hoćeš?«

»Pusti me u nebo pred Boga na sud«, reče fiškalj službeno i htjede odmah zakoračiti preko praga. No sveti Petar reče odlučno:

»A jesi li se umio?«

»Nisam«, odvrati fiškalj, »to ne stoji nigdje u zakonu«.

Nato će mu sveti Petar:

»Znam, da to ne stoji u tvojem zakonu, ali ovdje vrijede naši zakoni. Ovako neumiven ne možeš doći k nama, nego pođi tamo dolje na zdenac, umij se, pa ćemo istom onda govoriti«.

Što će sada fiškalj, nego da posluša zapovijed nebeskog vratara. Ode on prema studencu, ali gle, okolo njega stoji silesija goveda i konja. Kudagod fiškalj pokušava da se protuče do vode, svagdje konji dižu na nj kopita, a volovi ga hoće probosti rogovima. Dodijalo najposlije fiškalju uzaludno napreza-

nje, i on se vrati neobavljena posla pred nebeska vrata.

»No, jesi li se umio?« upita ga sveti Petar.

»Kako ću se umiti, kad me na zdencu hoće da ubiju volovi i konji«, potuži se fiškalj.

»E vidiš, da si čestitije živio, lako bi došao do onoga zdenca«, reče mu sveti Petar. »Ali sada te ne puštaju k zdencu oni volovi i konji, koje si ti svojim varanjem istjerao ljudima iz staja«.

Sveti Petar zatvori nebeska vrata, a fiškalj ode očajno dalje.

Treći dođe pred nebeska vrata čestit seljak. On je vidio, kako je sveti Petar otjerao ispred sebe fiškalja, pa se nije ni usudio da kuca na vrata. Kad se u nebo nije mogao provući onaj, pred kojim su se na zemlji otvarala sva vrata, šta li će se dogoditi istom njemu, koji se ne zna tako lako snaći? I sav u strahu sjedne na zemlju nedaleko od nebeskih vrata i stane moliti.

Iza kratkog vremena otvori sam sveti Petar vrata, da vidi, tko to tako usrdno moli. Ugleda on seljaka i upita ga:

»Što bi ti želio?«

»Došao sam pred Boga na sud«, odvrati seljak.

»A jesi li se umio?«

»Nisam«.

»Onda idi tamo dolje na zdenac pa se umij«.

Seljak se pokori nalogu i ode prema zdencu. Kad tamo, u zdencu ključa bistra voda. Seljak bez ikakve zapreke dođe k njoj i umije lice pa se povrati natrag pred nebeska vrata.

»No jesi li se umio?« upita sveti Petar.

»Jesam«, odvrati seljak.

»Uniđi unutra!« reče sveti Petar. »Dobra ti djela i pokajanje otvoriše put do zdenca života, a sad možeš ući i u nebo«.

Zabilježio Tomo Habdija.

Pripovijedao seljak Josip Habdija iz sela Bošnjana Starih kraj Križevaca.

ŽENIDBA ZRINOVIĆA BANA.

Otkada je svijet postanuo,
Ljepši cvijet nije procvatio,
Što je danas na ovu godinu
U Primorju, ukraj sinjeg mora,
U onoga od Primorja bana
Jest Jovanka, u kitu djevojka.
Kad joj bilo dvanajst godinica,
Splela cura dvanajst pletenica,
Svih ih dvanajst niz pleći pustila,
Namamila mnoge đuveglije.
Svati prose, cura se ponosi:
Toga svata nijednoga ne će.
To začuo Zrinoviću bane
U Sigetu gradu bijelome,
Pa dozivlje svoju vjernu slugu:
»Slugo moja, nejaki Stevane,
Opremi mi doru debeloga,
Štogod ljepše znadeš i umideš;
Valja meni dugo putovati,
U Primorju curu isprositi.«
A veli mu ostarjela majka:
»O moj sine Zrinoviću bane,
Ti se spremaš prositi djevojku,
A djevojka ponosita glava,
Ona ima mnogo đuveglija.«
A veli joj Zrinoviću bane:
»O starice, moja mila majko,
Hajd mi kuvaj tanke brašenice,
Ja ću poći, pa da ću ne doći.«
Ode majka kuvat brašenicu;
Zakuvala medom i šećerom,
I još onim iz prsiju mlijekom.
A Nikola ode na tavane,
Pa oprema svoje bijelo tijelo.
A sluga mu opremi dorina,
Isturi ga na memer-avliju,
Zauzda ga uzdom verešlijom,
Zabaci mu struku za jabuku;
Sam se dore po avliji šeta;
U to doba Zrinoviću bane;
Privede ga golubici stijeni,
Zazva Boga, površi dorata,
Istjera ga iz memer-avlije,
Okrenu ga drumu širokomu,
Pa kud iđe u Primorje siđe
Ispod kule od Primorja bana,
Ondje soko utjera dorata,
Utjera ga u polje zeleno.
Opazi ga kićena Jovanka
Sa šedurka, sa memer-prozora.
Na prozoru leđa naslonila.
I tri stakla bijela salomila,
Pa mi gleda niz polje zeleno,
Gleda mlada konja i junaka
Na doratu sva u suvom zlatu,

Pa dozivlje svoju staru majku:
»Majko moja, primorska banice,
O banice, sinja kukavice,
Nu pogledaj niz polje zeleno,
Vidi, majko, konja i junaka
Na doratu sva u suvom zlatu;
Znaš li, majko, ko bi ono bio,
Nije l' Bog da moja đuveglija?
Ako bude moja đuveglija,
Ne ti reći, da me dati ne ćeš.«
Kad starica kćerku razumjela,
Od zemlje je na noge skočila:
Dok ga vidi, tad ga i poznade.
Svojoj kćeri govoriti stade:
»Kćeri moja, kićena Jovanko,
Ja poznajem onoga junaka,
Ono ti je Zrinoviću bane,
Jest vojvoda, od krajine dika.«
U to doba Zrinoviću bane;
Nikoli je sreća priskočila:
Dorata mu konja prihvatiše,
Odvedoše u tople podrume,
A Nikolu na gornje tavane,
Tu Nikoli dobra sreća bila.
Nikola je curu zaprosio,
Pa joj prsten i jabuku daje,
Na jabuci svadbu ugovara:
Svadba naša za petnaest dana,
Dok ja dođem do Sigeta grada
I pokupim u kitu svatove.
Pak je junak na noge skočio,
Niz bijelu kulu udario,
A za njime svasti pristanule,
Mlade svasti i stara punica.
Dok darova svasti i punicu,
Mnogo pusto potrošio blago;
Pa posjede debela dorata,
Otjera ga do Sigeta grada.
Daleko ga opazila majka,
Malo bliže preda nj išetala,
Pod njime je doru uhvatila.
Ruke šire u lice se ljube;
Uzeše se za bijelu ruku,
Pa odoše na tananu kulu.
Sjede majka uz koljena sina,
Obima ga rukam zagrlila,
Pa mu majka lijepo govorila:
»A moj sine Zrinoviću bane,
Jesi li se, sine umorio,
Jesi li nam curu isprosio,
Sebi zlato, meni odminicu?«
A veli joj Zrinoviću bane:
»Majko moja, moja milosnice,
Ja se nisam vrlo izmorio,
A jesam ti curu isprosio,
Pa mi valja kupiti svatove.«
Istom oni u riječi bijahu,
Dok evo ti knjige šarovite
Od punice, djevojačke majke.
Ovako mu sitna knjiga piše:
»O moj zete Zrinoviću bane,
Kad mi staneš kupiti svatove,
Ti pokupi junačke vojvode,
Koji svate vode i slobode.
Nisi l' čuo, Zrinoviću bane,
Da j' izbila od mora đemlija
I u njojzi vezir Jedrelija
I sa njime Ture Vlah Alija
I sa njima tri hiljade svata,
Otet će ti kićenu Jovanku
Isprošenu i prstenovanu!«
A kad začu Zrinoviću bane,
On besjedi staroj miloj majci:
»Sad što ćemo od života svoga,
Kako ćemo kupiti svatove?«
A veli mu ostarjela majka:
»A moj sine Zrinoviću bane,
Ni toga se nemoj prepanuti,
Svakog ću ti po imenu zvati:
Starog svata bosanskoga bana,
A prvinca vojevodu Janka,
A vojvodu sa Zmijanja Rajka,
Barjaktara Banović Sekulu,
Dva djevera dva Despotovića,
Dva čauša dva Uglješevića,
Pa što tebi Bog i sreća dade.«
A kad začu Zrinoviću bane,
Pa se udri rukom po koljenu:
»Ajme meni do Boga miloga,
Tu junaka nema nijednoga,
Osim Sokol-bana i Sekule,
Pa dohvati diverti-artiju,
Piše knjige na četiri strane,
Hitro kupi svate izabrane
I sakupi hiljadu svatova.
Svate vodi na rosnu livadu,
A vojvode na tananu kulu,
Al' mu nema bana i Sekule.
Tute svati noćcu prenoćili.
Kad ujutro osvanulo jutro,
Razviše se krstaši barjaci,
Podvikuju jasni doulasci,
A vojvode konje posidoše,
Pa odoše zdravo i veselo.
Kad su došli u Primorje ravno,
Dočeka ih od Primorja bane,
Sve rasturi kićene svatove
Po mejanam i po konacima.
Kad ujutro osvanulo jutro,
Podvikuju kićeni čauši:
»Azur-ile kito i svatovi,
Da ranimo, da ne odocnimo,

Tuđa zemlja kalauza nema.«
Tad zavika od Primorja bane:
»Počekajte, kito i svatovi,
Dok izađe ručak i darovi.«
Iza toga ručak izlazio,
Iza ručka gospodski darovi,
Pa otalen svati polazili.
Povedoše Jovanku djevojku.
Kad su bili na prve konake,
U Otoci ukraj sinjeg mora,
I kad bilo noći o ponoći,
Dođe njima vezir Jedrelija,
I sa njime Ture Vlah-Alija,
I sa njima tri hiljade svata,
Nisu svati, već je vojska steća,
Pa se stade prolivati krvca
Od ponoći do žarena sunca.
Al' pobježe vojevoda Janko
I sa njime do trista svatova.
Pogiboše dva Uglješevića,
Zarobiše dva Despotovića,
A da vidiš Zrinovića bana,
Ljuto svoga probija dorina,
A priskače na buljuke Turke,
Kano vjetar na smetove snijega,
A sve viče grlom bijelime:
»Gdje si pobro Banović Sekula?«
Tako stalo, al' za vele nije,
Dok evo ti Banović Sekule.
Sve propinje visoko vranina,
A sve viče grlom bijelime:
»Tko je tute Ture Vlah Alija,
Ispadaj mi na duga megdana.«
A kad začu Turčin Vlah Alija,
Potra junak svog konja zekana,
Pa besjedi Banović Sekuli:
»Čuješ gujo Banović Sekula,
Ded potjeraj svog konja vranina,
Da vidimo ko je junak bolji.«
To rekoše pa se zastadoše,
Stadoše se muški udarati,
Pa besjedi Banović Sekula:
»Čuj nevjero Ture Vlah-Alija,
Il' me udri, il' ću udarati.«
Kad Alija stade udarati,
Nasatice među lopatice,
Za to Sekul ni spomena nema.
Kad on njega stade udarati,
Udarati Ture Vlah-Aliju
Nasatice među lopatice,
Koliko ga lako udaraše,
Sa crnom ga zemljom sastavio.
Pa poteže sablju zakovanu
I Aliji osiječe glavu.
Pa potjera svog konja vranina,
Pa ti viče grlom bijelime:
»Pobratime Zrinoviću bane,
Jeli l' gdjegod u životu svomu?«
Dok do pobre junak dolazio
Pet stotina glava odsjekao.
Tada reče Banović Sekula:
»Pobratime Zrinoviću bane,
A gdje ti je gospoja djevojka?«
Veli njemu Zrinović Nikola:
»Na Otoci osta pokraj mora,
Kod našega bosanskoga bana.«
Kad Sekula razabra besjede,
Pokraj njega potjera vranina.
Dok je došo do djevojke mlađe,
Stotinu je glava otkinuo.
Kod djevojke niko ne imade,
Samo jadan bosanski banine,
Svezane mu naopako ruke,
Sveza mu ih vezir Jedrelija.
A obrana sa Zmijanja Rajko?
Vidi Rajka, vesela mu majka,
Krvave mu ruke do lakata,
U kulaša noge do koljena,
I bijela do balčaka ćorda.
Brani sebe i kulaša svoga.
A da vidiš Banović Sekule,
On sve tuče, sve iz grla viče:
»Jedrelijo, careva delijo
Ja sam djever lijepih djevojaka.
Ako sam ti curu poklonio;
Nisam dare pravo sastavio,
Pa sad ću te muški darovati,
Kad te svati nisu darovali.«
Pa poteže perlu buzdovana,
U pleći mu topuz ugonio,
Na prsima vrata učinio,
Na plećima čoju ištetio.
Živ se naže, mrtav zemlji pade.
Vezir pade, a Sekul dopade,
Pa poteže sablju zakovanu,
I veziru osiječe glavu.
Tad banove oprostio ruke,
Zatim Rajku Božju pomoć viče,
A Rajko mu prihvatio zdravlje.
Bregovi se glava nakitiše,
A doline krvi natočiše.
A kad svoje svate pokupiše,
Tri stotine glava pokupiše,
Četri stot'ne njima ostanuše,
A trista ih uteklo bijaše.
Tada reče Banović Sekula:
»O družino, draga braćo moja,
Hajde malo, druzi, zapjevajte,
Ne pazite, ko je poginuo,
Već na kom' je megdan ostanuo.«
Pa odoše do Sigeta grada,
Pak otale svati polaziše,

Svaki ode zavičaju svomu.
Darova ih kićena Jovanka,
Darova im zlatne boščaluke,
Oni njojzi rošpe mletačkine.
Osta Niko ljubeći djevojku
U Sigetu gradu bijelomu.

Zabilježio Ivo Sumić
po kazivanju Pavla Akrapa iz sela Voštana u Dalmaciji.

PJESMA O JOSIPU TEŽAKU.

Uranio Josipe težače
Uranio u svetu nedjelju
Pa nahrani zelene volove
Jer će orat duge podvornice.
Kad nahrani zelene volove,
Poče orat duge podvornice,
Kad stadoše zeleni volovi,
Kad stadoše krenut se ne daše,
Jer padoše dva bijela goluba
Na rogove zelenim volovim.
Besjedio Josipe težače:
»Šta ste danas dva bijela goluba
Na ovome svijetu bijelome
Al' ste vile, ali uhodilje
Al' insani od ovoga svijeta?«
A besjede dva bijela goluba:
»O delijo, Josipe težače,
Nit smo vile niti uhodilje,
Nit insani od ovoga svijeta,
Već mi jesmo dva Božja anđela,
I mi jesmo od Boga poslani,
Da ne oreš danas u nedjelju,
Grjehota je orat u nedjelju.«
Besjedi im Josipe težače:
»Ja ću orat danas u nedjelju,
Jer ja hranim devet slijepaca
I još hranim devet nijemaca
I Ivana jedinoga sina,
Svog Ivana od godine dana.«
A besjede dva bijela goluba:
»Ostani se, Josipe težače,
Deder pusti zelene volove
Poveži ih opeta u podrum,
Te ti ajde crkvi-manastiru
Okreni se Gospinu oltaru
A moli se Bogu gospodaru.
Kad odslužiš Božiju naredbu
Povrati se svojoj kuli bijeloj
Pa zakolji svog Ivana sina,
Te namaži krvlju Ivanovom
Po očima svih devet slijepaca,
I namaži krvlju Ivanovom
Po ustima svih devet nijemaca.«
On posluša Božije anđele
I posluša Božije naredbe.
Te on dođe crkvi-manastiru,
Okrenu se Gospinu oltaru,
Pomoli se Bogu Gospodaru.
Kad odsluži Božiju naredbu,
Onda ode svojoj kuli bijeloj.
Kad on dođe svojoj kuli bijeloj,
On zakolje svog Ivana sina,
Kad je zaklo svog Ivana sina,
On namaže krvlju Ivanovom
Po očima svih devet slijepaca,
Progledaše devet slijepaca,
Pa namaže krvlju Ivanovom
Po ustima svih devet nijemaca,
Progovori svih devet nijemaca,
To Josipu vrlo drago biše
Te on ode do bešike bijele.
Kad otkrije svog Ivana sina,
Da će njega mlada ukopati,
Opremati a i pokopati,
Al se Ivan smije u bešici.
To Josipu vrlo drago biše:
Šenluk čini Josipe težače
Šenluk čini za nedjelju dana
Šenluk čini Bogu zahvaljuje:
O moj Bože na svemu ti hvala!

Bilješka. Priopćena pjesma o Josipu težaku izašla je u »Cvijetu«, listu visočkih franjevačkih sjemeništaraca, g. IX., br. 1—2. Pjesmu je priopćio bogoslov fra Tvrtko Gujić prema bilješkama bivšeg franjevačkog gojenca u Visokom Perića, koji je pjesmu preuzeo od poznatog starca guslara Joke ili pravim imenom Joze Ćurčića iz sela Podbora, kotara Prozora, župe Rame-Šćita. Za bolje razumijevanje ove pjesme, u kojoj se obrađuje poznati motiv iz Sv. Pisma, treba znati, da je na Šćitu franjevački samostan s čudotvornom Gospinom slikom.

IZGORIO ŠTO SE MLAĐAN OŽENIO.

Zarekoh se, zatekoh se,
Da se mlađan ženit ne ću.
Privarih se, oženih se.
Donese mi žena dotu[1]
Plava vola[2] i ugotu[3],

[1] prćija, miraz.
[2] toliko rđava, da ga ni psi ne bi derali.
[3] stara magarica, što ni sebe od rde ne može da nosi.

To je meni bilo drago,
Da ja imam lipo blago.
Ja uživam dobre dane,
Često iđem do mehane.
Prvu botu[4] pijan dođem,
Isprid kuće moje prođem.
Tute moja žena banu,
Kao plamen ona planu,
I na mene granu lâti,
Zamal' mene ne izmlati.
Ja s' uputih podaleko,
Od žene se ja odrekoh,
Te ja krenuh niz ulice
Pa ja trevih[5] dvi punice.
Dvi punice, bake stare,
U lončini kašu vare.
Tute meni loša biše
Večerat me ponudiše.
Obećaše meni dati
Tu lončinu ogrebati.
Uzeh lonac na kolino,
Uz kolino niz kolino,
Tot' kolino progorilo.
Ja s' od muke jadan makoh,
Lonac mi se tu izmako,
I razbi se, kako pade.
Tu na mene vika stade,
Bake viču: — »Plati lonac!«
Ja,: »Kod sebe nemam novac!«
Otalen me proćeraše
I u pravdu pridadoše.
Kao mahnit ja se skitam
Za prinoćit da upitam,
Nema kuće, nema stana,
Sve pustinja i krš sama,
A ja jadan sam na putu,
Primakoh se jednom kutu.
Motam guću, ne znam kud ću!
Digod ležem, guću stežem,
Nađoh guste ježevine
I zelene smrikovine.
I tute se ja uvukoh,
Mrklu noćcu da utukoh,
Da boravim tvrdi sanak,
Dok osvane bili danak.
Tvrdi sanak men' uvati,
Al me loša srića svati,
Zapali se ježevina
I zelena smrikovina.
Stade ježe badljevina,
Stade smrike pucljavina.
Stade zida orljavina,
Mene jadna krivljavina.

[4] prvi put.
[5] sretnuti.

Moj sam život prigorio,
Zamal' nisam izgorio,
Što se mlađan oženio.

Zabilježio fra. Lujo Pepel, župnik.
Kazivao Duran Mate Petrov,
Petrovopolje, Gradac u
zagorskoj Dalmaciji.

NARODNA PJESMA O JURJU LENKOVIĆU.

Najslavniji list u burnoj povijesti senjskih Uskoka predstavlja osvojenje tvrdoga Klisa, stare postojbine njihove, iz koje su se voljeli odseliti nego se pokoriti »najljućemu imenu kršćanskoga neprijatelja«. Tu najodvažniju i najveću svoju akciju izveli su Uskoci godine 1596. pod vodstvom svoga kapetana i generala hrvatske krajine Jurja Lenkovića, koji je u boju pod Klisom bio teško ranjen i nakon dužeg bolovanja umro godine 1601. Taj smjeli pothvat pratili su sa simpatijama svi Hrvati, pa i oni koji su bili podanici mletačke republike. Službena politika mletačka nije smela Hrvate u Dalmaciji, da ove svoje simpatije za svoju braću ne zasvjedoče djelom i da s njima zajedno proliju svoju krv na golim stijenama Kozjaka i Mosora. Oni, koji su ostali na životu ili koji su inače pomagali ovo djelo, bili bi imali teška okapanja s mletačkim oblastima, da ih nije bilo toliko i da se nije mletačka sinjorija bojala, da će time još većma svratiti na tu stvar pažnju Turaka, koji joj nikad nijesu pravo vjerovali. Neki od njih ipak su platili tamnicom, što su poslušali glas krvi i združili se u tom pothvatu sa svojom braćom. Nije zato slučaj, što se narodna pjesma, koja je sačuvala spomen »banu« Lenkoviću našla na otoku Hvaru, daleko od Senja i kopna, koji je još dva stoljeća iza toga stajao pod mletačkom vlašću. Nema sumnje da su i Hvarani, kao i drugi otočani pratili ovu borbu s istim osjećajima divljenja i simpatije, s kojima su u 19. i početku ovoga stoljeća pratili borbu svoje braće na Balkanu za oslobođenje i najzad im se potpuno pridružili na svršetku svjetskog rata.

Pjesma nije osobite ljepote, ali ima neki starinski ton. Osobito star biće onaj dio, gdje Lenković govori sestri, da ide na prozore i »pogleda u vedro nebo, je li jasan mjesec na zapadu, a danica svijetla na istoku«, koji dolazi i u starim bugaršticama o boju na Kosovu.[1]

Pjesma je štampana u Narodnom koledaru Matice Dalmatinske za godinu 1886., a ispod naslova nosi oznaku: Sa otoka Hvarskoga. Priopćio I. V. Iz ove oskudne bilješke ne možemo znati, nije li i ova pjesma zabilježena iz ženskih usta onako kao što je to možda veći dio narodnih pjesama, koje su sakupljene bile po otocima.

Ne znam, je li taj bezimeni otmičar sestre Lenkovićeve istorijska osoba. Jedan Mato (ili Mate?) Senjanin spominje se i u jednoj pjesmi, iz Sumartina na Braču, u kojoj nema ništa istorijsko. Pjesma nije štampana i nalazi se u rukopisnoj zbirci Mate Ostojića kod Matice Hrvatske (I., br. 113). Motiv joj je »Kazuj, ljubo, tko te je ljubio«. Vidi Dodatak k VI. knjizi narodnih pjesama Matice Hrvatske str. 397. uz pjesmu pod brojem 107.

Pjesma glasi ovako:

Lijepi su ti dvori Lenkićevi,
još je ljepši Lenkovića bane,
još mu ljepša u dvoru sestrica,
ku je majka u gori rodila,
bijela vila u listak povila,
tiha pčela medom zadojila,
Lice joj je kako snijeg bijeli,
ruke su joj kak' od suha zlata,
kud se obraća, tuda sijeva sunce.
Prosili je svaća odasvuda,
a najveće Senjanine Mate;
sestru bane nikomu ne dade.
Kune mu se Senjanine Mate:
»Ak mi sestru po volji ne dadeš,
poć' ću ti je uzeti po sili,
pod Senjom ću večer večerati,
a pod tvojom kulom osvanuti.«

[1] Vidi Bogišić: Narodne pjesme iz starijih, najviše primorskih zapisa. Biograd, 1878. Pjesma 1. »Kad je poginuo knez Lazar i Miloš Kobilović« na str. 7.

Al se bane toga ne hajaše,
nego s sestrom večer večeraše
i otide noćcu noćevati.
Kad je bilo neko doba noći,
bane sestru svoju dozivaše:
»Ustan, Mare, draga sele moja,
tere pojdi na prozore gornje,
i pogledaj gor u nebo vedro,
je li jasan mjesec na zapadu,
a danica svijetla na istoku,
je l' mi vrime s konji nalit vode,
a teb sele, s drugami na vodu.«
Kako bana sestra razumjela,
hitro skoči na noge lagane,
i otide na prozore gornje.
Al ne gleda gor u nebo vedro,
nego gleda dol u bijele dvore:
ter njim dvori kopljem ograđeni,
usred koplja silna vojska leži,
među njima Senjanine Mate.
Kako jih je mlada ugledala,
udilj se je po zloj volji dala,
i otide bratu u komore,
i bratu je svojem govorila:
Ali ne znaš moj rođeni brajne,
dvori su nam koplji ograđeni,
usred koplja silna vojska leži,
među njima Senjanine Mate!«
Kako bane sestru razumio,
bane svojoj sestri govorio:
»Vjeruj meni, draga sele moja,
nijesu dvori kopljem ograđeni,
već su ono od stabal hladišća.«
Sestra mi je banu govorila:
»Vjeruj meni, moj rođeni brajne,
nisu ono od stabal hladišća,
neg su ono govori junački!«
Kako bane sestru razumio,
hitro se je na noge skočio,
i otide komori za vrata,
uzme male puške talijanske,
i otide na prozore gornje
i meće se u mlade Senjane.
Al je njemu loša sreća bila,
udari ga Mate Senjanine
u zlo mjesto u čelo junačko,
ranjen bane na prozore pade.
Kad to vidi Senjanine Mate,
uhiti mu mlađahnu sestricu,
pa je vodi Senju bijelome.
Kad su došli Senju na oglede,
govorila banova sestrica:
»Tebi bora, Senjanine Mate!
Ovdjeka je Dunaj voda hladna;
pust me umit bijelo lice moje,
da ne reku od Senja gospoda,

da je moje lice pogrubljeno.«
Nator se je Mate prevario,
pustio je umit bijelo lice,
a ona se u Dunaj hitila.
Kad to vidi Senjanine Mate,
zavapio iz grla tankoga:
»Pokle sam se od majke rodio,
još me nije niko prevario,
što je danas sestrica banova.«
I otide Senju bijelomu.
Ona mlada u Dunaj ostala,
zavapila iz grla tankoga:
Bijela vilo, moja posestrimo,
budi sada u pomoći mojoj,
oli sada, oli već nikada!«
Tu njoj bijela vila doletila,
iz Dunaja mladu izvadila,
i dala joj lijeka svakojaka,
da izliječi brata rođenoga.
I zdrava je na dvorove pošla,
i svoga je brata ozdravila.

Priopćio Ante Šimčik.

PAVAO HRELJANOVIĆ.

Pored Ivana Senjanina (Vlatkovića), Juriše Senjanina, (Balenovića), barjaktara Luke (Kukuljevića), Đure Daničića, (Petra) Kružića kapetana i Jurja Lenkovića, spominjale su narodne pjesme o uskočkom junaštvu i Hreljanoviće. Donosimo jednu ovaku pjesmu, koja osim pjesničke ljepote, ima i tu vrijednost, što je sačuvala spomen na četovanje senjsko u dalekoj Albaniji. U II. knjizi Lopašićevih spomenika Hrvatske krajine (na str. 17) spominje se, kako su g. 1611. Senjani, koje je vodio »Ivan Vlatko«, oteli neku robu Turcima na rijeci pod Krojom u Albaniji, i kako je na povratku Ivan Vlatković potpisao obvezu, da neće više poduzimati »takih razbojstava« protiv Papine Svetosti, mletačke gospode, Židova, Turaka i koga bilo uopće.

U ono doba, kad su Senjani odlazili u tursku Albaniju za plijenom, spominju se od Hreljanovića Vicko (g. 1612.) u spomenutoj knjizi Lopašićevoj na str. 20. i Volfgang, Matija i Nikola, braća, koja su 1. srpnja 1611. dobili plemstvo od arciduke Ferdinanda (Vidi Starine 12, 226).

Pjesmu je zapisao neki I. V. iz Staroga Grada na Hvaru, a štampana je u Narodnom koledaru Matice Dalmatinske za g. 1867. pod naslovom »Smrt Pavla Hreljanovića«.

Patetičko mjesto, gdje Jure Hreljanović meće klobuk u duždevo more i govori:

»Nosi, more, klobuk s bijelim perjem,
kako nosiš glavu brata moga!«

nalazi se još u nekim pjesmama, tako u Kurtovoj pjesmi br. 87 Pašić Halil-aga kad čuje, da mu je umrla jauklija (zaručnica) Đulsa,

»kalpakom je o tle udario:
»Moj kalpače, pust mi ostanuo,
kao fesić Mujagine Đulse!«
Pa je ćurkom o tle udario:
»A moj ćurče, pust mi ostanuo,
kao diba Mujagine Đulse!«[1]

Pjesma o Hreljanoviću glasi:

Kupi vojsku Hreljanović Pavle
sve po Senju i okolo Senja;
sakupil je trideset Senjana
i oruža tanahnu galiju
i zajidri niz duždevo more;
dojidrili pod Skadar bijeli.
Kad su došli pod Skadar bijeli,
pukne puška iz Skadra bijela
i udari Hreljanović Pavla.
Kad to vide senjski vitezovi,
udilj su se nazad povratili
i došli su Senju bijelomu.
Kad su došli na senjske palade,
izašli su od Senja gospoda,
među njima Hreljanović Jure.
Govore jim od Senja gospoda:
»Dobro došli, naši vitezovi?
Jeste zdravi, jeste zadobili?
Govore jim senjski vitezovi:
»Virujte nam, mila braćo naša,
nit smo zdravi, nit smo zadobili;
pogibe nam Hreljanović Pavle:
pukla puška iz Skadra bijela
i udari Hreljanović Pavla.«
Kad to čuje Hreljanović Jure,
slimi klobuk sa ruse glavice
i meće ga niz duždevo more:
»Nosi more, klobuk s bilim perjem,
kako nosiš glavu brata moga!«
Pak je svitlu ćordu raspasao
i meće je u duždevo more:
»Nosi, more, svitlu ćordu moju,
kako nosiš glavu brata moga!«
Pak je išal na svoje dvorove,
tot mu u dvoru lipo kolo igra,
u tom kolu majka i sestrica
i njegovog brata zaručnica.
Govorio Hreljanović Jure:
»Igraj, majko, da bi ne igrala!
Neve naša, hodi za drugoga!
Pogibe nam Hreljanović Pavle!«
Kako su ga mlade razumile,
sve su kolo u plač obratile:
majka plače sina rođenoga,
a sestrica brata srčenoga,
a ljubovka svoga gospodina.

Priopćio Ante Šimčik.

---

[1] Mehmed Dželaluddin Kurt: Hrvatske narodne ženske pjesme (muslimanske). Mostar 1902., 186, 187.

PISMO UREDNIKA

Suradnja je ove godine za almanah bila mnogo obilnija nego lani. Kad bi se štampalo sve ono, što je poslano uredniku, almanah bi bio i dva i tri puta deblji. Veći dio suradnje nije dakle postigao svoje potpune svrhe jednostavno s toga razloga, jer nije štampan. No zar se onda može reći, da je neštampana grada potpuno bezvrijedna? Nipošto! I ta građa pokazuje veliko zanimanje za almanak, a to znači, da i nju moramo ubrojiti u pozitivnu suradnju. Urednik je zahvalan ne samo onima, kojih su radnje ušle u štampu, nego i onima, koji su doživjeli s te strane privremen neuspjeh. Tko zna, ne će li se već do godine neki od onih, kojima su prinosi zasada neštampani, probiti među najvrednije pisce »Sela i Grada«. Ako igdje vrijedi poslovica »Errando discimus«, to zacijelo vrijedi u književnosti, koja traži vrlo mnogo učenja, ustrajnosti i iskrenosti prema sebi i svijetu.

Različiti su bili razlozi, radi kojih su neke radnje odbijene. Ponajprije neki mladi suradnici nijesu još potpuni gospodari jezika. Da se bolje razumijemo, moram reći, da nijesu potpuni gospodari književnoga jezika. Nemam ništa protiv toga, ako tkogod piše koju stvar narječjem svojega kraja. I u »Selu i Gradu« štampana je ove godine jedna pjesma u kajkavskom narječju. Ipak je to samo izuzetak, koji se može podnijeti samo onda, kad je narječje dosljedno provedeno. No kad netko piše ili hoće da piše književnim jezikom, a kod toga mu se svaki čas potkradaju provincijalizmi, onda je to mana, koja se ne da ispričati. U raspravama i u pripovijetkama prozom dade se to još lako popraviti, ali kod pjesama, osobito u srokovima i u ritmici, znade jedna jedina takva pogrješka upropastiti sav pjesnikov trud.

Znam, da se mnogi rugaju skrbi za čistoću književnoga jezika, no takvi ljudi nijesu vrijedni ni da se pomole među književnicima. Ako slikari tjeraju s pravom iz svoje sredine one, koji ne mare za boje, ako pjevači ne priznaju pjevačima one, koji imadu doduše snažan glas, ali ne umiju pogoditi pravih intervala, onda i književnici imadu pravo da isključe iz svojih redova jezične anarhiste i nemarnjake.

Dakako, pravilan je jezik prijeko potrebito svojstvo dobra književnika. Ali to još nije sve. Zato ona kritika, koja naglašuje samo ljepotu jezika, ostaje tek na prvoj stepenici kritike. Može netko da vrlo dobro poznaje gramatiku i stilistiku, a opet ne mora da imade i snažan stil. Svladavši sve jezične poteškoće mora književnik prevaliti i druge stepenice. Poučni pisac mora se odlikovati prije svega živom i logičnom argumentacijom. Zastupnik tako zvane lijepe knjige treba da se umije uživljavati u različite duševne ugođaje i da svoje plastične vrednote prenosi u dušu čitalaca što uspješnijim psihičkim asocijacijama i sukcesijama. Svaka je pripovijetka i pjesma neke vrste film. Zato pjesnik i pripovjedač mora imati ne samo razvijen plastični i osjećajni talenat, nego mora biti i spretan režiser. Bez dobre kompo-

zicije i režije ostaju najsnažnije subjektivne emocije u objektivaciji bez dojma na čitaoce.

Bez borbe, bez napora, bez popravljanja i usavršivanja nema snažne umjetnine. Samo geniji mogli su da gotovo u nekoj igri stvore prvorazredna pjesnička djela. A i to je moglo biti iza višegodišnjeg vježbanja i jačanja pjesničke sposobnosti. No čovjek mora sa smiješkom zabaciti ono smiono samopouzdanje, koje se zrcali na pr. u ovakvom pismu jednoga početnika:

»Ja obično pišem bez ikakva ispravka, kako mi dođe pod pero, bez prevenirane koncepcije, bez ikakva sistema i reda; zato ćete možda opaziti neuglađenost stila s formalne strane. Vama je poznato, da mi Slaveni nismo nikakvi »gribleri«, već ljudi spontani i slobodni u izražaju i u djelu...«

Hoću li reći, da čovjek, koji ovo piše, nema nikakva talenta? Ne mogu to reći, jer njegov rad dokazuje upravo protivno. U njegovim pjesmama i pripovijetkama imade neobično krasnih proplamsaja. Ali šta to koristi, kad iza najžarčega plamena dođe čitav oblak dima? Urednik je uzeo jednu njegovu stvar i podvrgao se onomu »griblerstvu«, kojemu se morao podvrći zapravo on. Izbacio je neka retorička i didaktička mjesta. Jedno pismo, koje je bilo prilijepljeno uz pripovijetku kao postscriptum, privezao je malo uže uz samu radnju. Osim toga uklonio je iz pripovijetke jednu osobu, kojoj pisac i onako nije dao nikakva posla. Na taj način dobila je pripovijetka bez bitnih promjena snažniju fizionomiju, a da je sam pisac dublje proučio tehniku pripovijedanja, mogao je iz svoje građe i svojih motiva stvoriti beletrističkim sredstvima prvorazrednu umjetninu.

Krivo je mišljenje, da se spontanost protivi dotjerivanju i glađenju. Isto tako nije istina, da je »improvizacija« u radu nekakvo naročito svojstvo Slavena. Takvu ćemo »improvizaciju« ili bolje reći nemarnost opaziti kod svih naroda, kod kojih društvena nedisciplina i lakoumnost potkapa osnove napretka ne samo u beletristici, nego i u znanosti i na svim poljima duhovne i materijalne kulture. Jednom je Preradović prekorio Ilijaševića, da je predobar otac svojoj djeci, misleći time na Ilijaševićeve pjesme, koje nijesu bile izglađene. Kod toga je Preradović priznao, da on stvara svoje pjesme vrlo teško i polagano, jer katkada razmišlja samo o jednom izrazu po više tjedana. Pa zar ćemo na osnovu toga reći, da je Ilijašević bio korjenitiji Slaven od Preradovića? Mi smo navikli da »griblerstvo« pripisujemo samo Nijemcima, no bez onakvoga griblerstva, koje je identično s najdubljom sabranošću i glađenjem, ne bi bilo kulturnog napretka ni u kojem narodu i ni u kojoj grani znanja i umijeća.

Neke pjesme nijesu unišle u almanak i zato, jer su njihove slike previše iskonstruisane i radi toga nevjerovatne. Primjera radi navodim ovdje pjesmu, kod koje sam nekoliko puta bio odlučio, da ću je štampati, i opet sam od toga odustao. Najposlije priopćujem tu pjesmu čitaocima u ovom uredničkom pismu.

Na drumu

Tko si, putniče, tuda po tim stazama?
Što hoćeš tamo i kaži svoje želje!

Zar ti duša žeđa sreće?
Nosiš smrt bakcila?
Hoćeš iz ruku žena vinskih pehara?
Ili tražiš kabarete spirala dima i
cigara?
Mrziš? Snuješ? Što li? O, kaži,
putniče!

»Hoću da oblacima gušim pomisao
samu:
Život je nirvana, potom ništa!«

Obale zašume u magičnom drhtaju
Koracajući naprijed u maršu — —
Njegovu dušu
tišina
upi.

Ne razumijem, ne mogu nikako da razumijem tu pjesmu. Nije li cijeli taj motiv daleko od kršćanskoga shvaćanja duše? Nije li to ipak odjek neke budističke mistike? Ali i bez obzira na to, pjesma se previše titra riječima ne pazeći, kakve slike nastaju iz toga. Šta pjesnik razumijeva pod »kabaretima spirala dima i cigara«? Šta pod »smrću bakcila«? Šta pod obalama, koje u »magičnom drhtaju« »koracaju naprijed u maršu?«

Iz druge pjesme, kojoj je naslov »Pero mladosti«, a potječe od istoga pjesnika, navodim četiri kitice, koje glase:

Sve opet gotski leti. Dubina bode
svetog svoda nad našim glavama žića.
Pletu se jaglaci, mora, šume, vode
u poemi ljepote golgotskog Krista.

Sveta je Badnja noć takav život
spleten:
zemlja se ko korizmeni svijećnjak
diže.
Na vrhu je On. Čete serafa lete,
zlatni plamen dlanove oblaka liže —

Pjevat ću mojoj mladosti »stare»
psalme,
da svaka reza drhturi kao more
sutonskog pluvijala, ko vlasi palme
misionara u izbi tibetske gore.

Čini mi se: bliješti bijela alba,
svećenik pjeva na misi: »Gospod
s vama«.
moje riječi piju ko plač i žalba
nevina tkiva iz Vatre vječnog hrama.

Ne mogu da prelomim do kraja štap nad ovakvom poezijom. Imade u njoj uza svu apartnost, smionost i usiljenost nešto privlačivo. Pjesnik posjeduje vrlo razvijen smisao za ritam i naročito za ornamentalnu kompoziciju. Ali fantazijske kombinacije ipak prelaze logičke granice, do kojih smije dopirati pjesnička sloboda. Tu je jedini lijek povratak prirodnosti.

Veći dio suradnje čini lirika. To je donekle i zato, jer je lirika mladim dušama najbliža i najlakša. Takve se pjesme stvaraju često vrlo brzo. No time se otvara polje bezbrojnim spoticanjima, kontradikcijama i padovima. Proza se opaža još jače u slobodnim stihovima nego u strogo ritmičkom govoru. Tu slabo pomažu onda štamparska kozmetička sredstva i »Schönheitspflaster«-i, koji se načine od primitivnih anafora ili od istoga veznika, koji bi se morao štampati napadno izvan linije stiha od prilike u ovom obliku:

Ptice i boje

Ja sam uvijek volio
ptice i boje
i uvijek sam čeznuo
za dalekim stazama,
što u nebo vode.
Nosio sam u sebi
vječno rascvjetanu dušu,
svijetle ideale
i usklike svoje
ko preduvjet svega.
U men' vječno radala se čežnja
i nicali novi svjetovi
i sanjani (!) novi snovi.
Pa i danas isto ćutim
zov ptica,
miješanje boja
i usklike svoje.

Napadno isticanje veznika »i«, koje nema nikakve logične ni retorske opravdanosti, ne podaje pjesmi nikakva ukrasa niti sakriva pred našim očima prozaičnog izraza »ko preduvjet svega« ili jezičnih hrapavosti: »u men'«, »i sanjani(!) novi snovi«. Ne bi li pjesnik bio prije opazio ove omaške, da se držao stare ritmike?

Neke su pjesme formalno dobre, ali im je situacijska podloga neopravdana ili neuvjerljiva. Evo i za to primjera. Jedna osoba dolazi na zabavu. U dvorani se svira i pleše, laska i previja. Osoba, koja u tom vidi s pravom varavo zakrabuljivanje siromašne duše, ne će da se pridruži zabavi, već protestira protiv toga omamljivanja. Protestira na taj način, da odlazi k prozoru i tamo osamljena čeka, dok ne svane dan i dok se banket ne svrši. Formalno, kako rekoh, pjesmi nema prigovora, osim što se na par mjesta internacionalni izrazi (tempo i lak) upotrebljavaju u neobičnoj fleksiji. No zar se snaga protesta potpuno ne gubi, kad osoba, koja je nezadovoljna, sjeda mrko uz prozor i čeka zoru, umjesto da ostavi dvoranu?

Pripovjedača imade mnogo manje nego lirskih pjesnika. Razumljivo. Teže je ispričati dobru pripovijetku nego sastaviti običnu ugođajnu pjesmicu. Broj je pripovjedača u almanaku još više smanjen radi toga, jer su i neke pripovijetke morale biti odbijene. Pripovijetka »Zahvalni sinovi«, koliko je god sadržajem lijepa, nema ipak jake beletrističke žice, budući da je to više pripovijedanje jednoga sadržaja nego pjesništvo. »Kobna oporuka« opet previše operira poučnim raspravljanjem. Istu manu imadu i neke crtice.

Uredniku je bilo naročito žao, što nije mogao uvrstiti u almanak pripovijetke dvojice pisaca, o kojima je uvjeren, da će danas sutra biti snažni predstavnici nove hrvatske katoličke renesanse. Pripovijetke su izrađene s velikom plastičnom snagom. Ali imadu jedan nedostatak, radi kojega urednik drži, da ne mogu ući u okvir katoličke edicije. Oho, pa zar to nije strašna optužba? reći će tkogod. Mislim, da tu nema ničesa strašna. Pripovjedači su radili s najboljom subjektivnom namjerom, i s te strane nema nitko prava da se baci na njih kamenom. Ali su upali u jednu pogrješku, koja je kod nas dosta česta, zato ću je javno spomenuti.

Evo, u čem je stvar.

Nekada se kod nas postavljalo pitanje: Smiju li pripovjedači obrađivati najtamnije strane života? Odgovor je glasio, da smiju, jer bi drugačije beletristika, uzeta u cjelini, morala prešućivati neke životne istine i činjenice. No time nije rasprava još riješena do kraja, jer nam se nameće novo pitanje: A je li svaki način prikazivanja tamnih životnih strana dopustiv? Tu odgovor glasi: Nije! Ako pripovjedač u svojem prikazivanju vrijeđa našu tankoćutnost, onda on zapada u pogrješku. Zapada u pogrješku ne stoga, što prikazuje zlo, nego stoga, jer nas načinom prikazivanja vrijeđa. Spomenuti su pripovjedači prikazali ljude, koji se svađaju, kunu i žive u divljem braku. Njihova je osuda grijeha tih ljudi odlučna i nesumnjiva. Pa opet njihov je način pripovijedanja pogrešan. Oni naime prikazuju gotovo dramatski kletve i pogrde tih ljudi. A to nikako ne valja. Može se pripovijedati, da je netko izrekao ovu ili onu kletvu. Ali se ne smije dati psovaču riječ, da on te kletve reproducira pred nama. Može se pripovijedati i to, kako ljudi dobacuju jedan drugomu surove pogrde, ali je neukusno reproducirati dramatski čitave duge dijaloge, u kojima je svaka druga ili treća riječ uzeta iz prostačkog rječnika. Psovke se i pogrde neotesanaca i kletvaša ne smiju dramatski ponavljati, nego se moraju ispripovijedati narativno. Time je pripovjedač dovoljno ispunio svoju dužnost prema istini, ako i nije doveo psovača i prostaka tik do našega uha, da nas uzrujava svojom neopranom jezičinom.

Mislim, da će naš almanak i ovim drugim godištem dokazati svoje pravo na opstanak. On nije zašao ni u čije područje, nego želi biti samo pomoćnik i drug onim edicijama i institucijama, koje idu u glavnom za istim ciljem, to jest za stvaranjem hrvatske katoličke književnosti. Poseban cilj, za kojim ide »Selo i Grad« u okviru ovoga zajedničkog nastojanja, dobiva sve jasnije konture. Suradnici se almanaka uživljavaju sve više u stvaralački rad čovjeka radnika, mislioca i posvetitelja kao i u osobine naših krajeva. Opažanje je njihovo mjestimice možda još uvijek primitivno, a način prikazivanja neizglađen, ali postoji svijest, da taj naš život daje građu za bezbrojne pobjedničke drame i tužne tragedije, za bezbrojne romane, novele, crtice, elegije, ditirambe i himne. Kada taj život prođe kroz dušu vjerničku, dušu prožetu posebnim katoličkim senzibilitetom, dušu istančanu dubokom književničkom kulturom i učvršćenu neslomivim karakterom, nastajat će iz toga i posebne estetske vrednote, koje će se postepenim usavršivanjem uzdići i do međunarodnog značenja.

Petar Grgec
Zagreb, Trenkova 1. II.

SADRŽAJ I. GODIŠTA ALMANAHA „SELA I GRADA"

RASPRAVE: Petar Grgec, Pjesništvo i život. — **P. Petrinec,** Hrvatsko Zagorje. — **Luka Perinić,** Dodiri sela i grada. — **Josip Zidarić,** Selo u hrvatskoj književnosti. — **Ljuboslav Kuntarić,** Međimurje. — **Ljubomir Maraković,** Obnova legende. — **PRIPOVIJESTI I CRTICE: Nedjeljko S. Subotić,** Radost u nevolji. — **Antun Matasović,** Okljaštreni dub. — **Mate Ujević,** Večer u Londonu. — **Stjepan Hrastovec,** Stupa. — **V. Z. N. Dolar,** Na vrhuncu. — Dr **V. Deželić ml.,** Gospodska služba. — **Ignac Horvath,** Hrvatska sanja i istina. — **V. Grmović,** Uoči Velike Gospe. — **Jeronim Iljadica,** Što sada? — Dr **Fran Binički,** Suza. — **Ive Prćić,** Čudnovata žica. — **Valtazar Vijolić,** Kroz buru. — **Ignac Horvath,** Brusač, Badnjak hrvatske majke. — Dr **Josip Andrić,** Priča djeda Luke. — **Narcis Jenko,** Iz uspomena starca Tome. — **PJESME:** Dr **Đuro Arnold,** Cvati lan, Seoska legenda, Više sela. — **M. Balošić,** Mater amabilis. — **Ferdo Galović,** Hrvatskomu selu. — **Stjepan Hrastovec,** Pjesma o proljeću. — **Vladimir Vrána,** Kroz zastore. — **Josip Zdunić,** Vizija, Svijetli Božji dan. — **Ivo J. Lendić,** Svibanjski matutinum. — **Ivo Horvat,** U žitu. — **Cvite Škarpa,** Nekomu mladiću, Sveta Nedjelja. — **Ante Parčina,** Pjesma djeteta. — **Šaravanja,** Noćas. — Dr **Ivan E. Šarić,** Svetoj Crkvi katoličkoj. — **M. Meštrović,** Kroz romon kiše. — **M. Kamilov,** U službi oltara. — **M. Pavelić,** Što je pjevao neki pustinjak? — **Ivo Lendić,** Bosanski molovi. — **S. Hrastovec,** Podne u gradu. — **Lenka Perinić,** Djetetu. — **Josip Zdunić,** Oči. — Dr **V. Deželić st.,** Majka Božja od Kamenitih vrata, Stid me je, Pred svetištem, Trnova kruna. — **Nikola Kordić,** Polazak u Hercegovinu. — **Luka Perinić,** Jesen. — **Milan Pavelić D. I.,** Što čekam? — **Nedjeljko Subotić,** Dok zima cvokoće. — **Ivo Lendić,** Veče. — **M. Meštrović,** O velikoj molitvi. — Dr **V. Deželić st.,** Majka Božja Trsatska. — **I. Kutleša,** Pjesma duše. — **KOMPOZICIJA: Širola — Grgec,** Duh naših pređa. — **LISTAK:** Narcis Jenko, Lik biskupa Langa. — Zar nije more slobodno? Na Sovskom jezeru. — Kako je postalo Babotučko selo? — Kako je postao prvi krt. — Narodne pjesme iz Kobaša. — Narodne pjesme i zdravice u srednjoj Podravini.

CIJENA JE PRVOM GODIŠTU »SELA I GRADA« 20 DINARA. TKO NARUČI PRVO I DRUGO GODIŠTE ZAJEDNO, PLAĆA SAMO 35 DINARA.

Sva građa almanaha imade trajnu vrijednost, jer nije udešena prema efemernom interesu pojedinih godina.

Almanah se naručuje kod Društva Sv. Jeronima u Zagrebu.

KNJIŽEVNO
DRUŠTVO
SV. JERONIMA
HRVATSKO